

KIŞ 2024 — SAYI 5, CİLT 3

e-ISSN: 2979-9996

Altı Ayda Bir Yayınlanır

Telakki Sosyal Bilimler Dergisi

telâkki

Telakki Sosyal Bilimler Dergisi

Altı Ayda Bir Yayınlanır

ISSN: 2979-9996

Kış 2024 – Sayı 5, Cilt 3

Dizin:

Acar Index

Index Copernicus

Erih Plus

İmtiyaz Sahibi:

Telakki Sosyal Bilimler Derneği

Cumhuriyet Mahallesi Mithatpaşa

Caddesi 34F/21

Çankaya/Ankara

info@telakki.org

dergi.telakki.org

Genel Yayın Yönetmeni:

Etem Yunus Akbayır

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Ergin Akdağ

Editör: Etem Yunus Akbayır

Alan Editörleri

Doç. Dr. Veysel Dinler

Doç. Dr. Özlem Akkaya

Dr. Öğretim Üyesi Sibel Çalışkan Ercan

Dr. Öğretim Üyesi Ali Ruhan Çelik

Dr. Onur Yamaner

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Fatmagül Berktaş

Prof. Dr. Sevinç Üçgöl

Doç. Dr. Veysel Dinler

Doç. Dr. Nail Elhan

Doç. Dr. Akif Pamuk

Doç. Dr. Fazilet Ahu Özmen Akalın

Doç. Dr. Ayşen Müderrisoğlu

Doç. Dr. Badegül Can Emir

Doç. Dr. Özlem Akkaya

Dr. Öğretim Üyesi Sibel Çalışkan

Dr. Öğretim Üyesi Nurdan Güven Toker

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Duygu Yavuz

Dr. Öğretim Üyesi Nihal Kalkan Yağcı

Dr. Öğretim Üyesi Pınar Akkuş

Dr. Öğretim Üyesi Özlem Özden Tunca

Dr. Öğretim Üyesi Gökçe Özkılıççı

Dr. Öğretim Üyesi Yüksel Kamacı Erkan

Dr. Öğretim Üyesi Murat Cankara

Dr. Öğretim Üyesi Duygu Oylubaş Katfar

Dr. Onur Yamaner

Dr. Cihan Güneş

Dr. Ayşegül Tağman

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA – İNCELEME

187-204: OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET'E BASIN KANUNLARININ GELİŞİMİ

GAMZE IŞIK AKBUDAK

205- 231: AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE “ÖZ” KELİMESİYLE OLUŞTURULAN DEYİMLER VE BUNLARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI

HAMİ AKMAN

232-262: KÜLTÜREL DİPLOMASİ BAĞLAMINDA TÜRK DİZİLERİ

SELAHATTİN EMRE KARSLI – ABDULLAH MERT YAZGAN

263-288: BİLİŞSEL BARIYERLERDEN KURUMSAL YÖNETİME: İSTİHBARAT TOPLULUKLARINDA ÖNYARGI YÖNETİMİ

NEDİM HAVLE – SUDİYE AKSOY

KİTAP İNCELEMESİ

289-293: MUHAMMED İKBAL BAKIR, *HEGEL VE LEVİNASTA MUTLAK VE VARLIK*, İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, 2024, 231 S.

TOLGAHAN CEYLAN

OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET'E BASIN KANUNLARININ GELİŞİMİ

Gamze Işık Akbudak*

Öz

Basın, geçmişten günümüze toplumların bilinçlendirilmesinde ve kamuoyu oluşturulmasında önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanlık tarihinin gelişimine paralel olarak basın, yayın faaliyetleri de gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nde basına yönelik hareketlilik 19. yüzyılda başlamıştır. Batılılaşmanın bir gereği olarak bu dönemde resmî ve özel gazeteler kurulmuştur. Devlet kademesinde gerçekleştirilmek istenen yenilikler, basın aracılığıyla halka aktarılmıştır. Basına duyulan ihtiyaç Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet Dönemi'nde artmıştır. Yurdun olağanüstü süreçlerden geçtiği bu dönemlerde basın önemli bir misyon üstlenerek, savaş meydanlarında yaşanan gelişmelerin vatandaşlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu şekilde halkın bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde basın, en radikal düzenlemelerin yapıldığı alanlardan biri olmuştur. Planlanan çalışmalarla gazeteciliğe bir meslek statüsü kazandırılmış; bununla birlikte Türk basınının, uygar devletler arasında yer alması sağlanmıştır. Bu çalışmada basın kanunlarının gelişimi, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e kronolojik bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: basın, matbuat, Osmanlı Devleti, Millî Mücadele, cumhuriyet, kanun

The Development Of Press Laws From The Ottoman Empire To The Republic

Abstract

The press has had an important place in the awareness and publicity of societies from past to present. In parallel with the development of human history, press release activities have also developed. The movement towards the press in the Ottoman Empire began in the 19th century. As a requirement of Westernization, official and private newspapers were established during this period. The innovations that are desired to be realized at the state level have been transferred to the public through the press. The need for the press has increased in the National Struggle and the Republican Era. During these periods when the country was going through extraordinary processes, the press undertook an important mission and ensured that the developments in the battlefields reached the citizens. In this way, it is aimed to raise public awareness. In the Republican

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, gamzeisikakbudak@outlook.com. ORCID: 0000-0002-2262-3810.

period, the press has been one of the areas where the most radical regulations were made. With the planned studies, journalism has been granted a professional status; at the same time, the Turkish press has been ensured to be located among the civilized states. In this study, the development of press laws was discussed chronologically from the Ottoman Empire to the Republic.

Keywords: press, printing press, Ottoman Empire, National Struggle, republic, law

Giriş

Basın özgürlüğünü; haber, fikir ve düşünceleri serbestçe açıklayabilmek şeklinde tanımlamak mümkündür. Kuşkusuz toplumların sahip olduğu bu hak mutlak ve sınırsız değildir. Belirli yasalar, kanuni düzenlemeler ve belgelerle basın özgürlüğü devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Basın her dönem için ulusların gelişiminde etkili olmuştur. Alınan kararlar, bu kararların sürdürülebilir olması ve vatandaşların da bu sürece dâhil edilmesinde basın başat bir konuma sahiptir. Geçmişten günümüze Türk basın tarihi incelendiğinde, bu alana yönelik çalışmaların oldukça geç bir dönemde başladığını söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti 15. yüzyılda matbaa ile tanışsa da gazete, dergi ya da kitap basma faaliyetlerine mesafeye yaklaşmıştır. Kadim bir kültürün izlerini taşıyan ve bunu korumak isteyen devlet yöneticileri 19. yüzyıla kadar böyle bir ihtiyaç da hissetmemiştir. Nitekim devlet otoritesinin güç kaybettiği, sosyal ve ekonomik yapıda bozulmaların olduğu bu yüzyılda devlet birtakım reformlara ihtiyaç duymuştur. İmparatorluk içerisinde Türkçe gazeteler basma fikri de bu reformlarla birlikte gündeme gelmiştir. Türk tarihinde basının kanunlarla güvence altına alınması yine bu yüzyılda gerçekleşmiştir. Devlet, yayınların nasıl hazırlanacağını, içeriklerini ve sürekliliğini bu yasalarla denetime tabi tutmuştur.

Osmanlı Devleti, Cumhuriyet'e çeşitli basın kanunlarını miras bırakmıştır. Ancak bu kanunlar zamanla uygulanabilir olma özelliğini kaybetmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet Dönemi'nde basının misyonu genişletilmiştir.¹ 20. yüzyılda basın kurtuluş mücadelesini halka anlatmak ve kamuoyu oluşturmak için kullanılan en etkin araç olmuştur. Yaptığı her faaliyeti meşru ve yasal bir zemine oturtmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk, basın kanunları konusunda gerekli adımların atılmasına liderlik etmiştir. Yeni Türk Devleti kurulduktan sonra rejimi ve inkılapları korumak için basın kanunlarında birtakım düzenlemeler yapmıştır. Otoriter bir yapıyı temsil eden

¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner, (İstanbul : İletişim Yayınları, 2020), 88-89.

bu düzenlemeler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde uzun süreler tartışılmış, iktidar partisi baskıcı olmakla suçlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nden, Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan süreçte basın yasalarının gelişimini genel hatlarıyla anlatmaktır. Bu bağlamda öncelikle konuyla ilgili genel literatür taraması yapılmıştır. Makalenin yazımında arşiv belgeleri, ulusal basın kaynakları, meclis tutanakları ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.

Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'ndeki basın yayın faaliyetleri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Meşrutiyet Dönemi'nde basına yönelik düzenlemeler ele alınmıştır. Bu dönem Türk basın tarihinde önemli bir süreci ifade ettiği için ayrıca detaylandırılmıştır. Üçüncü bölümde Millî Mücadele sürecindeki basın yayın çalışmalarına yer verilmiştir. 1919-1922 yıllarını kapsayan bu süreçte basının en temel görevi cephede ve cephe gerisinde yaşanan gelişmeleri halka anlatmak olmuştur. Makalenin dördüncü bölümü, Cumhuriyet Dönemi'nde basının işlevi ve kapsamına yönelik gelişmelere yer vermiştir. Beşinci bölümde ise 1931 tarihli Matbuat Kanunu detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu kanun, müzakere edildiği dönemde parlamentoda ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur ve milletvekilleri arasında ikilikler yaratmıştır. Bir grup milletvekili tarafından oldukça özgürlükçü olarak nitelenen Matbuat Kanunu, diğer bir grup tarafından totaliter olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın dördüncü bölümünde; Türk basın tarihinin en uzun süreli kanunu olan Matbuat Kanunu'nu, iktidar muhalefet ilişkisi bağlamında ele alınmıştır.

I.Osmanlı Devleti'nde Basın Faaliyetlerinin Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde basına yönelik ilk düzenlemeler 19. yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde idari reformlar yapmak isteyen Osmanlı Devleti, Batılılaşma süreçlerini halka, kitle iletişim araçlarıyla anlatmayı hedeflemiştir. Gazeteler, bu zaman zarfında Osmanlı Devleti'nin en çok ihtiyaç duyduğu kitle iletişim araçlarından biri olmuştur. ²

Osmanlı Devleti'nin basına yaklaşımı Avrupa Devletleri'nden biraz farklı olmuştur. Zira Avrupa, matbaa kurulduğu andan itibaren halkın entelektüel seviyesini yükseltmek ve ortak bir kültür yaratmak amacıyla basın yayın faaliyetlerinden yararlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde basının gelişimi ise birtakım zorunluluklar sonucu ortaya çıkmıştır.³ Devleti kurtarmak için yapılan reformlarda halkın desteğine ihtiyaç duyan ve onları bir paydaş olarak kabul eden yöneticiler basının

² Salih Erol, "Türk Basın Tarihinde İbrahim Şinasi Efendi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 2, (2019): 276.

³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 29. Baskı, (İstanbul : Timaş Yayınları, 2009), 223.

önemini fark etmişlerdir. Dolayısıyla Batılılaşmanın bir göstergesi olan gazeteler, devlet kanalıyla bu şekilde geliştirilmiştir.

Reformist bir padişah olarak bilinen II. Mahmut, Osmanlı geleneksel uygulamalarının, içinde buldukları çağa uygun olmadığını düşünüyordu. II. Mahmut'a göre; merkezî hükümet ile halk arasında bir kopukluk yaşanıyor ve bu durum, yapılmak istenen çalışmaların halkta bir karşılık bulamamasına neden oluyordu. Nihayetinde bu mevcut sorunu ortadan kaldırmak ve ortak bir bilinç oluşturmak gerekiyordu. Basın yayın faaliyetlerini geliştirmek, gazete ve dergiler çıkarmak bu doğrultuda alınabilecek en hızlı ve etkili yöntem olacaktır. Bu şekilde hazırlanan Takvim-i Vekayi, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çıkarılmaya başlanan ilk resmî gazete olmuştur. 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren çıkarılan gazete Türkçe olarak basılmıştır.⁴ Takvim-i Vekayi imparatorluğun modernleşme çalışmalarını temsil etmesi, yapılan her yeniliğin toplumla paylaşılması açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetlerinin hareketlendiği dönemlerden biri de Tanzimat Dönemi'dir. Bu dönemde ilan edilen Tanzimat Fermanı 1839'da Avrupa yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların bir yansıması olarak kabul edilmiştir.⁵ Hümanist bir bakış açısıyla hazırlanan ferman, kişi ve kurumların eşitlik söylemine istinaden tasarlanmıştır. Her anlamda özgürlük söylemlerinin gündeme geldiği bu dönemde basın da bazı kazanımlar elde etmiştir.

Matbuat faaliyetlerinin önemini kavrayan Osmanlı Devleti'nde basına dair gelişmeler sonraki yıllarda da devam etmiştir. Devlet, 31 Temmuz 1840 tarihinde yarı resmî ilk Türkçe gazeteyi çıkarmıştır. Ceride-i Havadis ismini taşıyan bu gazetenin sayılarında Avrupa'da yaşanan gelişmelere sıklıkla yer verilmiştir.⁶ Böylelikle; toplumun yabancı ülkelerde yaşanan gelişmelerden haberdar olması sağlanmış; Osmanlı'da da yapılması planlanan bu yenilikler için halkta bir istek uyandırmak istenmiştir.

Ceride-i Havadis Gazetesi çıkarıldıktan sonra bir Türk aydını olan Şinasi, yine kendisi gibi bir aydın olan Agâh Efendi ile birlikte Tercüman-ı Ahval gazetesini çıkarmıştır.⁷ Gazetenin ilk sayısı 1860 yılında yayımlanmıştır. İlk özel gazete olma özelliği taşıyan Tercüman-ı Ahval 1866 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir. Bu gazete genellikle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan geri kalma nedenlerine ve reform hareketlerinin gerekliliğine dair yazılar yayımlayarak yurdu bilinçlendirmek istemiştir. Osmanlı aydınları, basın aracılığıyla toplumunun ilerlemesine katkı sağlayacaklarına

⁴ Süheyla Yüksel, "Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 48, (2020) : 56.

⁵ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, (Ankara : İmge Kitabevi, 1995), 22.

⁶ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 223.

⁷ Nedim Şahhüseynoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, (Ankara : Paragraf Yayınları, 2005), 15-17.

inanıyorlardı. Bu nedenle yine Şinasi Bey'in öncülüğünde 1862 yılında Tasvir-i Efkar gazetesi yayın hayatına başlamıştır.⁸

İmparatorlukta gazetecilik faaliyetleri günden güne yaygınlaşmıştır. Osmanlı aydınlarının gazete açma talepleri ve devletin bu alana dair girişimleri bir karşılık bulmuştu. Devlet, zamanla bu faaliyetleri denetleyecek bir yapıya ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu doğrultuda 25 Kasım 1864'te Fransız Basın Kanunu'ndan tercüme edilen Matbuat Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Türk Basın Tarihi'ndeki ilk basın yasası olan ve 35 maddeden oluşan Matbuat Nizamnamesi'nin temel amacı, devamlı olarak sayıları artan süreli yayınları denetim altına almaktır.⁹

Nizamnameye göre siyasete ve mevcut yönetime dair yayın yapmak isteyenler önceden izin almak zorundaydı. Gazete sahibi ve müdürü, gazeteleri yayımlamadan önce imzalamalı, ardından da Matbuat Müdürlüğü'ne göndermeliydi. Üstelik bu işlem her sayı için ayrı ayrı gerçekleştirilecekti. Devlet asayişini bozan yayınların yapılması yasaktı ve bu yasağa rağmen yayın yapanlar suçlu kabul edilerek cezalandırılacaktı.¹⁰ Osmanlı Devleti'nde, basın özgürlüğüne dair ilk kısıtlamaların Matbuat Nizamnamesi ile getirildiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak; bu yayınlar bir etki alanı oluşturuyordu ve otoriteye karşı yayınların yapılması devletin meşruiyetine zarar verebilirdi. İmparatorluk için en makul tedbirlerden biri, bu süreci bir nizamname ile kontrol altına almaktı.

Basın yasasına dair gelişmeler sonraki yıllarda da devam etmiştir. Osmanlı Devleti, 27 Mart 1867 tarihinde, basını yoklamak için bir kararname daha yayımlamıştır. İmparatorlukta çıkarılan bazı gazetelerin halk arasında çatışma yarattığı, bu durumun ülke güvenliğine ve düzenine zarar verdiği, hükûmetin bu nedenle önleyici tedbirler almak zorunda kaldığı kararnamenin gerekçeleri olarak kabul edilmiştir. Hükûmet, ilgili kararnameyle gazeteleri kapatma yetkisine sahip olmuştur. “*Âli Kararname*” olarak kabul edilen bu düzenleme, 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'ne göre daha sert hükümler içermektedir. Başlangıçta geçici olarak çıkarıldığı ifade edilen kararname, çeşitli düzenlemelerle 1909 yılına kadar kullanılmıştır.¹¹

II.Meşrutiyet Dönemi'nde Basın Yayın Faaliyetlerinin Gelişimi

⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Boğaç Babür Turna, 4. Baskı, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2010), 203.

⁹ Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, (İstanbul: Ülkü Matbaası, 1939), 691-695; Ayhan Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi 1*, (2006) : 147.

¹⁰ Kani İrtem, *Abdülhamit Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 231.

¹¹ Necla Odyakmaz, “Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 16, (2012) : 221.

Meşrutiyet, 19. yüzyılda Türk siyasi literatürüne giren bir kavramdır.¹² Padişahın yetkilerinin anayasa ve meclis tarafından kısıtlanması anlamına gelen bu uygulama, Osmanlı Devleti'ndeki ilk parlamenter deneyim olmuştur. İkili meclis yönetimini ifade eden bu sistem sınırsız değildi. Genç Osmanlılar olarak nitelendirdiğimiz Osmanlı aydınlarının girişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yapı imparatorluk için bir kırılma noktasıdır. Zira padişah, yüzyıllardır tek başına kullandığı yetkilerini bir Meclis ile paylaşmak zorunda kalmıştır.

Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı Devleti'nde ilk defa bir anayasa yapılması fikri de gündeme gelmiştir.¹³ Kanun-i Esasi olarak tarihe geçen ve imparatorluğun ilk anayasası olan bu düzenlemeyle kanun üstünlüğü prensibi kabul edilmiştir. Daha önceleri fermanlar ve kanunnameler ile yönetilen süreç, yerini hukuki düzenlemelere bırakmıştır. Meşrutiyet; mutlak monarşi anlayışından demokrasi sistemine geçişte önemli bir yol haritası olmuştur.

I. Meşrutiyet Dönemi, basının en özgür olduğu dönemdir. 30 Mayıs 1876'da başlayan ve 13 Şubat 1878 tarihine kadar devam eden bu süreçte Osmanlı Devleti'nde birçok gazete çıkarılmıştır. Meşrutiyetle birlikte ilan edilen Kanun-i Esasi, basın özgürlüğünü yasalarla güvence altına almıştır. Ancak bu durum, sınırlı bir özgürlük olarak değerlendirilmelidir. Zira Matbuat Nizamnamesi ve Âli Kararname bu dönemde hâlâ yürürlükteydi.¹⁴ I. Meşrutiyet Dönemi'nin sona ermesiyle birlikte basın üzerindeki baskı ve sansür ciddi bir şekilde artmıştır.

30 yıllık baskı döneminden sonra ilan edilen II. Meşrutiyet, basın özgürlüğünü yeniden gündeme getirmiştir. Osmanlı Devleti basın hürriyetine 24 Temmuz 1908-13 Nisan 1909 tarihlerinde yeniden kavuşmuştur. Bununla birlikte mevcut gazete sayılarında da artış olmuştur. Parlamenter sisteme geçiş denemelerinin yapıldığı bu dönemde birçok siyasi parti kurulmuştu ve her siyasi parti bir yayın organına sahipti. Bu partilerin propaganda süreçleri ve parti programları, mevcut gazeteler üzerinden yürütülmüştür. II. Meşrutiyetle gelen özgürlük ortamı yayın hayatını zenginleştirmiştir. Ancak bu süreç çok da uzun sürmeyecektir ve 31 Mart Vakası olarak bilinen meşrutiyet karşıtı ayaklanmayla birlikte sansür uygulaması yeniden gündeme gelecektir.¹⁵

İttihat ve Terakki Partisi, 31 Mart Ayaklanması'nı bastırdıktan sonra Matbuat Kanunu'nda yapılan değişikliklerle basına yeni yasaklar getirmiştir.¹⁶ Bu dönemde gazeteler, sansür gerekçesiyle kapatılsa da farklı isimlerle yeniden açılabilirdi. Fakat bu durum uzun vadede daha büyük karışıklıklara sebep oluyordu. Bundan dolayı 19 Temmuz 1909'da bir Matbuat Kanunu

¹² Mustafa Balcıoğlu, "Yirminci Yüzyıl Başlarında Dünya", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 1, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009), 10.

¹³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 15. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 333.

¹⁴ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973), 52.

¹⁵ Nurşen Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu* 18, Cilt 5, (1996) : 136.

¹⁶ Nuri Kayış, Serhat Hürkan, *Sansürsüz Sansür Tarihi (1795-2011)*, (Ankara: Sinemis Yayınları, 2012), 9-14.

hazırlanmıştır. 1881 tarihli Fransız Basın Kanunu'nun revize edilmesiyle ortaya çıkan yeni kanun 37 maddeden oluşuyordu. Buna göre gazete çıkarmak için bir bildiri verilmeliydi, huzur ve güvenliği bozan yazılar yayımlanmamalıydı, her gazete günde bir kere çıkarılmalıydı. Bu gazetelerin nüshalarının bir örneği Sansür Müfettişliği'ne gönderilmeliydi. 1909 tarihli Matbuat Kanunu'nda belirtilen kurallara uymayan gazeteler ise kapatılacaktı.¹⁷

III.Mütareke Dönemi'nde Basının Rolü

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak ayrılmıştır. Bu antlaşma savaşı hukuki olarak sona erdirse de kalıcı barış ortamını sağlayamamıştır. Zira antlaşma sonrasında tüm yurttan işgal süreci yeniden başlamış, özellikle Yunan Ordusu'nun 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi halk arasında büyük bir tepki yaratmıştır. Vatandaşlar hem basın yayın faaliyetleriyle hem de çeşitli mitinglerle işgal sürecini protesto etme kararı almıştır. Bu dönemde basın; İstanbul Hükûmeti'ni ve Ankara Hükûmeti'ni destekleyenler şeklinde kutuplaşmıştır. Mevcut çatışma, siyasi anlamda bir çözülme olarak görülse de süreli yayınların artması konusunda bir çeşitlilik yaratmıştır.¹⁸

Alemdar ve Peyam-Sabah, Millî Mücadele'ye muhalif olan gazetelerin başında gelmektedir. Gazetede ki köşe yazıları ve makaleler, bağımsızlık çabalarını bir isyan olarak nitelemiştir. Süreci realist bir bakış açısıyla ele alıp değerlendirdiklerini söyleyen yazarlara göre ulusal mücadelenin başarıya ulaşması pek mümkün değildi. Nitekim Millî Mücadele süreci başarıyla tamamlandıktan sonra bu gazeteler kapatılacaktır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde kurulan gazeteler de vardı. 1919'da kurulan İrade-i Milliye ve 1920'de kurulan Hâkimiyet-i Milliye bunlara örnektir. Bu gazeteler; işgal edilen Anadolu topraklarının Türklere ait olduğuna, bu işgallerin uluslararası hukuka aykırı olduğuna dair yayınlar yapmıştır. İlgili gazeteler işgalleri protesto eden metinler yayımlayarak Ankara Hükûmeti'ne destek vermiştir.¹⁹

Millî Mücadele Dönemi'nde basına yönelik bir diğer çalışma da Anadolu Ajansı'nın kurulmasıdır. 6 Nisan 1920 tarihinde Halide Edip Hanım [Adıvar] ve Yunus Nadi Bey [Abalıoğlu] tarafından faaliyete geçirilen bu ajans, Türk halkını Millî Mücadele konusunda bilinçlendirmek ve kamuoyu oluşturmak amacıyla kurulmuştur.²⁰ Zira Anadolu Ajansı'nın açılmasından kısa bir süre

¹⁷ Ayşegül Şentürk, "1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları Ve Basındaki Yankılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1, Cilt 30, (2016) : 202.

¹⁸ Esra Oğuzhan, "Atatürk Dönemi'nde Basın ve Basın Özgürlüğü", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 1, Cilt 1, (2009) :111.

¹⁹ Şentürk, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", 202.

²⁰ Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)*, (Ankara: Turhan Kitapevi, 2008), 97-98.

sonra Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılacaktır.²¹ Ajans; Meclis çalışmalarının kamuoyu ile paylaşılması, cephede ve cephe gerisinde yaşanan süreçlerin doğru bir şekilde aktarılmasında kritik bir rol oynamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, 7 Haziran 1920 tarihinde basına dair çalışmalara öncülük etmek maksadıyla Basın ve İstihbarat Genel Müdürlüğü’nü kurmuştur.²² Yeni Türk Devleti’nin ulusal ve uluslararası haberleşme ihtiyacı bu kurum sayesinde karşılanmıştır. Ankara Hükûmeti’ni destekleyen basının maddi ihtiyaçları yine müdürlük tarafından karşılanmıştır. Basın sektörüne dair tüm çalışmalar ilgili kurum aracılığıyla yürütülmüştür.

IV.Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Basının Rolü

Yeni Türk Devleti; Cumhuriyet’in ilanı sonrasında hem rejimi korumak hem de uygar devletler arasında yer alabilmek için birçok düzenleme gerçekleştirmiştir. Toplumunu etkileyen her konuda inkılaplar yapıldığı gibi 1925 yılı itibariyle basına yönelik yeni düzenlemeler gündeme gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 17 Kasım 1924 tarihinde ilk defa çok partili hayata geçişi denemiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasıyla başlayan bu süreçte demokrasi kültürünün gelişmesi hedeflenmişti.²³ Ancak partinin liberal söylemleri ve parti programları, rejim karşıtlarının bu partide yer almasına neden olmuştu. Partinin üyelerinden biri olan Şeyh Sait, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde merkezî hükûmete karşı büyük bir isyan gerçekleştirmiş; bu isyan güçlükle bastırıldıktan sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ayaklanmadan sorumlu tutularak kapatılmıştı.²⁴ Bu gelişmeler sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi, ülkede asayişî yeniden sağlamak gerekçesiyle Takrir-i Sükûn Kanunu’nu hazırlamıştı.

Takrir-i Sükûn Kanunu, 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılmıştır.²⁵ Kanun hükümleri, basın üzerinde baskı yaratarak sansür ortamının oluşmasına neden olacaktır. Kanuna göre; toplum düzenini bozan, insanları isyana teşvik eden ve rejim aleyhine yazılar yazan kurum ve kuruluşlar kapatılacaktı. Dolayısıyla bu kanunla hükûmet, bir tehdit unsuru olarak gördüğü gazete ve dergiler üzerinde sınırsız bir denetim hakkına sahip oluyordu.

²¹ Fatma Acun, *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, 14. Baskı, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016),136.

²² Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”,140.

²³ Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, *Devrimci Meclis II. TBMM (1923-1927)*, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021),561.

²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 3, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), 197-201.

²⁵ Yaşar Akbıyık, “Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 2, 7. Baskı, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), 52.

Kanun sonrasında İstanbul'da çıkan ve Cumhuriyet rejimine karşı olan gazeteler tespit edilerek kapatılmıştır. Bu gazetelerde çalışanlar da tutuklanarak yargılanmıştır. 4 Mayıs 1929'a kadar yürürlükte kalan bu kanun, yurt güvenliği sağlandıktan sonra kaldırılmıştır.²⁶ Takrir-i Sükûn Kanunu, uzun yıllar Meclis'teki muhalif gruplar ve bazı basın mensupları tarafından baskıcı ve gerici olarak nitelendirilmiştir.²⁷ Bu konudaki eleştiriler parlamentoda sık sık dile getirilmiştir. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü bu tenkitlerin aksine kanun sürecini, tedbirlerin alındığı bir dönem olarak değerlendirmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilgasından sonra başlayan basın özgürlüğü, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'na kadar devam edecektir.

V.1931 Tarihli Matbuat Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlı'dan devraldığı 1909 tarihli Matbuat Kanunu'nu kurulduğu günden itibaren 1931'e kadar aktif olarak kullanılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; basının, çağdaş devletlerdeki önemine dikkat çekerek basın özgürlüğünü yasalarla güvence altına almak istemiştir. Bu amaçla Adliye Vekâleti tarafından bir Matbuat Kanunu hazırlanmıştır.²⁸ 15 Temmuz 1931'de İcra Vekilleri Heyeti tarafından Meclis'e gönderilen yasa tasarısı,²⁹ 25 Temmuz 1931 tarihli Meclis oturumunda müzakere edilmiştir.³⁰ Medeni devletlerin sosyal ve siyasi hayatlarında basın yayın faaliyetine önem verdiği, Yeni Türk Devleti'nin de uygar bir devlet olarak çağı yakalamak istediği ve memlekette gazete çıkarmak isteyenler için bir güvence oluşturmak gerekçesiyle hazırlanan bu kanun, yurdun ihtiyaçlarından doğmuştur.

Matbuat Kanunu; basın özgürlüğü, matbu eserlerin basılması ve dağıtılması, gazetelerin bu kanun hükümlerine göre yapılması konularını açık bir şekilde belirtmiştir.³¹ 1931 tarihli Matbuat Kanunu, yayın sahibi olabilmenin şartlarını hukuki olarak kayıt altına almıştır. Buna göre; gazete ve dergi sahipleri Türk olmalıydı ve yirmi yaşını doldurmalıydı. Ayrıca bu kişiler; bir yüksekokuldan mezun olmalıydı ve herhangi bir suçtan dolayı yargılanmamalıydı.³² Parlamentoda yer alan bazı milletvekilleri, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'na dair bu hükümlerin demokratik değerlere aykırı olduğunu savunuyorlardı.

²⁶ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 147-148; Ercüment Sarıay, "Takrir-i Sükûn Kanununa Dair Bazı Düşünceler", *Mütefekkir* 4, Cilt 2, (2015) : 393.

²⁷ Kemal Arı, *Türk Devrim Tarihi 2*, (İzmir: Zeus Kitabevi, 2013), 118.

²⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 180.9.0.0/114.553.17/25.07.1931.

²⁹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 30.18.1.2/21.50.15/15.07.1931.

³⁰ "Matbuat Kanunu Bugün Müzakere Edilecek", *Cumhuriyet*, (25 Temmuz 1931):1.

³¹ "Dün Meclis İçtima Devresine Nihayet Verdi", *Vakıf*, (26 Temmuz 1931):1.

³² "Yeni Matbuat Kanunu", *Akşam*, (27 Temmuz 1931): 1.

Gazete sahiplerinin Türk olma zorunluluğu ırkçı bir söylem olarak nitelendirilmemelidir.³³ Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulan bir devlettir. İç politikada ve dış politikada hâlâ bazı sorunlar yaşıyordu. Devletin öncelikli görevi mevcut rejimi koruyarak, bu sorunların çözülmesine katkı sağlamaktı. 1931 tarihli Matbuat Kanunu böyle bir konjonktür içinde planlanmıştı. Üstelik kanun, gazete çıkarmak isteyen yabancı ülke vatandaşlarını tamamen yok saymıyordu. Devlet kademesinden gerekli izinler alındıktan sonra bu kişilerin gazete ya da dergi çıkarma hakları yasayla korunuyordu.

Kanunun eleştirildiği bir diğer konu da gazete sahiplerinin yüksekokuldan mezun olma zorunluluğuydu.³⁴ Kanuna muhalif olan vekillere göre; bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasi, edebî ve bilimsel yayın yapan birçok gazete vardı. Bu gazete sahipleri uzun yıllar boyunca editörlük ve yazarlık yapmıştı. Dolayısıyla onların bu emeğini görmezden gelmek ve onların meşruiyetini tanımamak da demokratik değerlerle çelişiyordu.

Gazetecilerin yüksekokul mezunu olması keyfî bir uygulama olarak değerlendirilmemelidir. Buradaki esas nokta kanunlar aracılığıyla gazetecilik mesleğinin sınırlarını belirlemektir. Tüm açıklamalara rağmen bir grup milletvekili 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun bir sansür yasası olduğunu savunmuştur.³⁵ Özellikle esas mesleği gazetecilik olan ancak Giresun'u temsilen Meclis'te bulunan Hakkı Tarık Bey bu kanunun uygulanmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Matbuat Kanunu, dönem basınına da ikiye ayırmıştı.³⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası'nı destekleyen gazeteler bu kanunu bir kazanım olarak değerlendirirken; iktidar partisine muhalif olan gazeteler ise zamansız bir girişim olarak kabul ediyordu. Ancak bu eleştirilere rağmen kanun hükümleri büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir.

İlgili kanunun en önemli özelliği hükûmete, gazeteleri kapatma yetkisi vermesiydi. Şöyle ki; gazeteler, hükûmetin mevcut siyasi politikalarına aykırı haberler yaptığında ve bunlar tespit edildiğinde geçici olarak kapatılabilecekti. Kapatılan bu gazetelerin kanunda belirtilen süre içerisinde başka bir isimle çıkarılması da yasaklanmıştı.³⁷ Meclis'teki muhalefete rağmen Matbuat Kanunu, gerekli müzakereler tamamlandıktan sonra onaylanmıştır³⁸ ve 8 Ağustos 1931'de uygulanmaya başlamıştır.³⁹

³³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.4, C.3, İ.S. Fevkalade, B.35, (25 Temmuz 1931), 362.

³⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.4, C.3, İ.S. Fevkalade, B.35, (25 Temmuz 1931), 364.

³⁵ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.4, C.3, İ.S. Fevkalade, B.35, (25 Temmuz 1931), 364.

³⁶ "Yeni Matbuat Kanunu Kabul Edildi", *Hâkimiyet-i Milliye*, (26 Temmuz 1931): 1.

³⁷ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983), 69-70.

³⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 180.9.0.0/114.553.17/25.07.1931.

³⁹ "Matbuat Kanunu", *Resmî Gazete* 1867, (8 Ağustos 1931): 731-736.

Basın yayın yasasını birleştiren bu kanun birkaç kez değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerden ilki 1932 yılında gerçekleşmiştir. Buna göre; intihar gibi toplum sağlığını olumsuz etkileyecek haberler yayımlanmadan önce yetkili kişilerden izin alınacaktı. İntihar edenlerin ya da intihara teşebbüs edenlerin resimleri hiçbir şekilde gazetelerde basılmayacaktı.⁴⁰ Kanundaki bu güncelleme özellikle gençleri ve çocukları koruma amacıyla yapılmıştı. Meclis, ilerleyen dönemlerde buna yönelik çalışmalarını artıracaktı.

8 Haziran 1933'te Matbuat Kanununa dair yeni bir düzenleme daha yapılmıştır.⁴¹ Bu değişikliklerle; gazete ve dergilerde çalışan sahip, başyazar, genel müdür ve yazı işleri müdürlerinin yüksek okul mezunu olma şartı kaldırılmıştır. 1933 yılı basın konusundaki gelişmelerin hızlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde basın ve yayın işleri, Dâhiliye Vekâleti'ne [İç İşleri Bakanlığı'na] bağlanmıştır. Basın mensupları ile vekâletin bu kadar yakın temasta bulunması özellikle gazetecileri rahatsız etmiştir. Onlara göre bu durum ilerleyen dönemlerde basına yönelik müdahalelerin önünü açabilirdi.

1934 yılında basın faaliyetlerini yürütecek yeni bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda Basın Yayın Genel Müdürlüğü kurulmuştur.⁴² Cumhuriyete ve inkılaplara uygun, millî değerleri koruyan ve yücelten, halkın ihtiyaçlarını karşılayan yayınların yapılması bu kurumun temel görevleri olarak kabul edilmiştir. Müdürlük; gazetecilerin gelişimine fayda sağlayacak ulusal ve uluslararası toplantıların yapılacağına ayrıca dikkat çekmiştir.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün desteğiyle, basının önemine dikkat çekmek amacıyla 1935 yılında Başkent'te I. Basın Kongresi düzenlenmiştir.⁴³ Kongre; yabancı basını takip etmek ve Balkan ülkeleriyle iş birliğini geliştirmek amacıyla toplanmıştır. Türkiye; Avrupalı Devletler ile ortak çalışmalarını geliştirmek, uluslararası barışı korumak için bazı adımlar atmıştı. Bu adımlardan biri Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile imzalanan Balkan Paktı'dır.⁴⁴ Anlaşmanın amacı bu ülkelerin sınır güvenliğinin sağlanması ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesidir.

Bu paktın imzalanmasından sonra 11 Haziran 1936'da I. Balkan Antantı Basın Konferansı gerçekleştirilmiştir.⁴⁵ Üç gün boyunca devam eden bu toplantıda, üye devletler arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla Balkan Matbuat Birliği'nin kurulmasına karar verilmiştir. Türkiye

⁴⁰ "İntihar Vakaları" *Akşam*, (15 Mayıs 1932): 2.

⁴¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.4, C.16, İ.S.2, B.67, (8 Haziran 1933), 114-115.

⁴² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 30.18.1.2/44.26.4/22.04.1934.

⁴³ Serkan Tuna, "Balkan Antantı Basın Konferansları, 9. Uluslararası Atatürk Kongresi, (12-15 Kasım 2015), Cilt 3, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021), 2077-2078.

⁴⁴ Mustafa Balcıoğlu, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 2, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 443.

⁴⁵ "Matbuat Heyeti Gitti", *Tan*, (11 Haziran 1936): 5.

Cumhuriyeti de uluslararası barışı koruma noktasındaki kararlılığını göstermek maksadıyla aynı yıl Balkan Matbuat Birliği Türk Millî Komitesi'ni kurmuştur.

Dâhiliye Vekâleti, 1938 yılında basın mensuplarının haklarını korumak için bir kanun çalışması hazırlamıştır. Türk Basın Birliği Kanunu olarak gündeme alınan tasarı 28 Haziran 1938 tarihinde onaylanmıştır.⁴⁶ Kanun bütün gazetecileri tek bir çatı altında toplamıştı. Dolayısıyla hükûmet bu kanunla birlikte basın üzerindeki etki ve denetimini artırmıştır. 1938 tarihinde yapılan bu yasa çalışmasıyla, gazete ve dergi çıkarmak isteyenlerin beyanname verme şartı kaldırılmıştır. Süreli yayın çıkarmak isteyenlere; ruhsatlarını almak ve talep edilen ücretleri yatırmak şartıyla gazete açma yetkisi verilmiştir.⁴⁷

Burada beyanname kavramı yerine ruhsat kelimesinin kullanılması önemlidir. Kanunda vurgulanan diğer bir kısım da maddi güçtür. Ekonomik durumu yeterli olmayan kişilerin bu şartlar altında gazete çıkarması zor bir hâle gelmiştir. Tüm yetkiyi tekeline alan hükûmet; rejime karşı olan ya da rejim aleyhine yayınlar yapan süreli yayınların önünü bu şekilde kesmiştir.

Basın Birliği Kanunu gazetecilik yapabilmenin şartlarını kesin bir dille belirtmiştir. Bu bağlamda tüm gazetecilerin birliğe üye olmaları ve kendilerini tanıtan bir kart takmaları zorunlu kılınmıştır.⁴⁸ Bu yalnızca gazetecilere özgü bir durum değildir. Cumhuriyet kadrosu, burada olduğu gibi her meslekte bu tür uygulamaları gerçekleştirmiştir.

Birlik kurulduktan kısa bir süre sonra, 1 Eylül 1939'da Almanya Polonya'yı işgal etmiş ve böylece İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.⁴⁹ Almanya, I. Dünya Savaşı'ndan, şartları çok ağır olan bir anlaşmayı imzalayarak ayrılmak zorunda kalmıştı. Bu durum uzun yıllar devam edecek huzursuzlukların da başlangıcı sayılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar bu savaşa katılmayıp tarafsızlığını ilan etse de mevcut koşullardan etkilenmemesi pek mümkün olmamıştır. Basın Birliği de uluslararası barışın tehlikeye girdiği bu dönemde faaliyetlerini düzenli bir şekilde yürütememiştir. Bu dönemde hükûmet, basında çıkacak haberlerin toplumu yanlış yönlendirmesine engel olmak amacıyla tüm yetkisini kullanmıştır.

1931 tarihli Matbuat Yasası birtakım değişikliklere uğrasa da Cumhuriyet rejimini tehdit eden unsurları kontrol altına almayı başarmıştır. 19 yıl boyunca yürürlükte kalan kanun, 15 Temmuz 1950 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.⁵⁰

⁴⁶ Matbuatın Şeref Günü", *Cumhuriyet*, (29 Haziran 1938): 1.

⁴⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.5, C.26, İ.S.3, B.82, (28 Haziran 1938), 400.

⁴⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.5, C.26, İ.S.3, B.82, (28 Haziran 1938), 406-407.

⁴⁹ "Harp Başladı", *Ulus*, (2 Eylül 1939): 1.

⁵⁰ "Basın Kanunu", *Resmî Gazete 7564*, (24 Temmuz 1950): 24.

Sonuç

Bu çalışmada Türk basın tarihinde yaşanan gelişmeler bir süreklilik içinde incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan gazete ve dergiler, toplumun bilinçlenmesine önemli bir katkı sağlamıştır. İmparatorluk, 19. yüzyılda çıkarmış olduğu resmî ve özel yayınlar ile reformları halka duyurmuştur. Merkezî otoritede bazı çözümler yaşayan devlet bu süreci kontrol altına alabilmek için basını kullanmıştır.

Osmanlı aydınlarının bu konudaki çabaları da dikkate değerdir.19. yüzyılda gazete ve dergilerin sayısının artması bir denetim sorunu ortaya çıkarmıştır. Devlet bu nedenle çeşitli düzenleme ve kararnamelerle basın yayın faaliyetlerini kontrol altına almıştır. Bu bağlamda gerektiğinde baskı ve sansür uygulamalarına başvurulmuştur.

Basına yönelik gelişmeler Meşrutiyet Dönemi'nde hız kazanmıştır. Klasik Dönem Osmanlı yapısına göre Meşrutiyet Dönemi radikal özgürlük söylemlerinin olduğu bir dönemdir. Temel hak ve özgürlüklerin sıklıkla gündeme getirildiği bu süreçte, basın özgürlüğü meselesi de yoğun bir şekilde müzakere ediliyordu. Nitekim bu dönem sonraki yıllar için önemli bir başlangıç olacaktı. Bu dönem yayın hayatına başlayan birçok gazete ve dergi Cumhuriyet Dönemi'nde dahi varlığını sürdürecekti.

Çalışmada ele aldığımız başlıklardan biri de Millî Mücadele Dönemi'nde basının rolüdür. 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgaliyle başlayan ve 9 Eylül 1922 tarihine kadar devam eden bu süreçte basına her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Basın, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında başlayan işgallere karşı halkın elindeki en etkili araç olmuştur. Bölgesel kurtuluş çareleri, ulusal mitingler ve cephelerde yaşanan gelişmeler basın aracılığıyla halka paylaşılmıştır.

Ulusal ve uluslararası birçok mücadelenin gerçekleştiği bu dönemde basının gücü tüm dünyaca kabul görmüştür. Denilebilir ki bu dönemde halkın ulusal kurtuluş mücadelesine sahip çıkmasında ve örgütlenmesinde gazete ve dergiler çok büyük bir fayda sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrasında yeni bir rejim olan Cumhuriyet'in ilanı toplum yapısında büyük dönüşümlerin yaşanmasına neden olacaktır. Askerî mücadeleler ile elde edilen başarıların siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda da etkili olması sağlanacaktır. Medeni bir toplum yaratma arzusu içinde olan Cumhuriyet kadrosu, her alanda olduğu gibi basına yönelik faaliyetlerde de köklü adımlar atacaktır. Bu dönemde hem var olan kanunlar korunmuştur hem de bunlara ek olarak yeni kanunlar hazırlanmıştır. Basının kamuoyunu yönlendirmede önemli bir araç olduğuna inanan

Mustafa Kemal Atatürk, bu alana yönelik çalışmalarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne liderlik etmiştir.

Bu çalışmada 1931 tarihli Matbuat Kanunu ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Esasen Meşrutiyet'ten itibaren varlığını koruyan bu kanun 1930'lu yıllarda yeniden Meclis'e getirilmişti ve büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştu. Hükûmete; gazeteleri açma ve kapatma konusunda yetkiler veren, süreli yayın çıkarma şartlarını zorlaştıran bu kanun kimi milletvekili tarafından kısıtlayıcı olarak tanımlanmıştır. Ancak tüm eleştirilere rağmen bu kanun ekseriyetle kabul edilerek yasalaşacaktı.

Basın yayın faaliyetleri, gazetecilik mesleğinin kapsamı ve sınırları 1931'de yapılan bu düzeleme ile bir kere daha belirlenmiştir. Cumhuriyet aleyhine yayınlar yaparak inkılapları tehlikeye atan süreli yayınlar ilgili kanunla kontrol altına alınmıştır. Yıllar içerisinde çeşitli tanzimlerin yapıldığı Matbuat Kanunu tüm eleştirilere rağmen 1950 yılına kadar uygulanmıştır.

Basın özgürlüğü konusu Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren tartışma konusu olmuştur. Ne Osmanlı Devleti'nde ne de Yeni Türk Devleti'nde yapılan çalışmalar iktidar ve muhalefete yeterli gelmemiştir. Buna rağmen zaman zaman kamu yönetiminde meydana gelen problemlerin çözümünde basından yararlanılmıştır. Basın özgürlüğü demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak korunmaya devam edilmelidir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2/21.50.15/15.07.1931.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0/114.553.17/25.07.1931.

Tutanak Metinleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.4, C.3, İ.S. Fevkalade, B.35, 25.07.1931.

1/146 Numaralı Matbuat Kanunu Layihası ve Adliye ve Dahiliye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası, Sıra Sayısı : 87, (*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.4, C.3, İ.S. Fevkalade, B.35, 25.07.1931'e eklidir)

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c003/tbmm04003035.pdf>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.4, C.16, İ.S.2, B.67, 8.6.1933.

Giresun Mebusu Hakkı Tarık Beyin, Matbuat Kanununun Muvakkat (B) Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 2/75 Numaralı Kanun Teklifi ve Dahiliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları, Sıra Sayısı : 295 (*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.4, C.16, İ.S.2, B.67, 8.6.1933'e eklidir).

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c016/tbmm04016067.pdf>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.5, C.26, İ.S.3, B.82, 28.6.1938.

Basın Birliği Kanunu Layihası ve Dahiliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları, Sıra Sayısı : 304, (*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.5, C.26, İ.S.3, B.82, 28.6.1938'e eklidir).

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026082.pdf>

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Millîye

Tan

T.C. Resmî Gazete

Ulus

Vakit

Araştırma Eserler

Acun Fatma. *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, 14. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.

Akbıyık Yaşar. “Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 2, 7. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Arı Kemal. *Türk Devrim Tarihi 2*, İzmir: Zeus Kitabevi, 2013.

Aydemir Şevket Süreyya. *Tek Adam*, Cilt 3, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

Balcıoğlu Mustafa. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 2, 7. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Balcıoğlu Mustafa. “Yirminci Yüzyıl Başlarında Dünya”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 1, 9. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.

Berkes Niyazi. Türkiye’de Çağdaşlaşma, 15. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Ceylan Ayhan. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1, (2006): 139-155.

Erol Salih. “Türk Basım Tarihinde İbrahim Şinasi Efendi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 2, Cilt 5, (2019) : 273-295.

Goloğlu Mahmut. Devrimler ve Tepkileri(1924-1930), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Güz Nurettin. *Türkiye’de Basım İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.

Hacıbrahimoğlu Çakan Işıl. *Devrimci Meclis II. TBMM (1923-1927)*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021.

İrtem Kani. *Abdülhamit Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, İstanbul: Temel Yayınları, 1999.

İskit Server. *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1939.

Kayış Nuri ve Hürkan Serhat. *Sansürsüz Sansür Tarihi (1795-2011)*, Ankara, Sinemis Yayınları, 2012.

- Lewis Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Boğaç Babür Turna, 4. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2010.
- Mazıcı Nurşen. "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu* 18, Cilt 5, (1996) :131-154.
- Odyakmaz Necla. "Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 16, (2012) :211-233.
- Oğuzhan Esra. "Atatürk Dönemi'nde Basın ve Basın Özgürlüğü", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 1, Cilt 1, (2009): 106-122.
- Ortaylı İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 29. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Sarıay Ercüment. "Tahrir-i Sükûn Kanununa Dair Bazı Düşünceler", *Mütefekkeir* 4, Cilt 2, (2015) : 377-403.
- Şahhüseyinoğlu Nedim. *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Ankara: Paragraf Yayınları, 2005.
- Şentürk Ayşegül. "1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları Ve Basındaki Yankılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1, Cilt 30, (2016) : 199-230.
- Topuz Hıfzı. *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gençlik Yayınevi, 1973.
- Tuna Serkan. "Balkan Antantı Basın Konferansları, 9. Uluslararası Atatürk Kongresi, (12-15 Kasım 2015), Cilt 3, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021, 2073-2114.
- Yetkin Çetin. *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yüksel Süheyla. "Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 48, (2020) : 55-65.
- Zürcher Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE “ÖZ” KELİMESİYLE OLUSTURULAN DEYİMLER VE BUNLARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI

Hami Akman¹

Öz

Batı Türkçesini temsil eden Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi birçok yönden ortaklıklar barındırmaktadır. Bu ortaklıklar gerek ses ve şekil gerekse de sentaks açısından olabilmektedir. Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinde oldukça fazla kullanımı bulunan *öz* “kendi” kelimesiyle (ilk unsur olarak) kurulan deyimlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ele alınmıştır. Deyimler genelde en az iki kelimedenden oluşan, gerçek anlamından az ya da çok sıyrılıp mecaz bir anlama bürünen kalıplaşmış kelime gruplarıdır. Kalıplaşma özelliği sebebiyle diller arası söz varlığı çalışmalarında deyimlerden sıklıkla yararlanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesindeki *öz* kelimesiyle kurulan deyimlerin Türkiye Türkçesinde *kendi* kelimesiyle karşılanmasına 85, aynı ya da yakın anlamda olup farklı kelimelerle kurulan deyimlerle karşılanmasına 86 ve birleşik fillerle karşılananlaraysa 20 yerde rastlanmıştır. Bunlar dışında Azerbaycan Türkçesindeki bazı deyimlerin ne deyim ne de birleşik fiil şeklinde karşılığına tesadüf edilmemiştir. Sayıları 34 olan bu deyimler genelde tek kelimeyle karşılananlardan oluşmaktadır. *Öz* kelimesine Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinde *ruh*, *can*, *nefes* anlamlarında tesadüf edilmektedir. *Kendi* kelimesiyse tarihî Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde tanık olunmuştur.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, öz, kendi, deyim.

Template Idioms Formed With The Word “Oz” In Azerbaijan Turkish And Their Equivalents In Turkey Turkish

Abstract

Azerbaijani and Turkish, which represent Western Turkish, have many commonalities in many aspects. These commonalities can be in terms of both sound and form and syntax. In this study, the equivalents of idioms formed with the word “own” (as the first element), which is widely

¹ Dr. , Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-8787-2319 , hamiakman@gmail.com.

used in Azerbaijan Turkish, in Turkey Turkish are discussed. Idioms are generally stereotyped word groups consisting of at least two words, which are more or less stripped of their literal meaning and take on a figurative meaning. Due to its stereotyping feature, idioms are frequently used in interlingual vocabulary studies. The idioms formed with the word “self” in Azerbaijan Turkish are met with the word “own” in Turkey Turkish in 85 places, those with the same or close meaning but formed with different words in 86 places and those with compound verbs in 20 places. Apart from these, some idioms in Azerbaijan Turkish have neither idioms nor compound verbs. These idioms, which are 34 in number, generally consist of those that are met with a single word. The word Öz is found in Old Turkic, Middle Turkic, Old Anatolian Turkic and Kipchak Turkic in the meanings of soul, can, breath. The word “own” is found in Kipchak Turkish, one of the historical Turkish dialects.

Keywords: Azerbaijani Turkish, Turkish Of Turkey, self, own, idiom.

Giriş

Türk dili 13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili olarak gelişimini sürdürmüştür. Ancak bu yüzyıldan itibaren Batı Türkçesi de ikinci bir yazı dili olarak ortaya çıkmıştır. Batı Türkçesini bugün Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi oluşturmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi yaygın adıyla Eski Anadolu Türkçesi olan Eski Oğuz Türkçesi temelinde gelişen iki ayrı yazı dilidir.

Batı Türkçesinden kastedilen şey bir taraftan Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesi yazı dili ile ağızlarına diğer taraftan yine Eski Anadolu Türkçesinden Azerbaycan Türkçesinin uzanan gelişme ve dallanmadır. Buradan anlaşılacak, Türkiye Türkçesi ve ağızları ile Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarının dallanıp ayrışması Eski Anadolu Türkçesine dayanmaktadır. Dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesinin oluşumu ve gelişiminde Türkiye Türkçesi ve ağızları ile Azerbaycan Türkçesi ve ağızları etkili olmuştur (Korkmaz, 2013).

Anadolu sahasında kullanılan ve bugün Türkiye Türkçesi olarak bilinen dil ile Azerbaycan Türkçesi henüz Eski Oğuz Türkçesi döneminde gerek ses gerek şekil ve cümle yapısı bakımından birtakım farklılıklar arz etmekteydi. Bunlar, Eski Oğuz Türkçesinin, bir taraftan Türkiye Türkçesine bir taraftan da Azerbaycan Türkçesine doğru uzanan bir ayrışma ve gelişmeyi meydana getirmiştir (Tokat, 2017).

XIII. ve XIV. yüzyıllarda kendi özellikleriyle ortaya çıkmaya başlayan Azerbaycan Türkçesinin izlerine Ahmet Yesevî'nin şiirlerinde, Ali Şir Nevâyî'de ve Çağatay Türkçesinin diğer eserlerinde de rastlanmaktadır. Kullanım sahası olarak Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas

Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı Kerkük ve Irak-Suriye Türkleri sahalalarını kapsayan Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan'ın ikiye ayrıldığı 1928 yılında kesintiye uğramıştır. Günümüzde Güney Azerbaycan'da Farsça yazı dili olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı Azerbaycan Türkçesinin yazı dili olarak kullanıldığı merkez saha Kuzey Azerbaycan'dır (Buran ve Alkaya, 2007).

Eski Oğuz Türkçesinin yerini, 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesi almıştır. Osmanlı Türkçesinden sonraysa, ortaya çıkışında Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'in rol oynadığı *Yeni Lisan* hareketinin etkili olduğu ve yazı dili olarak varlığını Türkiye Batı Trakya, Bulgaristan, Yugoslavya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Kuzey Irak'ta sürdüren Türkiye Türkçesi ortaya çıkmıştır (İlker, 1997). Batı Türkçesinin üçüncü devresini oluşturan Türkiye Türkçesinin başlangıcı 1908 yılıdır (Ergin, 2012).

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesindeki *öz* "kendi" kelimesiyle kurulan deyimler ve bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ele alınmıştır. *Öz* kelimesine Azerbaycan Türkçesinde şu anlamlarda rastlanmaktadır: 1. *Şexsinə, özünə aid olan, xas olan, mənsub olan* "Şahsına, kendine ait olan, has olan, mensup olan", 2. *Ancaq özünə, yaxud bir şeyə xas; xususı* "Ancak kendine yahut bir şeye has; hususi", 3. *Doğma yaxın (iş, məslək, əqidə və fikir cəhətdən)* "En yakın (iş, meslek, anlaşma ve fikir yönünden)", 4. *Bir işdə şəxsən, bilavasitə iştirak edən, şəxsi ya şeyi göstərmək üçün isimdən, şahs əvəzliyindən sonra işlənir* "Bir işte şahsen iştirak eden, şahsi veya bir şeyi göstermek için isimden, şahıs isminden (onun yerine) sonra kullanılır", 5. *İsim və ya şahs əvəzliyi yerində müstəkil işlədilir* "İsim ya da şahıs yerine müstakil olarak kullanılır", 6. *Bir adamın və ya bir şeyin böyüklüyünü, əhəmiyyətini, mövqəyini nəzərə çatdırmaq üçün işlədilir* "Bir insanın veya bir şeyin büyüklüğünü, önemini, mevkisini göstermek için kullanılır" (ADİL, 2005). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğət*'nde *kendi* kelimesi yer almamaktadır. Türkiye Türkçesinde *öz* kelimesine şu anlamlarla rastlanmaktadır: 1. isim, felsefe Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı; iç, nefis (I), derun, ruh, varoluş karşıtı. 2. isim "Kendine, kendi kendini" anlamlarında birleşik kelimeler türeten bir söz. 3. isim Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü; hülasa, zübde, ekstre. 4. isim Çıbanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça. 5. isim, mecaz Bir şeyin iç yapısını ve ayırt edici özelliğini meydana getiren şey; künh, zübde. 6. isim, bitki bilimi Bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan, hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölüm." (<https://sozluk.gov.tr/>)

Azerbaycan Türkçesinde deyimlerin oluşumu noktasında *öz* kelimesinin kullanımına oldukça fazla tesadüf edilmektedir. Seyfettin Altaylı'nın *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*'nde söz konusu kelimeyle kurulan deyim sayısı 231'dir. Türkiye Türkçesindeyse bu sayı 1'dir (*özü sözü bir olmak*) (<https://sozluk.gov.tr/>). Deyim sayısındaki bu azlığa karşılık Türkiye Türkçesinde söz konusu kelimeyle oluşturulan *birleşik kelimeler*deki fazlalık dikkat çekicidir ki bunların sayısı 46'dır (*öz bağışıklık, özbeöz, öz devim, öz diken...*) *Öz* kelimesine Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski

Anadolu Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinde *can*, *ruh* ve *nefes* anlamlarında rastlanmaktadır (Paçacıoğlu, 2016). *Kendi* kelimesi ise Tarihî Türk lehçelerinden *Kıpçak Türkçesinde* tanıklanmıştır (Paçacıoğlu, 2016). Türkiye Türkçesinde *kendi* kelimesiyle kurulan deyim sayısı *birleşik kelimeler* hariçte bırakıldığı zaman 90, atasözü sayıysa 1'dir. Birleşik kelimelerin sayısı 10'dur. Bunların birçoğunun karşılığı Azerbaycan Türkçesinde de *öz* kelimesi ile kullanılmaktadır.

Deyim, gerçek anlamını az ya da çok kaybederek mecaz bir anlam kazanmış, genelde en az iki kelimededen oluşan, az sözle çok şey anlatmaya yarayan kalıplaşmış kelime gruplarıdır. Deyimi oluşturan kelimeler kalıplaştığı için yerleri değişmez ya da bunların yerine başka kelimeler kullanılmaz.

Azerbaycan Türkçesindeki deyimlere başvurulurken Seyfettin Altaylı'nın *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*'nden faydalanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki deyimlerin tamamına Türk Dil Kurumunun <https://sozluk.gov.tr/> uzantılı internet sitesindeki sözlükten ulaşılmıştır. Bu deyim Türkiye Türkçesinde *kendi* kelimesiyle bulunan karşılıkları ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Diğerleri, Azerbaycan Türkçesindeki deyimle aynı ya da yakın anlama sahip olup farklı kelimelerle deyim olarak karşılananlar, birleşik fillerle karşılananlar ve diğerleri başlıkları altında ele alınmıştır. Azerbaycan Türkçesindeki deyim Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen birden fazla deyimle karşılık bulmuştur. Bunlar çalışmada eğik çizgi (/) ile belirtilmiştir. Azerbaycan Türkçesindeki (AZ. kısaltmasıyla) deyim üstte, Türkiye Türkçesindeki (TT. kısaltmasıyla) deyimse onun altında italik harflerle gösterilmiştir. Bunların sonuna deyimlerde ifade edilen kavrama yer verilmiştir.

I. Türkiye Türkçesinde *Kendi* Kelimesiyle Kurulan Deyimlere Karşılık Gelenler

Bu şekilde kurulan deyimlerde Azerbaycan Türkçesiyle kurulan deyimlere karşılık gelenler, *kendi* kelimesiyle kurulmuştur. Anlam yönü ön planda tutularak yapılan bu sınıflandırmada Azerbaycan Türkçesine karşılık, Türkiye Türkçesindeki deyim sayısı birden fazla olabilmektedir. Bu şekilde oluşturulan deyimlerin toplam sayısı 85'tir.

AT. *öz ayağı ilə duzağa (tələyə) düşmək*: “Kendi ayağıyla tuzağa düşmek, işini zora sokmak, kendini zor duruma düşürmek” (Altaylı, 2005). **TT. “*kendi kuyusunu kendi kazmak / kendini ateşe atmak*”**: “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak / Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>)” **İfade ettiği kavram**: Bela, tehlike.

AT. *öz ayağı ilə gəlmək*: “1. Kendi ayağıyla gelmek, davet edilmeden çağrılmadan, kendi rızasıyla gelmek. 2. Tesadüfen gelmek” (Altaylı, 2005). **TT. “*kendi ayağı ile gəlmək*”**: “Kendi isteğiyle gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Rıza, istek.

AT. *öz canının hayına qalmaq (hayında olmaq)*: “Kendi canını kurtarmaya çalışmak, kendini tehlikeden, korkulacak durumdan korumaya çalışmak tedbir almak (Altaylı, 2005). **TT.**

kendi derdine düşmek: “Kendi sorunu sebebiyle başka şeyle ilgilenmemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). Mesele, sorun.

AT. “öz daşı öz qabırğası: “Birinin, başkası için düşündüğü bir şeyin dönüp başında patlaması sonucunda kullanılır” (Altaylı, 2005, 433). **TT. kazdığı çukura (veya kuyuya) kendisi düşmek**: “Başkası için hazırladığı kötülüğe kendisi uğramak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: İbret.

AT. öz derdinə qalmaq: “Kendi derdine düşmek, kendi problemleri başka şeyle ilgilenmemek” (Altaylı, 2005,). **TT. “kendi derdine düşmek**: “Kendi sorunu sebebiyle başka şeyle ilgilenmemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Dert, mesele.

AT. öz dünyasına (qabıǵına, qınına) çekilmək: “Kendi içine çekilmek, inzivaya çekilmek, kimseyle ilişki kurmamak” (Altaylı, 2005,). **TT. “kendi kabuǵuna çekilmek / kendi içine çekilmek / kendi âlemine dalmak / kendi köşesinde yaşamak**: “Kabuǵuna çekilmek / başkasıyla ilişki kurmamak, yalnız başına kalmak, inzivaya çekilmek / Çevre ile ilgisini kesip iç dünyasına kapanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: İnziva, yalnızlık.

AT. öz evini yıxmaq: “Kendi ocağını söndürmek, tedbirsizliği yüzünden başını belaya sokmak, zor duruma düşmek, kendini bedbaht etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini ateşe atmak**: “Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Tehlike, bela, zorluk.

AT. öz əcəli ilə ölmək: “Kendi eceli ile ölmek, tabii ölümle ölmek, herhangi bir şeyle veya bir şey tarafından öldürülmek” (Altaylı, 2005). **TT. “(kendi) eceliyle ölmək**: “Olağan sayılan herhangi bir biçimde ölmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Ölüm.

AT. öz əli, öz baş: “Kendi hareketlerinde serbest olan, hür, bağımsız” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi başına**: “1. Kimseye sormadan. 2. Başkasının payı veya yardımı olmaksızın” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Serbestlik, bağımsızlık.

AT. öz göbəyini özü kəsmək: “Kendi göbeğini kendi kesmek, beklediği yardım gelene kadar kendi işini yapıp bitirmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi göbeğini kendi kesmek**: “Gereksinim duyduğu yardım, başkalarınca esirgendiğinde işini kendi görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Minnet etmeme.

AT. öz götünü qoruyor: “Yalnızca kendisini düşünüyor ondan başkasına fayda gelmez” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini düşünmek**: “Daima kendi çıkarını kollamak, bencil davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Bencillik.

AT. öz gününə ağlamaq: “Kendi derdine yanmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi derdine düşmek**: “Kendi sorunu sebebiyle başka şeyle ilgilenmemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram**: Dert, keder, üzüntü.

AT. öz hesabına iş görmək: “Kendi hesabına göre davranmak, kendine göre hareket etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi hesabına çalışmak”:** “Uğraştığı işi sadece kendisi için yapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kendi başına olma.

AT. öz xeyrini (menfəətini) güdmək: “Kendi menfaatini gütmek, kendisi için çalışmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini düşünmek / kendine yontmak”:** “Daima kendi çıkarını kollamak, bencil davranmak / Çıkan her fırsattan yararlanarak hep kendi çıkarını sağlamak.” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Menfaat, çıkar.

AT. öz xoşuna: “Gönüllü olarak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi başına”:** “...2. Başkasının payı ve yardımı olmaksızın” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Gönüllülük, isteklilik.

AT. öz xoşuna qalmaq: “Özgürlüğü kendinde olmak, kendi başına kalmak, kimseye bağlı olmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi havasında gitmek (veya olmak)”** **İfade ettiği kavram:** “Yalnız başına, istediği gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>).

AT. öz öz içini yemək: “Çok kaygılanmak, çok endişelenmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini harap etmek / kendini yemek / kendine dert etmek”:** “Sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak / Açığa vurmadan içten içe üzülme / Bir şeyi üzüntü konusu yapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sıkıntı, dert, keder.

AZ. öz qabığına girmək: “Kendi kabuğuna çekilmek, kendi iç âlemine dalmak, bir köşeye çekilmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kabuğuna çekilmek / kendi âlemine dalmak”:** “Kabuğuna çekilmek / Çevre ile ilgisini kesip iç dünyasına kapanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İnziva, sessizlik.

AT. öz qanadıyla uçmaq: “Kendi kanatlarıyla kimseden herhangi bir yardım veya destek almadan yaşamak veya bir şeyler yapmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kanatlarıyla uçmak”:** “Hiç kimsenin desteği veya yardımı olmaksızın yaşamak veya bir işi olumlu sonuca ulaştırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Geçim, maişet.

AT. öz kefinde gəzmək (olmaq): “Kendi keyfinde olmak, gününü neşeyle geçirmek, başka hiçbir şeyin kaygısını çekmemek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi keyfine gitmek”:** “İsteğine uygun davranmak” **İfade ettiği kavram:** Davranış, hâl.

AT. öz kölgəsindən qorxmaq: “Kendi gölgesinden korkmak, her şeyden çekinmek, şüphelenmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi gölgesinden korkmak”:** “Çok korkak olmak, bir sakınca söz konusu olmayan işlere girişmekten bile korkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Korku, ürküntü.

AT. öz quyusunu özü qazmaq: “Kendi kuyusunu kendi kazmak, kendine zarar verecek adımları atmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kuyusunu kendi kazmak”:** “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Zarar, bela.

AZ. öz özlüyündə qalmaq: “Kendi dahili dünyası ile baş başa kalmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kabuğuna çekilmek”:** “Kabuğuna çekilmek (dışarı ile olan ilişkisini kesmek) (<https://sozluk.gov.tr/>).” **İfade ettiği kavram:** Yalnızlık, tek başlılık.

AT. öz özünü didmək (yemək): “Kendi kendini yemek, kimseye demeden büyük üzüntü yaşamak” (Saraçbaşı, 2010, s. 760). **TT. “kendi kendini didiklemek / kendi kendini yiyip bitirmek”:** “Kendi kendini harap etmek, üzme” “kendi kendini yemek” (<https://sozluk.gov.tr/>), **kendi kendini yemek:** “Açığa vurmada, gizli gizli üzölmek” (Saraçbaşı, 2010, s. 760). **İfade ettiği kavram:** Zarar, ziyan, üzüntü, keder.

AT. özündə (özündə sözündə) olmamaq: “1. Kendini kaybedecek dereceye gelmek, kendinden geçecek kadar sinirlenmek, hiddetlenmek. 2. Ne yaptığını, ne dediğini bilmemek, garip davranışlar sergilemek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendinde olmamak”:** “Bilinci, akli yerinde olmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bilinç, şuur.

AT. özündən getmək: “Bayılmak, kendini kaybetmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendinden geçmek / kendini kaybetmek”:** “1. Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak... / Bayılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bayılma, kendinden geçme.

AT. özündən keçmək: “1. Bayılmak...” (Altaylı, 2005). **TT. “kendinden geçmek / kendini kaybetmek”:** “1. Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak... / Bayılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bayılma, kendinden geçme.

AT. öz (özü) özünü xataya salmaq: “Kendi başını belaya salmaq, yaptığı işin sonucunu düşünmeden işini zora sokmaq, kendini zor duruma sokmaq, belaya düşmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini ateşe atmak”:** “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak / Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>)” **İfade ettiği kavram:** Zarar, bela.

AT. özüne almaq: “Söylenen bir konuyu kendi üzerine alarak alınmaq, gücünmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi üstüne yormak”:** “Alınmaq” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Alınma, gücünme.

AT. özünə gəlmək: “1-Aklı başına gəlmək, kendine gəlmək, kendini toplamak. 2. (özünü ələ almaq) aqlını, hafızasını toplamak, zor durumda iradesini sarsmamak, kendini kaybetmemek; sakin davranmaq. 3. Önceki duruma gəlmək, iyileşmək, düzəlmək (Altaylı, 2005). **TT. “kendine gəlmək”:** “1. Ayılmak. 2. Aklı başına gəlmək. 3. Durumu düzəlmək” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Ayılma, kendine gelme.

AT. özünə görə: “Kendi vaziyetine, mevkisine, vazifesine göre, kendine layık” (Altaylı, 2005, 436). **TT. “kendine göre”:** “Kendine uygun” (Saraçbaşı, 2010, s. 761). **İfade ettiği kavram:** Uygunluk.

AT. özünə qəsd eləmək: “Kendine kıymak, kendini öldürmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendine kıymak*”: “Kendini öldürmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İntihar.

AT. özünə mal eləmək: “Bir şeye sahip olmak, kendine ait etmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendine mal etmək*”: “1. Benimsemek, veya saymak. 2. Başkasının yaptığı işi kendisi yapmış gibi göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sahiplenme.

AT. özünə məzar qazmaq: “Kendi sonunu hazırlamak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendi kuyusunu kendi kazmak*”: “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Zarar, bela.

AT. özünə sığışdırabilməmək: “Kendine yedirememek, kendine yapılan bir hareketi onur kırıcı olarak kabul etmek ve şiddetli tepki göstermek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendine yedirememek*”: “1. Başkasının yaptığı işi onur kırıcı kabul ederek tepki ile karşılamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Onur, gurur.

AT. özünə toxtaqlıq vermək: “Sabretmek, kendine hâkim olmak, sonunda iyi işler olacağı konusunda kendi kendine teselli vererek sabretmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendine hâkim olmak*”: “Kendi duygu ve davranışlarını iradesiyle denetleyebilmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sabır, hâkim olma.

AT. özünü alova atmaq: Kendini tehlikeye atmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini ateşe atmak*”: “Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Tehlike. **AT. özünü ovutmaq:** “Kendini avutmak, kendini oyalamak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini avutmak*”: “Oyalanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Avunma.

AT. özünü bəyəndirmək: “Kendini beğendirmek, kendini başkalarına yetenekli, güzel, hoş göstermek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini beğendirmək*”: “Başkalarına hoş, iyi, yetenekli görünmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Beğendirme.

AT. özünü bilmək: “Kendini bilmek, aklı ve muhakemesi kendinde olmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini bilmək*”: “1. Aklı ve muhakemesi yerinde olmak.” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Akıl, muhakeme.

AT. özünü bilməmək: “Kendini kaybetmek, aklı başından gitmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini bilmemek*”: “1. Bayılmak 2. Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Şaşırma, kendini kaybetme, duygu.

AT. özünü bir şey zənn etmək: “Kendini bir şey sanmak, kendini bulunmaz Hint kumaşı sanmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini bir şey sanmak / kendini dünyanın merkezi sanmak (veya merkezinde görmək)*”: “Kendini olduğundan çok değerli görmək” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kibir, büyükleme.

AT. özünü buğda bazarında görmək: “Kendini bir halt sanmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini fasulye gibi nimetten saymak*”: “Kendini çok önemli biri gibi görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kibir.

AT. özünü cəm etmək (toplamaq): “Bir şeyin karşısında veya bir işi yapmak için iradesini ve gücünü toplamak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini toparlamak / toplamak*”: “1. Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek. 2. Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak... 4. Çekidüzen vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Toparlanma.

AT. özünü çəkmək (dartmaq): “Burnu Kafdağı’nda olmak, kasınmak, şişinmek, kibirlenmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini dev aynasında görmek / kendini beğenmek*”: “Kendini olduğundan çok üstün görmek / Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kibir, büyüklenme.

AT. özünü cəmləşdirmək: “1. Düşüncesini, dikkatini bir şeyin üzerinde toplamak, yoğunlaştırmak, merkezleştirmek. 2. Kendini toplamak, kendine gelmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini toparlamak / toplamak*”: “1. Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek. 2. Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak... 4. Çekidüzen vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Toparlanma.

AT. özünü dağıtmaq (didmək), özünden çıxmaq: Kendini kaybetmek, çok sinirlenmek, kendini kaybedecek kadar asabileşmek, hiddetlenmek” (Altaylı, 2005/438). **TT.** “*kendini kaybetmek/ kendini dağıtmak*”: “1. Bayılmak 2. Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak / 2. Ne yaptığını bilemeyecek kadar içip kendinden geçmek.” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Şaşırma, kendini kaybetme, duygu.

AT. özünü daşdan daşa çırmaq (vurmak): “Bir şeyi elde etmek için her türlü zorluğu göze alarak çalışmak, çaba sarf etmek”. **TT.** “*kendini paralamak*”: “Çok çaba ve özen göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Çalışıp çabalama, çaba.

AT. özünü didip tökmək: “1. Herhangi biri konuda çırpınmak, çok çaba sarf etmek...” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini parçalamak*”: “Çok çaba ve özen göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Çalışıp çabalama, çaba.

AT. özünü duruluğa çıxartmaq: “Kendini temize çıkarmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*(birini kendini)temize çıkarmak (çıkartmak) (birini kendini)*”: “Bir suçlamadan kurtarmak, aklamak” (Saraçbaşı, 2010, s. 1108). **İfade ettiği kavram:** Temize çıkma, çıkarma.

AT. özünü ələ vermək: “Kendini ele vermek, yaptığı bir hareket ile veya söylediği sözlerle suçunun ortaya çıkmasına sebep olmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini ele vermek / kendi ağzıyla tutulmak*”: “Yaptığı bir davranış veya söylediği bir sözle kendi suçunu ortaya çıkarmak /

Suçu, yalanı veya iddiasının yanlışlığı kendi sözüyle ortaya çıkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Suçun ortaya çıkması.

AT. özünü əzmək: “Nazlanmak, kendini naza çekmek, cilvelenmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini naza çekmek / kendini dirhem dirhem satmak*”: İstekli olduğu hâlde yapmacıklı hareketlerle isteksiz gibi davranmak / Çok nazlı davranmak, ağırdan almak” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiği kavram:** Naz, ağırdan alma.

AT. özünü göstərmək: “1. Kendi üstünlüğünü, becerisini göstermek. 2. Ortaya çıkarmak, tezahür etmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini göstermek*”: “1. Beğenilecek niteliklerini ortaya koymak. 2. Ortaya çıkmak, belirlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Beceri, üstün nitelik.

AT. özünü göyə (göyün üzünə, göyün yəddi tərkinə) qaldırmaq (çıxartmaq): “Kendini dev aynasında görmek, kibirlenmek, kasınmak, başkalarını küçük görmek, hor bakmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini dev aynasında görmek / kendini beğenmek*”: “Kendini olduğundan çok üstün görmek / Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kibir, büyülenme.

AT. özünü işə salmaq: “Başına iş açmak, kendi hatası yüzünden başını belaya sokmak, veya zor duruma düşmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendi kuyusunu kendi kazmak*”: “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). “*kendi başını yakmak*”: “Kendi kendisine zarar vermek, kendi eliyle kendisini tehlikeye atmak.” **İfade ettiği kavram:** Zarar, bela.

AT. özünü itirmək: “Kendini kaybetmek, şaşırmaq, ne yapacağını bilememek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini kaybetmek*”: “... 2. Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Şaşırma, kendini kaybetme, duygu.

AT. özünü qana soxmaq: “Kendi kredisini tüketmek, yaptığı davranışla kendine sürekli yardımcı olan birilerini rahatsız ederek bir daha yardım yapmalarına sebep olmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendi kuyusunu kendi kazmak / kendini ateşe atmak*”: “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak / Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>)” **İfade ettiği kavram:** Bela, tehlike.

AT. özünü matah saymaq: “Kendini matah sanmak, kendini son derece değerli görmek” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini matah sanmak*”: “Kendini olduğundan daha fazla değerli kabul etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Büyülenme, kibir.

AT. özünü mazata qoymaq: “İşve yapmak, naz satmak, çalım satmak” (Altaylı, 2005). **TT.** “*kendini naza çekmek / kendini ağır (veya ağırdan) satmak*”: “İstekli olduğu hâlde

yapmacıklı hareketlerle isteksiz gibi davranmak / Nazlanmak, gönülsüz davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Naz, ağırdan alma.

AT. özünü müsteqil aparmaq: “Bağımsız, serbest hareket etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi başına”:** “Hiç kimseye danışmadan” (Saraçbaşı, 2010). **İfade ettiği kavram:** Serbestlik.

AT. özünü naza qoymaq: “Kendini naza çekmek, ezilip büzülmek, naz etmek, eda yapmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini naza çekmek”:** İstekli olduğu hâlde yapmacıklı hareketlerle isteksiz gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Naz, ağırdan alma.

AT. özünü oda atmaq: “1. Bile bile tehlikeli işlere yönelmek. 2. Tehlikeli işlere yönelmek, tehlikeli işlerle uğraşmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini ateşe atmak”:** “Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Tehlike.

AT. özünü oda közə (oda suya) atmaq (vurmaq): “Bir iş için cansiperane fedakârcasına çalışmak, bütün gücüyle çalışmak, gayret etmek, her türlü eziyete, meşakkate tahammül etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini paralamak / kendini sıkmak”:** “Çok çaba ve özen göstermek / Kendini zorlamak, çaba göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Çalışıp çabalama, çaba.

AT. özünü ora bura salmaq: “Çalışıp çırpınmak, didinmek, çok çaba sarf etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini paralamak”:** “Çok çaba ve özen göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Çalışıp çabalama, çaba.

AT. özünü özgəden xəbər almaq: “Aklı başında olmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendinde olmamak”:** “Bilinci, aklı yerinde olmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Akıl, düşünme.

AT. özünü saxlaşdırmaq: 1. Kendine hâkim olmak, kendini durdurmak, tahammül etmek... 3. Bir şeye katlanmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini tutmak”:** “1. Kendine hâkim olmak. 2. Dayanmak, sabretmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sabır, dayanma.

AT. özünü saxlayabilməmək: “Kendini tutamamak, kendini hâkim olmak / kendine hâkim olamamak, dayanamamak, katlanamamak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini alamamak / kendini tutamamak”:** “İstemeyerek bir işi yapma durumuna getirmek / 1. Bir durum karşısında sessiz ve heyecansız kalamamak. 2. Kendine hâkim olamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Dayanamama.

AT. özünü safə çıxartmaq: “Suçu, kabahati olmadığını ispata çalışmak” (Altaylı, 2005). **TT. “(birini kendini) temize çıkarmak (çıkartmak) (birini kendini)”:** “Bir suçlamadan kurtarmak, aklamak” (Saraçbaşı, 2010, s. 1108). **İfade ettiği kavram:** Temize çıkma, çıkarma.

AT. özünü şax tutmaq: “1. Herhangi bir olaydan dolayı etkilendiğini çöktüğünü, belli etmemek, kendine hâkim olmak...” (Altaylı, 2005). **TT. “kendine hâkim olmak”:** “Kendi duygu

ve davranışlarını iradesiyle denetleyebilmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sabır, hâkim olma.

AT. özünü şişirtmek: “Gururlanmak, kibirlenmek, şişinmek, kabarmak” (Altaylı, 2005 / 438). **TT. “kendini dev aynasında görmek”:** “Kendini olduğundan çok üstün görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiği kavram:** Kibir, gurur.

AT. özünü tutabilmemək: “Kendini tutamamak, kendini hâkim olmak / kendine hâkim olamamak, dayanamamak, katlanamamak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini alamamak”:** “İstemeyerek bir işi yapma durumuna getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Dayanamama.

AT. özünü tutmaq: “...2. Kendine, hislerine hâkim olmak, sabır göstermek (Altaylı, 2005). **TT. “kendini tutmak”:** “1. Kendine hâkim olmak. 2. Dayanmak, sabretmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sabır, dayanma, hâkim olma, katlanma.

AT. özünü uca tutmaq: “Gururlanmak, kibirlenmek, kendini yüksek görmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini beğenmek”:** “Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kibir, üstün görme.

AT. özünü unutmaq: “Kendini kaybetmek, şuurunu kaybetmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini kaybetmek”:** “1. Bayılmak 2. Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Şaşırma, kendini kaybetme, duygu.

AT. özünü tapmaq: “Kendini bulmak, şahsiyet kazanmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini bulmak”:** “1. Kişilik kazanmak. 2. Maddi ve manevi konularda durumunu düzeltmek. 3. Kendine gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Şahsiyet, kişilik.

AT. özünü təmizə çıxarmaq: “Suçlu olmadığını, bir günahı, kabahati olmadığı ispat etmeğe çalışmak” (Altaylı, 2005). **TT. “(birini kendini)temize çıkarmak (çıkartmak) (birini kendini)”:** “Bir suçlamadan kurtarmak, aklamak” (Saraçbaşı, 2010, s. 1108). **İfade ettiği kavram:** Temize çıkma, çıkarma.

AT. özünü yaxşı işə qoymaq: “Başını belaya sokmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kuyusunu kendi kazmak / kendini ateşe atmaq”:** “Kendine zarar verecek davranışta bulunmak / Bile bile tehlikeli bir işe girişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiği kavram:** Bela, tehlike.

AT. özünü yemək: “1. Üzüntü, keder vs.den dolayı çok zayıflamak. 2. Kendi istediği gibi olmayan, yürümeyen bir iş için çok üzölmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kendini didiklemek / kendi kendini yiyip bitirmek”:** “Kendi kendini harap etmek, üzömek” “kendi kendini yemek” (<https://sozluk.gov.tr/>), **kendi kendini yemek:** “Açığa vurmaktan, gizli gizli üzölmek” (Saraçbaşı, 2010, s. 760). **İfade ettiği kavram:** Zarar, ziyan, üzöntü, keder.

AT. özünü yeyip tökmək: “Endişelenmek, üzölmek, rahatsız olmak, siniri bozulmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi kendini didikleme / kendi kendini yiyip bitirmek”:** “Kendi kendini harap etmek, üzme”: “kendi kendini yemek” (2015). **”kendi kendini yemek”:** “Açığa vurmadan, gizli gizli üzölmek” (Saraçbaşı, 2010, s. 760). **İfade ettiğı kavram:** Zarar, zıyan, üzöntü, keder.

AT. özünü yığışdırmaq: “1. Düşüncesini, aklını, hafızasını, gücünü, kendini toplamak. 2. Hiddet memnuniyetsizlik doğurmamak için kendi hareketlerine, davranışlarına dikkat etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini toparlamak / toplamak”:** “1. Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek. 2. Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak... 4. Çekidüzen vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Toparlanma.

AT. özünü yoxlamaq: “Kendini yoklamak, her bakımdan kendini kontrol etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini tartmak / kendini yoklamak”:** “Ne durumda olduğunu anlamak için kendini yoklamak / Duygu, düşünce ve beden bakımından kendisini kontrol etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Yoklama, kontrol.

AT. özünü yuxarı (yüksək) tutmaq: “Kibirlenmek, gururlanmak, kasınmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendini beğenmek”:** “Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Kibir, üstün görme.

AT. öz yolu ilə (yoluna) getmək: “1. Kimseyle işi olmamak, kimseye dokunmamak, engel olmamak...” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi hâlinde”:** “Kimsenin işine karışmaz, sessiz, (kendi işinde)” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Kendi hâlinde olma.

AZ. öz qaydasında olmaq: “Kendi yolunda yürömek, kendi seyrinde olmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi hâlinde”:** “Kimsenin işine karışmaz, sessiz, (kendi işinde)” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Kendi hâlinde olma.

AT. öz yağında qovrulmaq: “1. Kendi kendine yetmek. 2. Kendi gücüyle bir iş yapmak, kimseden yardım almamak” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi yağıyla kavrulmak”:** “Elinde bulunanla geçinip kimseye muhtaç olmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Yetebilme, kanaat.

2. Anlamca Aynı Ya Da Yakın Olup Kendi Kelimesiyle Karşılanmayanlar

Bu şekilde kurulan Azerbaycan Türkçesindeki deyimlerin karşılığı *kendi* kelimesiyle değil, başka kelimelerle kurulan deyimlerden oluşmaktadır. Bunların sayısı 86’dır.

AT. öz aramızda qalsın: “Kimseler bilmesin, aramızda kalsın” (Altaylı, 2005). **TT. “laf aramızda”:** “Başkaları bilmesin, duymasın anlamında kullanılan bir söz” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Gizlilik.

AT. öz adını birinə (özgəsinə) qoymaq: “Kendi suçunu başkasına yüklemek” (2013)
TT. “suç yüklemek”: “Birine suç atma” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Suç.

AT. özünü bilməməzliyə vurmaq: “Bilmez görünmek / Bilmez görünmek, oralı olmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “bilmezlikten gelmek / oralı (bile) olmamak”:** “Bilmiyor görünmek / Önemsememek, umursamamak, aldırılmamak, ilgilenmemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bilmezlikten gelme.

AT. özünü lotuğa qoymaq: “Bilmez görünmek / Bilmez görünmek, oralı olmamak /” Kendini bilmez, habersiz gibi göstermek” (Altaylı, 2005 / 438). **TT. “bilmezlikten gelmek / oralı (bile) olmamak”:** “Bilmiyor görünmek / Önemsememek, umursamamak, aldırılmamak, ilgilenmemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bilmezlikten gelme.

AT. öz arşını ilə ölçmək: “Bir kimse veya bir şey konusunda kendine göre fikir yürütmek, tek taraflı muhakeme etmek, tek taraflı olarak değerlendirmek” (Altaylı, 2005). **TT. “bildiğini okumak”:** “Herkes ne derse desin bildiği, istediği gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İnat, ısrar.

AT. öz atını çapmaq: “Kendi bildiğini okumak, inadını yürütmek” (Altaylı, 2005). (<https://sozluk.gov.tr/>). **TT. “bildiğini okumak”:** “Herkes ne derse desin bildiği, istediği gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İnat.

AT. öz başından çıxarmaq: “Kendinden uydurmak, kendinden icat etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “kafadan uydurmak”:** “Bir konu üzerinde inceleme yapmadan rastgele konuşmak, uydurmak, yalan söylemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Uydurma, yalan.

AT. öz başını yə! “Kendi başını ye! Sevilmeyen bir kimse bir sefer hapşırıldığı zaman o duymadan bu ifade kullanılır” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi başını yemek:** “1. Güç duruma düşmesine neden olmak. 2. Ölmesine sebep olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Vahamet, nahoşluk.

AT. öz boğazından kəsmək: “Kendi hakkının bir kısmından feragat ederek vermek, harcamak” (Altaylı, 2005). **TT. “boğazından kesmek”:** “Yiyip içmede çok tutumlu davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Feragat etme, harcama.

AT. öz əline almaq: “İpleri eline almak” (Altaylı, 2005). **TT. “ipi (birinin) eline geçmek”:** “Yönetimi başkasının eline geçmek, kontrolü başkasının elinde bulunmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kontrol, yönetim.

AT. öz evindi: “Utanma, çekinme, kendi evin bil (konuklar için kullanılan ifade)” (Altaylı, 2005). **TT. “keyfine bakmaq”:** “dilediğince yaşamak, güzel vakit geçirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Rahatlık, keyif.

AT. öz əlini kəsmək: “Kendi kredisini tükətmək, yaptığı davranışla kendine sürekli yardımcı olan birilerini rahatsız ederek bir daha yardım yapmamalarına sebep olmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kredisi düşmək”:** “Güvenirliğı, saygınlığı yitmək” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Güven, kredi.

AT. öz gözündə kərəni (təri) görməyip (görmür) “başqasının (özgənin) gözündə tükü seçir: “Kendisinin büyük kabahatını görmüyor, başkasının en küçük hatasının üstünde duruyor” anlamında (Altaylı, 2005). **TT. “kusur aramak”:** “Yanlışını, eksikliğini, elverişsizliğini aramak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Hata, kusur arama.

AT. öz hisləri ilə mübarizə aparmaq: “Duygularına engel olmak, hislerine gem vurmək” (Altaylı, 2005). **TT. “gem vurmək”:** “...2. Her türlü taşkınlığı, isteğı, hevesi vb.n. engellemək” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiğı kavram:** Engelleme.

AT. öz xeyir şərini başa düşmək (bilmək vs.): “Kârını zararını bilmək, kendine neyin faydalı neyin zararlı olduğunu anlamak, bilmək, ona göre davranmək” (Altaylı, 2005). **TT. “hesap etmək, kitap etmək / hesap etmək”:** “Bütün ayrıntılarıyla düşünmək / 1. Bir işin kazancıyla giderini karşılaştırarak bir sonuca varmək. 2. Düşünmək, tasarlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiğı kavram:** Hesap etme.

AT. öz xoşuna qoymaq: “Serbest bırakmək, kendi başına bırakmək, istediğı gibi hareket etmesine imkân yaratmək, vermək”(Altaylı, 2005). **TT. “serbest bırakmək”:** “...2. Kendi düşüncəsi ve iradesine göre davranmasına izin vermək” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiğı kavram:** Serbestlik.

AT. öz cibini güdmək: “Kendi menfaatini düşünmək, kendi çıkarını düşünmək, kendi çıkarının peşine düşmək” (Altaylı, 2005). **TT. “menfəfat gütmək”:** “Çıkarını ön planda tutmək” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiğı kavram:** Menfaat, çıkar.

AT. öz ifadəsini bulmaq: “Kendi ifadesini bulmək, bir şeyi en güzel şekilde ifade edecek yolu vs. bulmək” (Altaylı, 2005). **TT. “ahenk almak”:** “Uyumlu duruma gelmək” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiğı kavram:** Ahenk, yol, uygunluk.

AT. öz ixtiyarına qoymaq: “Kendi başına bırakmək, engel olmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “serbest bırakmək”:** “...2. Kendi düşüncəsi ve iradesine göre davranmasına izin vermək” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiğı kavram:** Serbestlik.

AT. öz inamına sadıq qalmaq: “Düşüncesinden dönməmək” (Altaylı, 2005). **TT. “sadık kalmək / sadakat göstərmək / bağlı kalmək”:** “Birine bir şeyə bağlılığını sürdürmək, bağlı kalmək / Bağlı kalmək / Uymək, tabi olmək”(<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiğı kavram:** Sadakat, bağlılık.

AT. öz qanadı altına almaq: “Koruması altına almak” (Altaylı, 2005). **TT. “(birini) kanadı altına almak”:** “Korumak, himayesine almak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Koruma, himaye.

AT. öz kefində gezmək (olmaq): “Kendi keyfinde olmak, gününü neşeyle geçirmek, başka hiçbir şeyin kaygısını çekmemek” (Altaylı, 2005). **TT. “gününü gün etmek”:** “Hiçbir şeyi dert edinmeyip gününü hoş geçirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Keyif, kaygısızlık, gamsızlık.

AT. öz kəlməsinin sahibi olmaq: “Sözünün üstünde durmak” (Altaylı, 2005). **TT. “sözünde durmaq”:** “Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sözünde durma.

AT. öz köçünü sudan çıxartmaq: “Kendi ayakları üstünde durmaya çalışmak, kendi kürkünü sudan çıkarmak” (Altaylı, 2005). **TT. “ayakları üstünde durmaq”:** “Başkasının yardımına ihtiyaç duymadan güçlü bir biçimde sorunları çözebilecek durumda olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kendine yetebilme.

AT. öz qanı ilə yumaq: “Suçunu kanıyla ödemek” (Altaylı, 2005). **TT. “kanıyla ödemək”:** “Yaptığının cezasını hayatıyla ödemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bedel.

AZ. öz güvvəsində qalmaq: “1. Güçlü kalmak, gücünü yitirmemek...” (Altaylı, 2005). **TT. “ayakta kalmak”:** “...2. Yıkılmamak, çökmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Güç, dirayet.

AT. özlüyündən azmaq: “Benliğini kaybetmek, kendine yabancı olmak” (Altaylı, 2005). **TT. “benliğindən çıkmak”:** “Kendine benzemez olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yabancılaşma.

AT. öz sözünün ağası olmaq: “Sözünün eri olmak, sözünde durmak” (Altaylı, 2005). **TT. “sözünün eri (olmak) / sözünde durmaq”:** “Verdiği sözü ne pahasına olursa olsun yerine getiren kişi (olmak) / Verdiği sözü yerine getirmek” (Saraçbaşı, 2010, s. 1051 / 1049). **İfade ettiği kavram:** Sözünde durma.

AT. öz tükü üstə oturmaq: “Ayağını yorganına göre uzatmak” (Altaylı, 2005). **TT. “ayağını yorganına göre uzatmaq”:** “Giderini gelirine göre ayarlamak, denk tutmak” (Saraçbaşı, 2010, s. 145). **İfade ettiği kavram:** Denge

AT. özü dəyip özü eşitmək: “Kimseyi dinlememek, başkalarının söylediklerine kulak asmamak, inatlaşmak, kulak asmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “kulak asmak (asmamak) yola gəlmək (gəlməmək) / söz dinləməmək (veya tutmamək) ”:** “Önem vermek (vermemek), dinlemek (dinlememek) / İstenilen biçimde davranışı kabullenmek (kabullenmemek), düzelmek

(düzelmemek), uslanmak (uslanmamak) / Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek, davranışlarını bunlara uydurmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Aldırmazlık, inat, dinlememe.

AT. özü ib qebre aparmaq: “Kendisiyle birlikte mezara götürmek, bir sırrı kimseyle paylaşmamak, kimselere söylememek” (Altaylı, 2005). **TT. “sır tutmak (veya saklamak) / ser verip sır vermemek / ağzı sıkı”:** “Bir sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek / Ağzı sıkı olmak / Sır saklayan; ağzı pek, ketum” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Ketumluk.

AT. özüm dəyirəm özüm eşidirəm: “Kimse beni dinlemiyor” (Altaylı, 2005). **TT. “kendi söyler kendi dinler”:** “Ne söylediği anlaşılmaz, söylediği şeylere önem verilmez anlamında kullanılan bir söz” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Aldırış, kale alma.

AT. özün bilərsən: “Kendin istediğini yapabilirsin” (Altaylı, 2005). **TT. “kəndin / sen bilirsən:** “Nasıl uygun bulursan öyle yap” anlamında kullanılan bir söz” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Keyfilik.

AT. özündən düzəltmək: “...2. Yalan söylemek, uydurmak” (Altaylı, 2005). **TT. “yalan atmak (veya kıvırmak) / kafadan atmak”:** “Yalan söylemek, uydurmak / Bir konu üzerinde inceleme yapmadan rastgele konuşmak, uydurmak, yalan söylemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Uydurma, yalan.

AT. özünə dükan açmaq: “Kendi çıkarı için çalışmak, kendi menfaati için bir ideolojiden, partiden vs. istifade etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “menfaat gütmək”:** “Çıkarını ön planda tutmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Menfaat, çıkar.

AT. özünə əskiklik saymaq: “Kendisi için hakaret kabul etmek, kendine layık görmemek” (Altaylı, 2005). **TT. “layık görmək / görmək (veya bulmaq / bulmamak) ”:** “Yakıştırmak (yakıştırmamak), uygun görmək (uygun görmemek)” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Uygunluk, yakışdırma.

AT. özünə götürmək: “1. Başkasına söylenmiş bir lafı kendi üzerine alınmak” (Altaylı, 2005). **TT. “üzerine / üstüne alınmaq”:** “Bir davranışın kendisine karşı kendisine karşı olduğunu sanarak tedirgin olmak, alınmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Alınganlık.

AT. özünə gün ağlamaq: “Kendi kaderini, geleceğini düşünmek; zor durumdan kurtulmak için yol aramak” (Altaylı, 2005, 436). **TT. “yol aramak / (bir şeyin çaresine bakmaq”:** “Çara bulmaya çalışmak / Gerekeni yapmak, çözüm yolu aramak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Çare, çözüm.

AT. özünə iş açmaq: “Kafasızlık, dikkatsizlik nedeniyle zor duruma düşmek, bela ile karşılaşmak” (Altaylı, 2005, 436). **TT. “başına iş açmaq / başına iş çıkarmak / başına iş çıkmak / iş çıkmak”:** “Uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmaq / İstenilmeyen veya

uğraştırıcı bir işe yol açmak / hoş gitmeyen ve beklenmedik veya olayla karşılaşmak / ...2. Gereksiz, uğraştırıcı bir işe yol açmak, sorunlara neden olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bela, sıkıntı.

AT. özünə layiq bilməmək: “Şanına layık bilmemek, kendine layık bilmemek, görmemek, haysiyetini, şerefini, nüfuzunu, ismini korumak, kollamak” (Altaylı, 2005). **TT. “layık görmek /görmemek (veya bulmak / bulmamak) ”:** “Yakıştırmak (yakıştırmamak), uygun görmek (uygun görmemek)” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Uygunluk, yakıştırma.

AT. özünə maya qoymaq: “Kendine çekidüzen vermek, kendine yeni elbiseler vs. almak” (Altaylı, 2005). **TT. “çekidüzen vermek”:** “Düzgün duruma getirmek, düzeltmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Çekidüzen.

AT. özünə toz qondurmamaq: “Burnundan kıl aldırmmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “burnundan kıl aldırmmamak / toz kondurmamak”:** “Kendisine söz söyletmemek, çok huysuz ve kibirli olmak / bir şeyde herhangi bir kusurun varlığını kabul etmemek, bir şeyi kusursuz göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kibir, büyüklenme.

AT. özünə tumar vermək: “Üstüne başına, saçına düzen vermek” (Altaylı, 2005). **TT. “düzen vermek”:** “Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Düzen.

AT. özünə ürək vərək: “Kendi kendine cesaret vermek” (Altaylı, 2005). **TT. “cesaret vermek”:** “Cesaretlendirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Cesaret, yüreklendirme.

AT. özünə yer tapmamaq: “Çok rahatsız olmak, haddinden fazla rahatsızlık duymak” (Altaylı, 2005). **TT. “rahatsızlık duymak”:** “tedirgin olmak, huzurunun ve rahatının kaçtığını hissetmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Rahatsızlık.

AT. özünə yörənmək: “Haddini bilmek, kendine gelmek, sınırını aşmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “haddini bilmek”:** “1. Kendi değer ve yeteneğinin farkında olmak. 2. Konumuna, durumuna uygun davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Haddini bilme.

AT. özünü ağır tutmaq: “Ciddiyete bürünmek, ciddi tavır takınmak” (Altaylı, 2005). **TT. “ağır durmak”:** “Ciddi, ağırbaşlı, oturaklı, soğukkanlı hareket etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Ciddilik, ağırbaşlılık.

AT. özünü axmaqlığa qoymaq: “Aptal rolü yapmak, anlamaz görünmek” (Altaylı, 2005). **TT. “anlamazlıktan gelmek (veya anlamazlığa vurmak) / bilmezlikten gelmek / Duymazlıktan gelmek”:** “Bir şeyi anladığı hâlde anlamamış gibi davranmak / Bilmiyor görünmek / İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Anlamazdan, bilmezlikten, duymazlıktan gelme, rol yapma.

AT. özünü atmaq: “Fırlamak, aceleyle dalmak, geçmek, gelmek” (Altaylı, 2005). **TT. “(bir yere) kendini atmak”:** “Vakit geçirmeden hemen gitmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Hareket.

AT. özünü ayağına yıxmaq: “Birisinin önünde diz çökmek, yalvarmak” (Altaylı, 2005, s. 71). **TT. “ayağına düşmek / yalvar yakar olmak”:** “Çok yalvarmak / Çok yalvarmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yalvarma, yakarma.

AT. özünü batırmaq: “1. Maddi olarak çökmek, varını yoğunu kaybetmek. 2. Donuna etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “topu atmak / donuna etmek (kaçırmak, doldurmak veya yapmak”:** “*argo* İflas etmek / 1. Küçük veya büyük abdestini donuna etmek. 2. *mev.* Çok korkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İflas, batma; abdestini etme.

AT. özünü batman hesap elmək: “Kendini büyük görmek” (Altaylı, 2005). **TT. “büyük görmek (bilmek veya tutmak”:** “Kendini veya başkasını üstün saymak, yüceltmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Büyükleme, kibir.

AT. özünü duyuluğa qoymaq”: “Kendini bilmez, anlamaz gibi göstermek, bilmezlikten gelmek” (Altaylı, 2005). **TT. “anlamazlıktan gelmek (veya anlamazlığa vurma) / bilmezlikten gelmek / duymazlıktan gelmek”:** “Bir şeyi anladığı hâlde anlamamış gibi davranmak / Bilmiyor görünmek / İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Anlamazdan, bilmezlikten, duymazlıktan gelme, rol yapma

AT. özünü düzəltmək: “Maddi yönden durumunu iyileştirmek, düzeltmek” (Altaylı, 2005). **TT. “durumu iyileşmek / belini doğrultmaq”:** “Maddi durumu iyileşmek / Yeniden durumunu düzeltmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Maddi durum.

AT. özünü eşitməmezliye vurmaq (qoymaq): Kendini sağır gibi, duymaz gibi göstermeye çalışmak, önem vermemek, önem vermemek, meraklanmamak, kulak kabartmamak” (Altaylı, 2005). **TT. “duymazlıktan gelmek”:** “İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Duymazlık.

AT. özünü eşşəkliye vurmaq: “Kaba davranmak, anlayışsız davranmak, laf dinlememek” (Altaylı, 2005). **TT. “laf (ya da söz) dinlemek / dinlememek”:** “Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsememek, davranışlarını buna uydurmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kabalık, söz dinlememe.

AT. özünü gözlemək: “Kendini korumak” (Altaylı, 2005) **TT. “göz kulak olmak”:** “...2. *mev.* Gözetmek, korumak, bakmak (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Gözetme, koruma.

AT. özünü qabağa vermək: “Bir işin yapılmasında teşebbüsçü olmak, kendini öne vermek, birinci olmak, öncülük etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “öncülük etmək”:** “Bir işi başlatmak, bir işin başlamasına önayak olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Önayak, öncülük.

AT. özünü qarlığa qoymaq (vurmaq): “Kendini sağırılığa vurmaq, duymaz görünmek” (Altaylı, 2005). **TT. “duymazlıktan gelmek”:** “İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Duymazlık.

AT. özünü qırağa vermək: “Kenara çekilmek, bir tarafa çekilmek” (Altaylı, 2005). **TT. “bir köşeye çekilmek”:** “Hiçbir işe karışmayarak yaşamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Uzak durma.

AT. özünü qurutmaq: “Kazık kesilmek, cansız gibi durmak” (Altaylı, 2005). **TT. “put kesilmek”:** “Sessiz ve hareketsiz bir durum almak” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiği kavram:** Hareketsizlik.

AT. özünü laqeyt göstərmək: “Kayıtsız kalmak” (Altaylı, 2005). **TT. “kayıtsız kalmak”:** “Önem vermemek, umursamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kayıtsızlık.

AT. özünü loğva aparmaq: “Caka satmak, çalım satmak, kibirlenmek, kasınmak” (Altaylı, 2005). **TT. “çalım satmak / caka satmak”:** “Kurulup büyüklük taslamak, gösteriş yapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Caka, çalık, kibir.

AT. özünü ortaya atmaq (salmaq): “Kendine ait olmayan işe karışmak” (Altaylı, 2005) **TT. “araya girmek /işe karışmak”:** “İki kişinin arasındaki bir işe karışmak / ...2. Herhangi bir konuda olumsuz yönde müdahale etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Müdahale.

AT. özünü o yere (yola) qoymamaq”: “1. Anlamaz görünmek, üzerine almamak, kendini bilmezliğe vurmaq, duymazlıktan gelmek. 2. İdrak etmiş, anlamış gibi davranmak” (Altaylı, 2005). **TT. “anlamazlıktan gelmek (veya anlamazlığa vurmaq) / bilmezlikten gelmek / duymazlıktan gelmek”:** “Bir şeyi anladığı hâlde anlamamış gibi davranmak / Bilmiyor görünmek / İlgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Anlamazdan, bilmezlikten, duymazlıktan gelme, rol yapma.

AT. özünü oynatmaq: “Herhangi bir iş üzerinde oyalanmak, gerçek anlamda onu yapmamak” (Altaylı, 2005) **TT. “zaman geçirmek:** “Oyalanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Oyalanma.

AT. özünü ölümə vermək: “Bilerek hayatından geçmek” (Altaylı, 2005). **TT. “ölümü göze almak”:** “Elde etmek istediği sonuç uğruna ölüm de dâhil her türlü tehlikeye açık olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Ölüm.

AT. özünü saxlaşdırmaq: "...2. Kendini bir şeyden mahrum etmek..." (Altaylı, 2005) **TT. "yoksun / mahrum bırakmaq (etmek veya kılmak):** "Yoksun duruma getirmek, bir şeyin yokluğunu çektirmek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Mahrumiyet, yoksunluk.

AT. özünü qızatırmaq: "Bülüğ çağına ermek / Ergenliğe ulaşmak" (Altaylı, 2005) **TT. "bülüğa ermek":** "Ergenleşmek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yetişme, büyüme.

AT. özünü sele vurmaq: "Zorluklardan çekinmemek, hiçbir şeyden ürküntü duymamak" (Altaylı, 2005) **TT. "gözünü daldan budaktan (veya çöpten) esirgememek (veya sakınmamak):** "Tehlikeli işlere atılmaktan çekinmemek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Pervasızlık, korkmama.

AT. özünü sındırmamaq: "Moralini bozmamak, kırılmamak" (Altaylı, 2005). **TT. "bozuntuya vermemek":** "Bir kimsenin hoşla gitmeyen bir durumda fark etmemiş gibi davranmak" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bozuntuya vermeme, fark ettirmeme.

AT. özünü soyuğa vermək: "Soğuk almak, üşütmek" (Altaylı, 2005). **TT. "soğuk almak":** "Üşüyerek hastalanmak, üşütmek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Hastalık.

AT. özünü sözünü bilməmək: "1. Terbiye ve ahlaka aykırı sözler sarf etmek. 2. Kendini kaybetmek, ne söylediğini bilmemek, sayıklayıp durmak" (Altaylı, 2005). **TT. "ağzından çıkan (veya sözü) kulağı duymamak (veya işitməmək):** "Sözlerini tartmadan söylemek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kaba, ahlaka aykırı söz.

AT. özünü tanımazlığa qoymaq (vurmaq): "Kendini tanımıyor gibi görünmek" (Altaylı, 2005). **TT. "tanımazlıktan gəlmək":** "Kendini tanımıyor gibi göstermek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Tanımazlık.

AT. özünü terifləmək olmasın: "Övünmek gibi olmasın anlamında bir ifade" (Altaylı, 2005). **TT. "övünmək gibi olmasın":** "Kendini övmeye hazırlanan kimselerce övünmesini hoş göstermek veya alçak gönüllü görünebilmek için kullanılan bir söz" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Övünme.

AT. özünü unutmaq: "1.Kendide olmak, kendini kaybetmemek 2. Kendi menfaatini düşünmek" (Altaylı, 2005, 439). **TT. "menfaat gütmək":** "Çıkarını ön planda tutmak" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Menfaat, çıkar.

AT. özünü yedinci göyde bilmək: "Çok sevinmek, sevinçten havalara uçmak (Altaylı, 2005). **TT. "havalara uçmaq":** "Çok sevinmek" (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sevinç, mutluluk.

AT. *özünü lotuğa qoymaq*: “Kendini bilmez, habersiz gibi göstermek” (Altaylı, 2005). **TT. “*bilmezlikten gelmek / oralı (bile) olmamak*”**: “Bilmiyor görünmek / Önemsememek, umursamamak, aldırılmamak, ilgilenmemek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bilmezlikten gelme.

AT. *özünü yerdən yerə sürtmək*: “Bir konuda çok ısrarcı olmak (genelde çocuklar için kullanılır) (Altaylı, 2005). **TT. “*ayak diremek*”**: “Bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İnat.

AT. *özünü yola vurmaq*: “Yola düşmek, yola revan olmak” (Altaylı, 2005). **TT. “*yola revan olmak / yola çıkmak / yola düşmek / yola koyulmak*”**: “Yola çıkmak / ...2. bir yere ulaşmak için bulunduğunuz yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, hareket etmek...” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yolculuk.

AT. *özünü yormaq*: “Boşu boşuna uğraşmak, didinmek, çalışmak” (Altaylı, 2005). **TT. “*akim kalmak*”**: “Sonuca ulaşamamak, başarı sağlayamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Gereksizlik.

AT. *öz üstünə almaq*: “Kendi uhdesine, üzerine almak” (Altaylı, 2005). **TT. “*üzerine almak*”**: “Bir işi görev edinmek, deruhte etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Görev, iş.

AT. *öz yerinə*: “Bir tarafta kalsın, bir yana dursun (hiçbir değeri olmayan bir şahıs veya şey için kullanılır) (Altaylı, 2005). **TT. “*bir yana*”**: “-den başka, sayılmazsa, hariç tutulursa” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Hariçte bırakma.

AT. *öz yolu ilə (yoluna) getmək*: “...2. Normal yolda olmak, gerektiği gibi yapmak” (Altaylı, 2005). **TT. “*gereği gibi*”**: “Nasıl olması gerekli ise öyle” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kendi hâlinde olma.

AT. *öz zeyinden çıxmaq*: “Çizgisinden, çerçevesinden çıkmak, şaşırmaq” (Altaylı, 2005). **TT. “*yolu (veya yoluna) şaşırmaq*”**: “Yanlış yola sapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Şaşırma, sapma.

3. Birleşik Fiille Karşılananlar

Azerbaycan Türkçesindeki *öz* kelimesiyle kurulan deyimlerin Türkiye Türkçesindeki karşılığı birleşik fiildir. Bunlardan *et-* yardımcı fiili ile kurulanların sayısı 13, *edin-* fiili ile kurulanların sayısı 1, *kel-* fiili ile kurulanların sayısı 1, *yap-* fiili ile kurulanların sayısı 1 ve *ol-* fiili ile kurulanların sayısı ise 4’tür.

AT. öz iradəsinə tabə etmək: “Kendine tabi kılmak” (Altaylı, 2005) **TT. “tabi kılmak”:** “Egemenlik altına almak, boyun eğdirmek, kendine uydurmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Boyun eğdirme.

AT. öz qarşısında məqsəd qoymaq: “Kendine hedef olarak seçmek” (Altaylı, 2005). **TT. “amaç edinmek”:** “Kendine bir şeyi amaç olarak kabul etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Amaç, gaye.

AT. öz güvvəsində qalmaq: “... 2. Geçerli olmak, yürürlükte olmak” (Altaylı, 2005). **TT. “yürürlükte olmak”:** “Kanun, karar, iş yapılmakta, uygulamakta olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yürürlük, geçerlilik.

AT. özündən dəm vurmaq “Kendini övmek, methetmek” (Altaylı, 2005) **TT. “iftihar etmek”:** “Övünmek”(<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram** Övünme.

AT. özünə baxmaq: “Kendine diqqət etmək” (Altaylı, 2005). **TT. “diqqət etmək”:** “Özen göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Bakım, özen.

AT. özünə söymək: “Kendine küfretmek” (Altaylı, 2005) **TT. “küfretmək:** “Sövmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Küfür, sövme.

AT. özünə yər eləmək: “Kendine yer edinmek” (Altaylı, 2005). **TT. “yük etmək”:** “Ağırlık yapacak bir şeyi üzerinden taşımak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Alışma, ünsiyet.

AT. özünə yük eləmək: “1. Kendine yük etmek. 2. İşine yaramadığı hâlde yanında taşımak” (Altaylı, 2005). **TT. “yük etmək”:** “Ağırlık yapacak bir şeyi üzerinden taşımak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yük.

AT. özünə zinət vermək: “...2. Makyaj yapmak” (Altaylı, 2005) **TT. “makyaj yapmak”:** “yüzü daha bakımlı ve güzel göstermek için kirpik, göz kapağı, burun, yanak ve dudaklara rimel, far, allık, fondöten, ruj vb. malzemeler sürmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Makyaj.

AT. özünü arsızlığa qoymaq (vurmaq): “Arsızlık etmek, kimseden, hiçbir şeyden utanmamak, çekinmemek, edep dışı hareket etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “arsızlık etmək”:** “Utanmadan, sıkılmadan, yüzüstüce davranmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Arsızlık, yüzüstünlük.

AT. özünü asmaq: “Kendini asarak idam etmek” (Altaylı, 2005). **TT. “intiha etmək”:** “Kendini öldürmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İntihar.

AT. özünü bərkitmək: “...2. Mal mülk toplamak, zenginleşmek” (Altaylı, 2005). **TT. “zengin olmak”:** “Çok mal ve para edinmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Zenginlik.

AT. özünü qurban vermək: “Kendini kurban etmək, bir şey için hayatından geçmek” (Altaylı, 2005) **TT. “feda etmək”:** “Kıymak, gözden çıkarmak” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kurban etme, feda etme.

AT. özünü şirin göstərmək: “Kendini göstermek, müspet yönde dikkatleri üzerine çekmek için her şeyi yapmak” (Altaylı, 2005) **TT. “şirinlik etmək”:** “Şirin görünmeye çalışmak”) (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Yapmacıklık.

AT. özünü tox saxlamaq: “Kırılmamak, sakın hareket etmək” **TT. “sakin olmak”:** “...2. Sakin duruma gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sakinlik, itidal.

AT. özünü ələ almaq: “Aklını, hafızasını toplamak, kendini toplamak, zor durumda iradesini sarsmamak, kendini kaybetmemek, sakın davranmaq” (Altaylı, 2005). **TT. “sakin olmak”:** “...2. Sakin duruma gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Sakinlik, itidal.

AT. özünü bicliyə (tülkülüyə) vurmaq: “Kurnazlık etmək, yaltaklanmaq, hilebazlık etmək” **TT. “kurnazlık etmək”:** “Kurnazlaşmaq” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kurnazlık, hilebazlık.

AT. özünü tülkülüyə qoymaq (vurmaq): “Kurnazlık etmək, tilki gibi davranmaq” (2019). **TT. “kurnazlık etmək”:** “Kurnazlaşmaq” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** Kurnazlık, hilebazlık.

AT. özünü zəhərləmək: “Zehir içerek kendini öldürmək, intihar etmək” (Altaylı, 2005). **TT. “intihar etmək”:** “Kendini öldürmək” (<https://sozluk.gov.tr/>). **İfade ettiği kavram:** İntihar.

Az. öz üzərində çalışmaq: “Kendi bilgisini tecrübesini, seviyesini yükseltmek için muntazam olarak çaba sarf etmək, çalışmaq (Altaylı, 2005). **TT. “mücadele etmək”:** “Bir amaca erişmek, bir güce karşı koyabilmek için uğraşmaq, çaba göstermek, savaşım vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) **İfade ettiği kavram:** Mücadele, tecrübe.

4. Genelde Tek Kelimeyle Karşılananlar

Yukarıda tasnif edilen ve Türkiye Türkçesinde deyim ya da birleşik fiille karşılığı bulunan deyimlerin dışında bazı deyimlerin karşılığı bulunamamıştır. Bunlar Türkiye Türkçesinde genelde tek kelimeyle karşılık bulan deyimlerdir. Toplam sayıları 34’tür.

öz adına çıxmaq (adına çıxmaq): “Kendine almak, bir işi kendi yapmış gibi hareket etmək, yaymaq” (Altaylı, 2005). **öz payını götürmək:** “Kendine ait olanı almak” (Altaylı, 2005). **öz özünə oxumaq:** “Kendi kendine mırıldanmaq, bir şarkı parçasını güzel alçak sesle söylemek” (Altaylı, 2005). **öz köküne qoymaq:** “Kendisi gibi yapmaq, kendi durumuna düşürmək” (Altaylı, 2005). **öz**

əksini tapmaq: “Aksini bulmaq, yansımaq, yansıtılmaq, açıq bir şəkildə göstərilmək” (Altaylı, 2005). **öz canı üçün qorxmaq:** “Kendi hayatını qorumaq, kendinə zarar deęmeməsi için alışmaq” (Altaylı, 2005). **özüm ölüm!** “Başıma yemin olsun” (Altaylı, 2005). **özün kimi bala çıxsın uğruva (uğruna)!** “Kötü evlatlıq edenlere, karşılarına kendileri gibi bir evlat ıkmasını arzu eden “Tanrı sana da kendin gibi bir evlat nasip etsin!” anlamında bir ifade” (Altaylı, 2005). **özünə arix bağı toxu:** “Biraz da kendin iin alış” (Altaylı, 2005). **özünə çıxmaq:** “Kendinə götürmək, kendinə almaq, kendinə ıkmak” (Altaylı, 2005). **özünə getirmək:** “1. Bayılmış kimseyi ayıltmaq. 2. Kendinə getirmək” (Altaylı, 2005). **özünə isti yer tapmaq:** “Kendinə yer bulmaq, kendisi iin güzel, faydalı yer bulmaq” (Altaylı, 2005). **özünə kəm bilmək:** “Kendinə kusur bilmək” (Altaylı, 2005). **özünə qol qoş qırmaq:** “Konuyu kendi menfaatine çevirmək” (Altaylı, 2005). **özünə omac ovammır, özğəsinə əriřtə kəsir:** “1. Acemi olduğu halde ustalığı taslayan kimseler iin kullanılan bir tenkit ifadesi. 2. Beceriksiz kimseler iin söylenir” (Altaylı, 2005). **özünə zinət vermək:** “1. Süslemək, değerli taşlar takarak süslenmek ve güzel giyinmek” (Altaylı, 2005). **özünü aparmaq:** “Düzgün hareket etmək, doğru davranışlar sergilemek” (Altaylı, 2005). **özünü bərkitmək:** “1. Güç toplamak, kendini kuvvetlendirmək. 2. Mal mülk toplamak, zenginleşmek (Altaylı, 2005). **özünü cahıl göstərmək:** “Kendini genç göstərmək” (Altaylı, 2005). **özünü dəliliyə qoymaq (vurmaq):** “Bilerek anormal davranışlarda bulunmaq, kendini deli gibi göstərmək” (Altaylı, 2005). **özünü döşlü göstərmək:** “Kendini güçlü ve cesur göstərmək” (Altaylı, 2005). **özünü ələ salmaq:** “Kendini serseriliğe, deliliğe vurmaq, ahmaqa hareketlər yapmaq” (Altaylı, 2005). **özünü gözə soxmaq:** “Başkalarının diqqətini çekmek iin didinip durmaq” (Altaylı, 2005). **özünü güçlə sürümək:** “Zorlukla yürümək” (Altaylı, 2005). **özünü xestəliyə vurmaq:** “Yalandan hastalanmaq, kendini hasta gibi göstərmək” (Altaylı, 2005). **özünü irəli soxmaq:** “Her yere sokulmaq, her yere girmək” (Altaylı, 2005). **özünü naxoşluğa vurmaq:** “Yalancılıktan kendini hasta göstərmək” (Altaylı, 2005). **özünü pis aparmax:** “Güzel davranışlar sergileyememek” (Altaylı, 2005). **özünü soxmaq:** “Zorla bir yere girmeye çalışmaq, sokulmaq” (Altaylı, 2005). **özünü vurmaq:** “Bir yere aləlacele girmək veya gitmək” (Altaylı, 2005). **özünü yetirmək:** “Ulaşmaq, zamanından gelip çıkmak, varmaq” (Altaylı, 2005). **özünü yuxuluğa vurmaq:** “Uyuyormuş gibi yapmaq” (Altaylı, 2005). **öz yerində oturmaq:** “1. Kendi yerində oturmaq. 2. Kendinə layıq yerdə bulunmaq” (Altaylı, 2005). **öz yerini tutmaq:** “1. Kendi yerini tutmaq” (Altaylı, 2005).

Sonuç

Batı Türkçesinin iki büyük temsilcisi olan Azərbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi gerek ses gerek şekil ve gerekse sentaks açısından benzerliklerini sürdürmektedir. Bu benzerlikleri deyim

noktasından da takip etmek mümkündür. Deyimlerin kalıplaşmış kelimeler topluluğu olması, onların zamana karşı değişiminin önünü tıkamıştır. Bundan dolayı, deyimler gerek lehçeler gerek ağzular arasında söz varlığı araştırmalarında başvuru temel kaynaklar arasında değerlendirilmektedir. Bu çalışmada da deyim bu yönünden faydalanarak Azerbaycan Türkçesinde *öz* kelimesiyle kurulan deyimlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ele alınmıştır. Bu karşılıklar ya *öz* kelimesinin eş anlamlısı olan *kendi* kelimesiyle kurulan deyimlerle ya anlamı aynı ya da yakın olup farklı deyimlerle ya da birleşik fiillerle kurulanlardan oluşmaktadır. *Kendi* kelimesiyle karşılık bulan deyimlerin sayısı 85, aynı ya da yakın anlamlı olup farklı kelimelerden oluşan deyimlerle karşılananların sayısı 86, birleşik fiillerle kurulanların sayısı ise 20'dir. Bunlar dışında 34 adet deyim deyim ya da birleşik fiil olarak karşılığına ulaşamamıştır. Bunlar genelde Türkiye Türkçesinde tek kelimeyle karşılık bulan deyimlerdir.

Deyimlerin ifade ettikleri kavramlardan *bela*, *sıkıntı*, *dert* ve *çabaya* oldukça fazla rastlanmaktadır.

Deyimlerin bazılarında sadece *öz* ve *kendi* kelimelerinin farklı olduğuna tesadüf edilebilmektedir: **AT. *öz göbəyini özü kəsmək***: “Kendi göbeğini kendi kesmek, beklediği yardım gelene kadar kendi işini yapıp bitirmek” - **TT. *kendi göbeğini kendi kesmek***: Gereksinim duyduğu yardım, başkalarınca esirgendiğinde işini kendi görmek.” **AT. *öz ayağı ilə gəlmək***: “1. Kendi ayağıyla gelmek, davet edilmeden çağrılmadan, kendi rızasıyla gelmek. 2. Tesadüfen gelmek” - **TT. *kendi ayağı ile gelmek***: “Kendi isteğiyle gelmek.” Deyimlerin çoğu sadece anlam ortaklığı taşır: **TT. *öz canının hayına qalmaq (hayında olmaq)***: “Kendi canını kurtarmaya çalışmak, kendini tehlikeden, korkulacak durumdan korumaya çalışmak tedbir almak” - **TT. *kendi dərđine düşmək***: “Kendi sorunu sebebiyle başka şeyle ilgilenmemek.” **AT. *özünü saxlaşdırmaq***: 1. Kendine hâkim olmak, kendini durdurmak, tahammül etmek... 3. Bir şeye katlanmak” - **TT. *kendini tutmaq***: “1. Kendine hâkim olmak. 2. Dayanmak, sabretmek.”

Türkiye Türkçesinde *kendi* kelimesiyle kurulan (ilk unsur olarak) 90 deyim 18 tanesinin Azerbaycan Türkçesinde karşılığına tesadüf edilmemiştir: *kendimi bildim bileli*, *kendinde toplamak*, *kendine hisse çıkarmak*, *kendini dağıtmak*, *kendini dinlemek*, *kendini kapının dışında bulmak*, *kendini satmak*, *kendini sokağa (ya da) dışarıya atmak*, *kendi hâlinde bırakmak*, *kendine ... süsü vermek*, *kendini hissettirmek*, *kendini sıyramamak*, *kendini adamak*, *kendini aşağı (veya alçak) görmek*, *kendini bırakmak*, *kendini dar atmak*, *kendini kaptırmak* ve *kendini (kaptır) koyuvermek*.

Azerbaycan Türkçesindeki deyimlerde dikkat çeken hususlardan birisi *vurmaq* kelimesinin kullanımındaki fazlalıktır (16). Bu fiil Türkiye Türkçesindeki deyimlerdeki *gelmek*, *olmamak*, *rol yapmak* ya da ... *gibi yapmak*, *atılmak*, *esirgememek* ve *(yola vs.) koyulmak* fiilleriyle karşılanmıştır.

Her iki dildeki deyimlerdeki bu ortaklıklar her ne kadar Türkiye Türkçesinde *kendi* kelimesi Azerbaycan Türkçesindeki *öz* kelimesiyle kullanılsa da hem geçen zamana hem de farklı coğrafyalarda kullanılmalarına rağmen benzerlikleri koruması açısından önemlidir.

Kaynaklar

- Altaylı, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Prestij Matbaası, 2005
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Bakü: Şərq-Qərb, (2006).
- Buran, Ahmet ve Alkaya, Ercan. *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, 2012.
- İlker, Ayşe. *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fül*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Paçacıoğlu, Burhan. *VIII. – XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Saraçbaşı, Mustafa Ertuğrul. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tokat, Feyza. “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerlerin XVI. Yüzyılda Azerbaycan Sahasında Türkçeye Çevrilmiş Bir Metindeki Örnekleri.” *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, no. 1(2) (Haziran-Aralık, 2017): 85-99.

İnternet Kaynağı

<https://sozluk.gov.tr/>

KÜLTÜREL DİPLOMASİ BAĞLAMINDA TÜRK DİZİLERİ

Selahattin Emre Karşlı¹, Abdullah Mert Yazgan²

Öz

Soğuk Savaş dönemi devletlerin güvenliklerine odaklanmalarından mütevellit sert gücün en üst düzeyde önem arz ettiği ve devletlerin askerî güce ve materyal kapasiteye büyük önem verdiği dönemdir. Buna ek olarak Soğuk Savaş aynı zamanda devletlerin kendi blok liderlerinin politikalarına paralel politikalar izlemek zorunda oldukları dönemdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra oluşan yeni dünya düzeninde ise ülkeler nispeten daha bağımsız politikalar icra edebilmeye başlamış ve sert güç önemini tam anlamıyla kaybetmese de yumuşak güç ile bunun bir uzantısı olan kamu diplomasisi devletler tarafından uygulanmakta olan politikalar haline gelmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye, 21. yüzyılda kamu diplomasisi faaliyetlerinin bir uzantısı olan kültürel diplomasi faaliyetlerini, gerek özel sektör gerek ise devlet bağlamında arttırarak yumuşak güç kapasitesini de arttırmıştır. Türkiye'nin kültürel diplomasi faaliyetlerinin en önemli ayaklarından birisi olan Türk dizi sektörü, bu alanda Türk kamu diplomasisinin araçlarından birisi olmuştur.

Bu çalışmada, Türk dizilerinin kültürel etki, uluslararası kabul ve etkileşim, izleyicilerle duygusal bağ kurma yeteneği ve dizi turizmi gibi unsurlar üzerinden nasıl bir başarı elde ettiği incelenecek ve Türk dizi sektörü kamu diplomasisi bağlamında detaylı olarak değerlendirilecektir. Bununla birlikte şu sorulara cevap aranacaktır: Türk dizileri kültürel diplomasi bağlamında başarılı mıdır? Türk dizileri birer kültürel diplomasi aracı mıdır? Türkiye'nin planlı bir kültürel diplomasi faaliyeti mevcut mudur?

Anahtar Kelimeler: kültür, kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, Türk dizileri, Türkiye

Turkish Soap Operas In The Context Of Cultural Diplomacy

Abstract

¹ Doktora Öğrencisi, ORCID:0000-0002-7609-8396, s.emrekarşlı@hotmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0009-0002-7412-2919, mert yazgan35@gmail.com

The Cold War era was a period when states primarily focused on their security, placing utmost importance on hard power, with significant emphasis on military strength and material capacity. Additionally, it was a time when states were compelled to align their policies with those of their bloc leaders. However, in the new world order that emerged following the end of the Cold War, countries began to execute relatively more independent policies. Although hard power did not lose its significance entirely, soft power, along with its extension—public diplomacy—became integral to the policies implemented by states.

In this context, Turkey has enhanced its soft power capacity in the 21st century by increasing its cultural diplomacy activities, an extension of public diplomacy efforts, both in the private sector and at the state level. The Turkish soap opera industry, a significant component of Turkey's cultural diplomacy, has become one of the instruments of Turkish public diplomacy.

This study aims to examine how Turkish soap operas have achieved success through aspects such as cultural influence, international recognition and interaction, the ability to establish an emotional connection with audiences, and soap opera-induced tourism. The Turkish soap opera industry will be analyzed in detail within the context of public diplomacy. Furthermore, the following questions will be addressed: Are Turkish soap operas successful within the framework of cultural diplomacy? Do Turkish soap operas serve as instruments of cultural diplomacy? Does Turkey have a strategic cultural diplomacy initiative in place?

Keywords: culture, public diplomacy, cultural diplomacy, Turkish soap operas, Türkiye

Giriş

Kültür, bir toplumun kimliğini, değerlerini, normlarını ve yaşam biçimini yansıtan en önemli unsurlardan biridir. Geniş bir perspektifte ele alındığında kültür, sanat, edebiyat, gelenekler, inançlar ve sosyal normlar gibi pek çok unsuru içerir. Bu nedenle kültür, toplumu diğerlerinden ayıran karakteristik özellikler bütünü olarak tanımlanabilir. Kültür kavramı, yalnızca toplumun üyeleri tarafından paylaşılan öğeleri değil, aynı zamanda bireylerin davranışlarına ve dünyaya bakışlarına yön veren bir rehberdir. Bu noktada, kültür yerel ve evrensel olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir. Yerel kültür, bir toplumun kendi iç dinamiklerine bağlı olarak şekillenirken, evrensel kültür daha geniş bir ölçekte, toplumlar arası ortak değerler ve normlar üzerinden şekillenir. Evrensel kültür, küreselleşmenin etkisiyle toplumlar arasında yayılan, paylaşılabilir ve genellikle kabul gören öğeleri içerirken, yerel kültür, toplumun özgün yapısına ve tarihine dayanır.

Kültürel diplomasi ise, bir ülkenin kültürel değerlerini, sanatsal ve entelektüel ürünlerini başka toplumlara tanıtmaya ve bu sayede diğer toplumlar üzerinde olumlu bir imaj oluşturma sürecidir. Bu kavram, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde önem kazanan bir dış politika aracı hâline gelmiştir. Türkiye de 21. yüzyılın başından itibaren kültürel diplomasiyi aktif olarak kullanmaya başlamış ve bu süreçte en etkili araçlarından biri olarak Türk televizyon dizileri öne çıkmıştır. Türk dizileri, Türkiye'nin kültürel ve tarihsel mirasını geniş bir coğrafyaya ulaştırarak Türkiye'nin uluslararası alandaki yumuşak güç kapasitesini artırmıştır. 2000'li yılların başından itibaren Ortadoğu, Balkanlar, Latin Amerika ve Asya'da büyük bir izleyici kitlesi edinen Türk dizileri, yalnızca bir eğlence aracı olmanın ötesine geçerek Türkiye'nin kültürel diplomasisinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Özellikle diziler aracılığıyla Türk kültürüne ait unsurlar, toplumsal normlar, tarihsel olaylar ve modern yaşam biçimi geniş bir kitleye tanıtılmaktadır.

Bu makalenin temel amacı, Türk dizilerinin kültürel diplomasi bağlamında ne derece etkili olduğunu incelemek ve bu dizilerin Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesine nasıl katkıda bulunduğunu değerlendirmektir. Makale, Türk dizilerinin uluslararası kabul, kültürel etki, izleyicilerle kurulan duygusal bağ ve dizi turizmi gibi parametreler üzerinden kamu diplomasisi bağlamındaki başarılarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu çalışma, şu sorulara yanıt aramaktadır: Türk dizileri kültürel diplomasi açısından ne kadar başarılıdır? Bu diziler Türkiye'nin uluslararası imajını nasıl şekillendirmektedir? Türkiye'nin kültürel diplomasi stratejilerinde dizilerin yeri ne kadar planlıdır?

1.Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi kavramı olarak her ne kadar Soğuk Savaş sonrasında kullanılmaya başlansa da aslında temeli Soğuk Savaş dönemine dayanmaktadır. Her iki blok tarafından da yabancı toplumlara nüfuz etmek ve onları etkilemek için kullanılmıştır. Soğuk Savaş boyunca kamu diplomasisi faaliyetleri yürüten ve kamu diplomasisini bir araç olarak kullanan ABD, ülkesinin dikkat çeken cazip noktalarını, kendi kültürünü ve başarılarını dünyaya yayabilmek adına yazılı ve görsel yayınlar gerçekleştirmiş, aynı zamanda da öğrenci değişim programları ile başarılı yabancı öğrencilere burslar vererek kendi kültürlerini tanımalarını sağlamıştır.

Günümüzde değişen kamu diplomasisi ise farklı yöntemlerle devletler tarafından kullanılan dış politika aracı haline gelmiştir. Öncül kullanımı ABD tarafından başlatılan kamu diplomasisi, modern hâlinde de yine en başarılı bir şekilde ABD tarafından kullanılmaya devam edilmiş, ABD kamu diplomasisi ile ABD'nin savunduğu serbest pazar ekonomisi ve serbest ticaret ideallerini duyurmak ve sempati yaratmak amacıyla uygulanmaktadır. ABD aynı zamanda yabancı

öğrencilere verdiği burslar ve öğrenci değişim programları ile de yabancı toplumların en başarılı çocuklarını ülkesine çekebilme ve kendi kültürünü tanıtır ve kazandırma noktalarını aşılabilmektedir.

Bu alanda ABD'nin öncü uygulamaları 1948 yılındaki Smith-Mundt Act ve 1961 yılındaki Fulbright-Hays Act olarak kabul edilmiştir. Bu iki yasanın amacı, yabancı ülke vatandaşları ile ABD vatandaşları arasındaki anlayışı arttırmak olarak belirtilmiştir.³ Bu yasalardan sonra, 1994 yılında çıkarılan International Broadcasting Yasası ile The United States Information Agency çatısı altında yayın organları kurulması ve ABD'nin dünya genelinde yayın yaptığı radyo ve televizyonların tek çatı altında toplanması da sağlanmıştır. Yasa ile birlikte Voice of America, Radio and TV Marti, Worldnet Television, Radio Free Europe/Radio Liberty ve Radio Free Asia, USIA adı altında yayın hayatlarına devam etmişlerdir. Bu yayınların temel amacı ABD kongresi tarafından ifade edilmiştir. Bu ifadeye göre, USIA'nın faaliyetlerinin temel amacı "insanların zihinlerindeki savaşı kazanmak" şeklindedir.⁴ Soğuk Savaş sonrasında ise kamu diplomasisi faaliyetleri ABD'nin serbest pazar ekonomi anlayışının eski Sovyet ülkelerinde yaygınlaşması olmuştur. Bu minvalde ABD güvenlik eski danışmanı Anthony Lake kamu diplomasisinin amacının serbest pazar ekonomisine inanan toplulukların büyütülmesi olarak açıklamıştır.⁵ Nitekim, 1993 yılında ortaya konan Clinton Doktrini neticesinde ekonomi ABD dış politikasının merkezine yerleştirilmiştir.⁶ Böylece kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten USIA'nın önemi daha da artmış ve birincil amacı Amerika'nın hikâyesini tüm dünyaya anlatmak olmuştur.⁷

21. yüzyılda yumuşak güç kavramının önem kazanması, küreselleşme ile birlikte kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve tüm dünya vatandaşlarının diğer ülkelerde olan olaylara hızlıca erişim sağlayabilmelerini sağlayan internetin de insanların hayatına girmesiyle birlikte, kamu diplomasisi kavramı salt propaganda amaçlı dar kapsamından kurtularak yeni bir anlama ve niteliğe kavuşmuştur.

Kamu diplomasisi tanımı ilk defa 1960'lı yılların ortasında ABD'li diplomat Edmond Gullion tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk defa tanımlandığı dönemdeki birincil amacı deniz aşırı ülkelere propaganda için bilgi iletilmesidir.⁸ Güncel hâliyle ise kamu diplomasisi, yabancı toplumlar

³ Nancy Snow, *United States Information Agency*, (Institute for Policy Studies, 1997), https://ips-dc.org/united_states_information_agency/, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁴ United States Congress House Committee on Foreign Affairs, *Hearings, Reports and Prints of the House Committee on Foreign Affairs Part I*, (Washington D.C.: Committee on Foreign Affairs, 1963), 1789-1975.

⁵ Anthony Lake, *From Containment to Enlargement*, (Brooklyn College, 1993), <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/lake.htm> Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁶ Douglas Brinkley, *Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine* (Foreign Policy, 1997), 110-127.

⁷ United States Information Agency, *Telling America's Story to the World Problems and Issues*, (Washington D.C.: The Comptroller General of The United States, 1974).

⁸ USCCPD. *University of Southern California Center on Public Diplomacy*, (2021), <https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

nezdinde ülkenin lehine destek ve sempati yaratılması, buna ek olarak kültürler arasında iletişimin kurulmasını hedeflemektedir.⁹

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte kamu diplomasisi anlayışında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve yumuşak gücün yükselişe geçmesiyle beraber devletlerin dış politikalarında kamu diplomasisine yer vermeye başlanmıştır. Dolayısıyla kamu diplomasisi sadece kendi kültürünü tanıtmaya amacından çıkarak yabancı toplumlar ile etkileşimin gerçekleştirildiği ve iyi ilişkilerin inşa edilmeye çalışıldığı bir yumuşak güç aracına dönüşmüştür. Bunun neticesinde de şeffaflık kamu diplomasisinin vazgeçilmez özelliklerinden birisi hâline gelmiştir. Şeffaflık ilkesi kamu diplomasisinin propaganda amaçlı gerçekleştirilmesi durumunun da önüne geçmiştir.¹⁰

Kamu diplomasisi ile alakalı gerçekleşen bir diğer köklü değişiklik ise 11 Eylül saldırılarından sonra meydana gelmiştir. Tehdit algısının salt devletlerden terör örgütlerine ve küçük gruplara kadar genişlemesi ile devletlerin tehdit algılarında da genişleme yaşanmıştır. Devletler artık diğer devletlerden olduğu kadar mikro yapılardan da tehdit algılamaya başlamışlardır. Bu duruma devletlerin cevabı ise terör örgütlerinin yoğun olarak faaliyet içerisinde olduğu ülkelere yönelik¹¹ kamu diplomasisi faaliyetlerini arttırmak ve devletlerin dış politikalarını bu alanda genişletmek olmuştur.¹²

11 Eylül saldırıları neticesinde kamu diplomasisinin ülkelerin dış politikalarında daha geniş bir şekilde yer alması ile birlikte dış politika araçları Soğuk Savaş dönemine göre daha soyut hâle gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde materyal kapasite ile askerî ve ekonomik gücün ön planda olduğu dış politika araçları yerini iletişim, imaj, kültür gibi daha soyut ama tanıtılmaya çalışılan kavramlara bırakmıştır.

Dönüşümler neticesinde, kamu diplomasisinin tanımı içerisinde ülkenin imajının tanıtılmasına daha çok referans vermeye başlanmıştır. Dolayısıyla kamu diplomasisi yeni anlayışla birlikte ülkelerin yabancı toplumlar nezdinde imaj inşa etme çalışması olarak tanımlanmaya

⁹ Nicholas J. Cull, "Public Diplomacy" Before Gullion: The Evolution Of A Phrase, (Center on Public Diplomacy, 2006), [https://uscpublicdiplomacy.org /blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase](https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase), Erişim Tarihi: 30.08.2024.

¹⁰ Philip Seib, *Public Diplomacy and Journalism: Parallels, Ethical Issues, and Practical Concerns*, (American Behavioral Scientist, 2009), 772-86.

¹¹ Patrick Lee Plaisance, *The Propaganda War on Terrorism: An Analysis of the United States' "Shared Values" Public Diplomacy Campaign After September 11, 2001*, (Journal of Mass Media Ethics, 2005), 250-68.

¹² Juyan Zhang, *Beyond Anti-Terrorism: Metaphors as Message Strategy of Post-September-11 U.S. Public Diplomacy*, (Public Relations Review, 2007), 31-9.

başlamıştır.¹³ Bu sebeptendir ki devletler de yabancı toplumlar nezdinde kendi imajlarını yükseltmek ve kendilerine sempati yaratmak için kamu diplomasisini kullanmaya çalışmaktadırlar.¹⁴ Bu yeni tanım ve işleyiş tarzı ile birlikte de kamu diplomasisi bir ülkede kamuoyunu yönlendirme kabiliyeti olan kişileri, entelektüelleri, toplumda önem atfedilen kişileri ve kanaat önderlerini etkilemeye yönelik olmuştur.¹⁵

Yeni anlayış ile birlikte kamu diplomasisinin olmazsa olmazı yabancı toplumlar nezdinde bir kamuoyu yaratmaktan geçmektedir. Günümüzde iletişim araçlarının da gelişmesi ile birlikte de hükûmetlerin yaydıkları bilgilerin doğruluğunun teyidi de oldukça kolaylaşmıştır. Bunun neticesinde de devletlerin şeffaflık ilkesine uyması ve kamuoyu oluşturmak için doğru bilgileri yayması zaruret arz etmektedir.¹⁶ Yanlış ya da taraflı bilgilerin yayıldığına ortaya çıkması üzerine kamu diplomasisi faaliyetlerinin ciddi zarar göreceği düşünüldüğünde devletlerin buna tevessül etmeleri de zararlarına olmaktadır.

Dolayısıyla kamu diplomasisi, doğru bilgiler çerçevesinde tanımlandığında devletlerin kendi kültürlerini, ideallerini ve düşüncelerini yabancı toplumlara açıklamaya ve onları ikna etmeye yönelik bir iletişim sürecidir.¹⁷ Bu sürecin başarılı olması için ise iletişimin doğru kurgulanması ve bu iletişim stratejisinin uygulanacağı ülkenin kültürüne, normlarına ve kırmızı çizgilerine de hâkim olunması gerekmektedir.¹⁸

1.1. Kamu Diplomasisi Faaliyetinin Adımları ve Boyutları

Joseph Nye'a göre kamu diplomasisi ve yumuşak güç arasında ciddi bir ilişki mevcuttur. Diğer bir deyişle, kamu diplomasisi yumuşak güç kavramı göz ardı edilerek düşünülemez. Yumuşak gücün aktörleri askeri ya da ekonomik güç kullanmadan çeşitli kaynaklar ile etki altına alarak

¹³ Philip Taylor, *Global Communications, International Affairs and the Media Since 1945*, (New York: Routledge, 1997).

¹⁴ Crocker Snow Jr., *The Privatization of U.S. Public Diplomacy*, (The Fletcher Forum of World Affairs, 2008), 189-200.

¹⁵ Evan Potter, *Canada and the New Public Diplomacy*, (International Journal, 2003), 43-64.

¹⁶ Jim Riggins, *A Strategic Assessment of Public Diplomacy*, (1998), <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA444104.pdf>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

¹⁷ Hans N. Tuch, *Communicating With The World: U.S. Public Diplomacy Overseas*, (New York: St. Martin's Press, 1990).

¹⁸ Gifford D. Malone, *Political Advocacy and Cultural Communications: Organising the Nation's Public Diplomacy*, (Lanham: University of America, 1988).

istediklerini yaptırma olarak kabul edersek kamu diplomasisi de yumuşak gücü arttıracak araçlardan birisi olmaktadır.¹⁹

Geleneksel diplomasiden farklı olarak, kamu diplomasisi karşı aktörün bürokrasi ya da hükûmetine değil, doğrudan toplumuna yöneliktir. Bu sebeple katı protokol kuralları içermemekte ve devletler tarafından daha kolay bir şekilde uygulanabilmektedir. Kamu diplomasisinin uygulanması dört adımda gerçekleşmekte ve yabancı toplum buna bu dört adım çerçevesinde karşılık vermektedir.²⁰

Kamu diplomasisi faaliyetleri yürüten devletin atması gereken ilk adım, yabancı toplumların ülkeye aşina olmalarını sağlamaktır. Yabancı toplumların ülkeyi tanıması ve temel düzeyde de olsa bilgi sahibi olması, bu ülkeye karşı çıkacak dezenformasyona karşı yabancı toplumların doğrudan inanmasının önüne geçebilmektedir. Bu durum aynı zamanda ülkenin imajının da yabancı toplumlar nezdinde iyi inşa edilmesinin ilk aşamasıdır.²¹ Faaliyetin ikinci adımı, yabancı ülke toplumlarının faaliyeti yürüten ülkeye karşı minnettarlığı ve takdirini arttırması durumudur. Bunu başarabilmek amacıyla, ülke için pozitif bir algı inşa edilmeli ve uluslararası arenadaki sorunlara duyarlı olunması ve evrensel yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.²² Üçüncü olarak, yabancı toplumların gözünde ülkenin cazibesini arttırmak, toplumlar arasında bağlar inşa etmek ve var olan bağları kuvvetlendirmek gerekmektedir. Ülkenin tanıtımının yapılması, turist olarak gelinmesini teşvik etmek, öğrenci değişim programları uygulamak ve ülkenin önemli ürünlerinin yabancı toplumlar nezdinde kullanılmasını sağlamak karşılıklı bağları güçlendirecektir. Son olarak ise yabancı toplumları etkilemek gerekmektedir.²³ Son adım ile birlikte de yabancı topluma mensup kişilerin yatırım gerçekleştirmesi ve yabancı toplumların ülkenin politikalarını desteklemeleri de sağlanması mümkün olabilmektedir.²⁴

Bu dört adım kamu diplomasisi yürütmek isteyen ülkeler için izlemeleri gereken bir yol ve sıralamadır. Bu sıralamayı atlamak ya da aralarından bazı adımları yapmamak başarılı bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmenin de önüne geçecektir.²⁵

¹⁹ Joseph S. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008), 94-109.

²⁰ Mark Leonard, Catherine Stead ve Conrad Smewing, *Public Diplomacy*, (London: The Foreign Policy Centre, 2002).

²¹ Leonard, Stead ve Smewing, *Public Diplomacy*.

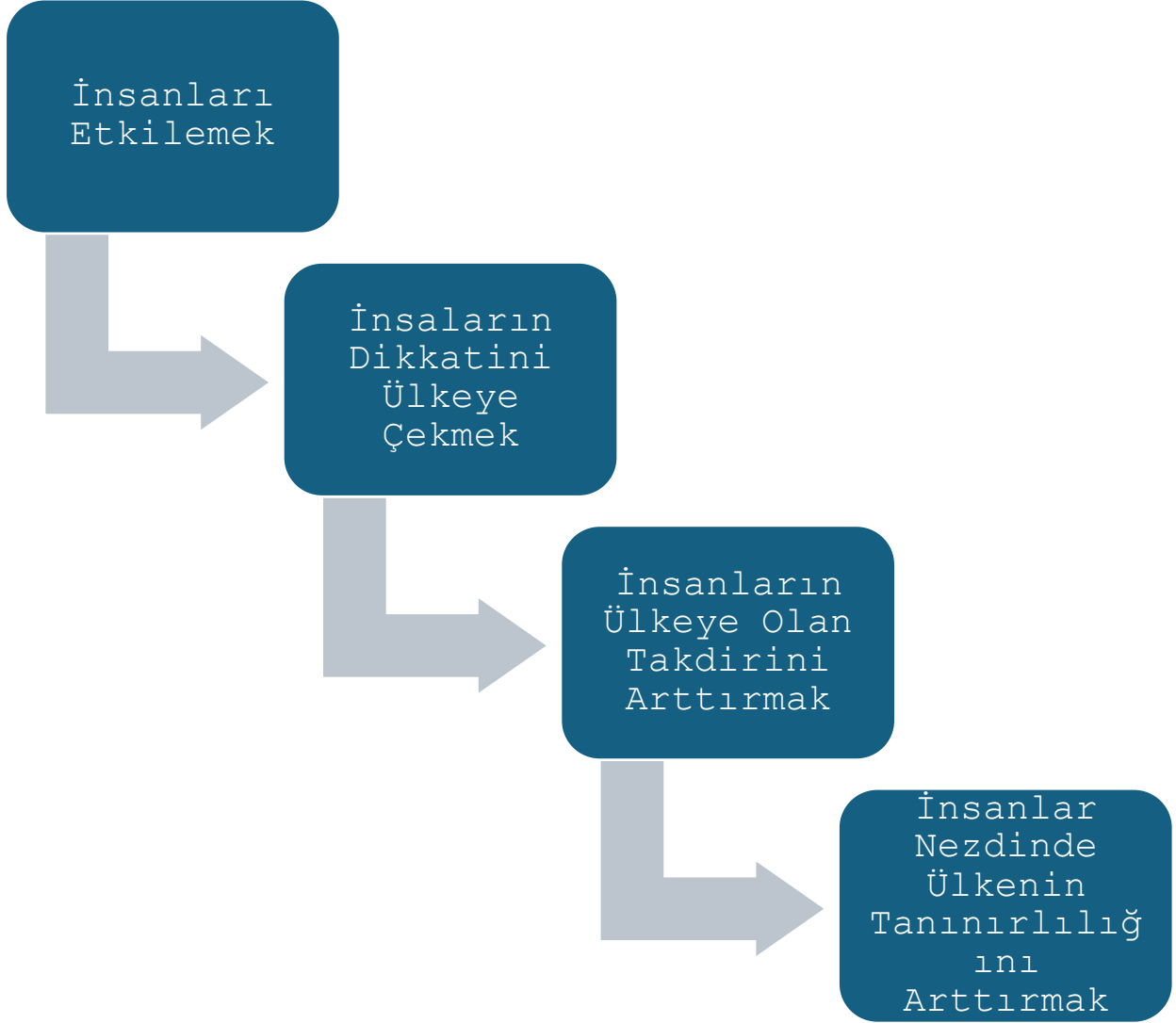
²² Leonard, Stead ve Smewing, *Public Diplomacy*.

²³ Leonard, Stead ve Smewing, *Public Diplomacy*.

²⁴ Leonard, Stead ve Smewing, *Public Diplomacy*.

²⁵ Leonard, Stead ve Smewing, *Public Diplomacy*.

Kamu diplomasisi hiyerarşik olarak takip edilen bu dört adımla birlikte hayata geçirilecektir. Bir adımı tamamlamadan diğerine geçmek oldukça zor olduğundan devletlerin bu adımları hiyerarşik olarak takip etmeleri gerekmektedir.

Şekil 1: Başarılı Bir Kamu Diplomasisi İçin Uygulanması Gereken Adımlar

Bu adımların takip edilmesi kamu diplomasisi faaliyetinde başarıyı arttırmakla birlikte kamu diplomasisi faaliyetini gerçekleştirmek amacıyla üç farklı eylemi de düzenli olarak gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu eylemler kamu diplomasisinin üç sacayağı olarak kabul edilmekle birlikte,

devletlerin eylemlerden herhangi birini atlaması ya da herhangi birine az önem vermesi kamu diplomasisi faaliyetinin yeterince başarılı olmaması ya da eksik kalmasına da sebebiyet verebilecektir.

Kamu diplomasisinin sacayaklarından ilkinin günlük iletişim oluşturmaktadır. Günlük iletişim, bir ülkenin politikalarının açıklanmasını içermektedir. Bu aşamada gerek yerel gerek ise yabancı basına önem atfedilmektedir. İlk olarak, devletin dış politikaya dair gerçekleştirdikleri eylemlere yönelik haberlerin, yabancı toplumları rencide edecek şekilde servis edilmemesi gerekmektedir. İkinci olarak, devlet gerçekleştireceği yerel siyaset ile ilgili eylemlerin iç basına yansıtacağını bilerek evrensel değerlerden kopmadan hamleler gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İç basının dışarıya yansımalarının kesin olacağı düşünüldüğünde bu durum ciddi önem arz etmektedir. Bu boyut aynı zamanda medya takibini de elzem kılmaktadır. Medya takibi sayesinde ülkenin imajını zedeleyen haberler en kısa sürede düzeltilebilmekte, dezenformasyon faaliyetlerine karşı aksiyon alınabilmektedir.

Kamu diplomasisinin ikinci sacayağı stratejik iletişimdir. Bu sacayağının temel amacı, devletlerin önceden belirlediği hususlarda ülkenin markası ve faaliyetler için bir bütünlük oluşturulmasıdır.²⁶ Devlet nezdinde devletin farklı kurumları tarafından verilen mesajların tutarlılık arz etmesi ve akılda kalıcı olması önemlidir. Bu sebeptendir ki, farklı kaynaklardan verilen mesajların birbirleri ile tutarlılık arz etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, stratejik bir şekilde birçok kaynaktan verilen doğru bilgiler ile stratejik iletişim başarılı şekilde gerçekleşecektir.

Uzun vadeli bağların oluşturulması kamu diplomasisinin üçüncü sacayağıdır. Bu bağların oluşması için çeşitli programlar dizayn edilmektedir. En geçerli ve en uzun süredir uygulananı ise eğitim programlarıdır. Öğrenci değişim programları ya da yabancı öğrencilere sağlanan burs programları ile ülkenin kültürünü tanıyan ve sempati edinen gençler, ülkelerine döndüklerinde uzun süreli iyi ilişkilerin temellerini atmaktadır. Buna ek olarak ülkelerin düzenlediği staj programları, kısa dönemli eğitim programları ya da konferanslar uzun dönemli iletişimin temellerini de atmaktadır. Temelleri atılan bu eylemlerin medya aracılığıyla da desteklenmesi ile sonraki nesillerin artarak devam eden ilgisi de oluşturulmaktadır.²⁷

1.2. Kültürel Diplomasi

²⁶ Mark Leonard, Catherine Stead ve Conrad Smewing, *Public Diplomacy*, (London: The Foreign Policy Centre, 2002).

²⁷ Leonard, Stead ve Smewing, *Public Diplomacy*.

Kültür en basit tanımlama ile bir toplumun karakterini ortaya koyan, ayırt edici özelliği olan değerlerinin tamamına verilen addır. Kültür geniş anlamda toplumun edebiyat, sanat, gelenekler, normları, inanışları, evrensel değerlere yaklaşımları gibi birçok parametreyi bünyesinde barındıran bir bütün olarak ele alınabilmektedir. Dolayısıyla, her toplumun kültürü başka toplumlar ile kısmi benzerlikler gösterse dahi özünde kendine has ve özgündür. Bir kültür diğer toplumların ilgisini çekebiliyor ve belirli bir oranda kabul görebiliyor ise yumuşak güç ve dolayısıyla da kamu diplomasisi faaliyeti olarak kullanılabilir.

Kamu diplomasisi faaliyetleri tek tip ya da tek yöntem ile uygulanan bir kavram değildir. Bu alanda çalışmalar gerçekleştiren kişiler farklı hedefler ve bu hedeflere bağlı olarak da farklı yöntemleri ele almışlardır. Çoğu durumda da devletin elindeki kaynaklara göre bu yöntemler ve hedefler belirlenmektedir. Yumuşak güç kaynaklarından biri olan kültür diğer toplumlar tarafından cazibe unsuru olarak kabul edildiği durumlarda kamu diplomasisine de bir kaynak ve kamu diplomasisi faaliyeti için de yöntem olabilmektedir.

Kamu diplomasisi ile kültürel diplomasi kavramlarını birbirinden ayıran yaklaşımlar olsa dahi 21. yüzyılın iletişim çağı ile birlikte bu ayrımın ortadan kalktığı varsayımı da doğru olarak kabul edilebilir. Ayrımın var olduğu iddiasında olanlar kamu diplomasisi faaliyetlerinin hükümetlerin gerek dış gerek ise iç kamuoyunu doğru şekilde bilgilendirmek ve etki altına almak amaçlı kullandıkları bir yöntem olduğunu iddia etmektedirler. Diğer bir deyişle, resmi kurumlar çerçevesinde gerçekleştirildiği için kamu diplomasisinin amaca yönelik ve resmi bir politika içerdiği iddiasındadırlar. Aynı iddiaya sahip olan kişiler, buna karşılık kültürel diplomasi faaliyetlerinin genellikle sivil toplum kuruluşları veya özerkliğe sahip yarı-devlet organizasyonları tarafından gerçekleştirildiğini de kabul etmektedir. Bu varsayımına rağmen, 21. yüzyılda sivil toplum örgütlerinin dünya genelinde daha aktif olarak yer alabilmesi, devletlerin politikalarına paralel olarak politikalar üretmesi ve yumuşak gücün de yükselmesiyle dış politikanın aktif unsurları olmasından dolayı kültürel diplomasi de kamu diplomasisi faaliyetlerinin bir dalı olarak kabul edilmektedir.²⁸ Nitekim, kamu diplomasisi kavramını kuramsallaştıran Nicholas J. Cull da kültürel diplomasi faaliyetlerini kamu diplomasisi faaliyetinin alt dalı olarak incelemiştir.

Kültürel diplomasi, kültürü farklı şekillerde kullanan bir kamu diplomasisi aracı olarak kabul edilmektedir. bu kullanım devlet kurumları tarafından gerçekleştirileceği gibi aynı zamanda sivil toplum kuruluşları tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla, ülkeler arasında gerek resmi gerek ise gayriresmî olarak karşılıklı etkileşim yaratan süreç olarak kültürel diplomasi, ülkelerin dış

²⁸ Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Taxonomies and Histories*, (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008), 31-54.

politika araçları arasında da yer almaktadır.²⁹ Sivil toplum kuruluşlarının da bu faaliyetleri yürütmesiyle birlikte aslında kültürel diplomasi yabancı toplumların birbirleri ile iletişim kurmasının bir yolu haline de gelmiştir.³⁰

Kültürel diplomasi yabancı toplumlar nezdinde ülkenin kültürü hakkında farkındalık yaratma potansiyelini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu farkındalık, toplumlar, sivil toplum kuruluşları ya da devlet kurumları arasında etkileşime de vesile olabilmektedir. Etkileşim neticesinde ülkeler ve dolayısıyla toplumlar arasında çeşitli kültürel faaliyetlerin düzenlenmeye başlanması da olası bir sonuçtur. Böylece kültürünü yabancı toplumlara kabul ettiren ve tanıtan devlet, dış politika hamlelerinde doğal bir müttefik de elde edebilmektedir. Bununla birlikte, bu tek yönlü bir çalışma da değildir. Kültürel diplomasi faaliyeti yürütmek isteyen ülkelerin aynı zamanda bu faaliyeti yürüttükleri ve karşılıklı etkileşim içerisine girdikleri toplumların da kültürlerini öğrenmeleri ve anlamaları gerekmektedir. Dolayısıyla karşılıklı bir anlayış geliştirmek anlamına gelen kültürel diplomasi, aynı zamanda yabancı toplumların geleneklerini ve kültürlerini öğrenmek anlamına da gelmektedir.³¹

Bu bağlamda, kültürel diplomasi toplumlar arasında kültürel bir ilişki inşa edilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Kültürel ilişkiler, diziler, sinema, medya, turizm, eğitim ve göç gibi birçok vesile ile kurulabilmekte olup, ilişki kurulduktan sonra bu ilişkilerin geliştirilmesi ve etkileşimin artırılması ise gerek devlet kurumları gerek ise sivil toplum kuruluşlarının bu ilişkileri bir ileri aşamaya götürmesi, şekillendirmesi ve ülke çıkarları için doğru şekilde yönlendirmesi gerekmektedir.³²

Kültürel diplomasi tek yönlü bir iletim değil çift yönlü karşılıklı iletişimi bünyesinde barındırmaktadır. Bunun neticesinde, hem toplumlar hem de ülkeler arasında güven daha kolay bir şekilde inşa edilmektedir. Kısa vadede inşa edilmesi veya uygulamadan hemen sonuç alınması mümkün olmasa da, uzun vadede bu güvenin inşa edilmesi yabancı toplumlar arasındaki anlayışı artırmaktadır.³³ Bu durum geleneksel diplomasideki anlaşmazlıkları ve doğabilecek sorunları da

²⁹ Andrew J. Falk, *Upstaging the Cold War: American Dissent and Cultural Diplomacy*, (Amherst: University of Massachusetts Press, 2010), 7-8.

³⁰ Jessica C. E. Gienow-Hecht ve Mark C. Donfried, *Searching for a Cultural Diplomacy*, (Oxford: Berghahn Books, 2010), 11.

³¹ Milton C. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey* (Washington: Center for Arts and Culture, 2003).

³² Richard T. Arndt, *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*, (Washington D.C.: Potomac Books, 2005), 18.

³³ Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Taxonomies and Histories*, (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008), 31-54.

toplumlar arasında kurulan bağlar neticesinde daha hızlı uzlaşya kavuşturulmasına yardımcı olabilmektedir.³⁴

Kültürel diplomasi, yabancı toplumlara odaklanarak devlete dış politika alanında hareket alanı yaratabilir ve çıkarlarını korumasına yardımcı olabilir. Kültürel diplomasi nin amacı, yabancı toplumlara etkileyerek onların ülkeyi ve kültürü benimsemelerini sağlamaktır.³⁵ Yabancı toplumların bir ülkenin kültürünü benimseyebilmesi için, bu kültürün evrensel değerlere aykırı olmaması gerekmektedir. Bu durumda, evrensel değerlere aykırı olan kültürel unsurlar yabancı toplumlar tarafından kabul görmeyecek ve kültürel diplomasi faaliyetlerinde bir araç olarak kullanılamayacaktır.³⁶ Evrensel değerlere uyumlu bir kültür ile yürütülen kültürel diplomasi, yabancı toplumlara kendi kültürüne çekerek ülkenin siyasi hedeflerini ve dış politikasını bu toplumlar için daha çekici hâle getirmektedir.³⁷

Bu bağlamda, kültürel diplomasi uzun vadeli bir faaliyet olarak kabul edilmeli ve sonuçlar da bu çerçevede beklenmelidir. Ayrıca, yabancı toplumlar tarafından kabul gören kültürel unsurlar, çeşitli araçlar kullanılarak hem devlet kurumları hem de devlet dışı kurumlarla birlikte şekillendirilmelidir. Kültürel diplomasi faaliyetleri sonucunda yabancı toplumlarda oluşan imaj, uygulanan dış politika ile desteklenmelidir. Meşru olmayan veya uluslararası hukuka aykırı, yalnızca çıkar odaklı dış politika hamleleri, kültürel diplomasi ile elde edilen sempatiyi yok edebileceğinden, devletlerin bu alanda dikkatli olması gerekmektedir.

Kültürel diplomasi faaliyetleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, her ülkenin kendi kültürüne uygun faaliyetler geliştirmesi önemlidir. Bu bağlamda, ABD Hollywood'un gücünü kullanarak yabancı toplumlara etkileyebilir; sinema platolarına geziler düzenleyebilir veya kültürünü bu yapımlar aracılığıyla yaygınlaştırabilir. Fransa, devletin fon sağladığı sanat turları ile; Güney Kore ise popüler kültür aracılığıyla kültürel diplomasi faaliyetleri yürütebilmektedir. Türkiye ise bu ülkeler arasında TV dizileri ile kültürel diplomasi alanında önemli bir kültür transferi gerçekleştirmekte ve bu yolla kültürel diplomasi faaliyetlerini sürdürmektedir.

2. Türk Dizilerinin Yükselişi

Türk dizilerinin ulusal ve uluslararası arenada yükselişi, Türkiye'nin kültürel diplomasi stratejilerinde önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. 1980'lerin sonlarında televizyon

³⁴ Cynthia P. Schneider, *Cultural Diplomacy: Hard to Define, But You'd Know It If You Saw It*, (The Brown Journal of World Affairs, 2006), 196.

³⁵ Emrah Aydemir, *Kamu Diplomasisi*, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2018), 58.

³⁶ Fuat Keyman, *Globalization and Turkey: Economy, Society and Culture*, (EUI Working Paper, 2001), 8.

³⁷ Keyman, *Globalization and Turkey: Economy, Society and Culture*.

üretiminde başlayan iyileşmeler, 1990'lı yıllarda Türk televizyon dizilerinin içerik ve prodüksiyon kalitesinin artmasına yol açmıştır. Ancak, Türk dizilerinin gerçek anlamda uluslararası bir fenomen hâline gelmesi, 2000'li yılların başlarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte, diziler yalnızca Türkiye'nin yerel izleyicisine değil, aynı zamanda Ortadoğu, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Latin Amerika gibi geniş bir coğrafyaya hitap etmeye başlamıştır.

1986 yılında televizyona uyarlanan Çalığı dizisi, Türk televizyon tarihinin önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir ve Türk dizilerinin uluslararası arenada yükselişinin öncüsü olarak değerlendirilmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in aynı adlı romanından uyarlanan bu dizi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde idealist bir öğretmen olan Feride'nin hikâyesini anlatmaktadır. Dizinin başarısı, Türkiye'nin kültürel ve edebî mirasını televizyon aracılığıyla yeniden canlandırma ve ulusal kimliği pekiştirme çabalarının bir parçası olarak görülebilmektedir. Çalığı, Türkiye'nin modernleşme sürecini ve bu süreçteki toplumsal değişimleri dramatize ederek, hem yerel izleyicilere hem de uluslararası izleyiciye Türkiye'nin kültürel değerlerini tanıtmaya fırsatı sunmuştur. Bu dizi, uluslararası alanda büyük bir etki yaratmamış olsa da, Türk televizyon yapımlarının gelecekteki küresel başarısının önünü açmıştır.

1998 yılında yayınlanmaya başlayan Deli Yürek, Türk televizyon dizilerinin uluslararası pazara açılma sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Dizi, İstanbul'un arka sokaklarında geçen bir adalet ve intikam hikâyesini merkezine almaktadır. Ana karakter Yusuf Miroğlu, hem Türkiye'de hem de yurt dışında bir halk kahramanı olarak algılanmış ve dizi, özellikle Kafkasya ve Ortadoğu'da büyük ilgi görmüştür. Deli Yürek, ilk olarak Kazakistan'a ihraç edilirken, sonraki süreçte Kafkasya ve Ortadoğu'daki birçok ülkede gösterilmiştir.³⁸ Dizideki ana karakter olan Miroğlu'nun haksızlıklara karşı savaşı, güçsüz insanların yanında olan ve ilkelerinden asla taviz vermeyen tutumu aynı zamanda da Miroğlu'nun sıradan sade bir vatandaş olması dikkat çekmiştir. Dizinin etki alanı o kadar geniş olmuştur ki Yusuf Miroğlu'nun kirli sakal, siyah pardösü tarzı birçok kişi tarafından benimsenmiştir.³⁹ Dizinin ülke dışında da popüler olması, Türkiye'nin kültürel ürünlerinin sınır ötesine taşınabileceğinin ve bu ürünler aracılığıyla Türkiye'nin uluslararası arenada daha görünür hâle gelebileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Kurtlar Vadisi, 2003 yılında yayınlanmaya başlamış ve kısa sürede bir fenomen hâline gelmiştir. Dizi, mafya, siyaset ve derin devlet ilişkilerini merkezine alarak, Türk Devleti'nin kendisine

³⁸ Hürriyet, *Türkiye Dizi İhracatında Dünyada İkinci Sırada*, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/turkiye-dizi-ihracatinda-dunyada-ikinci-sirada-42423810>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

³⁹ Nazife Güngör, *Televizyonda Gerçekliğin Yeniden Üretilmesi Açısından Deli Yürek*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2012), 916.

yöneltilen tehdidi gizli bir operasyon ile bertaraf etmesini işlemektedir. Dizide Türk ve İslam kültürüne ait motiflerin sıklıkla işlenmesi, ailenin geleneksel yapısının vurgulanması, kadına ve erkeğe çizilen roller birçok coğrafyadaki insanlara doğrudan hitap edebilmiştir.⁴⁰ Bu yapı, diziyi yalnızca bir eğlence ürünü olmaktan çıkararak, aynı zamanda Türkiye'nin politik ve kültürel gücünü birleştiren bir araç hâline getirmektedir. Kurtlar Vadisi, Ortadoğu ve Balkanlar başta olmak üzere birçok ülkede geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış; Arnavutluk, Birleşik Arap Emirlikleri, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan ve Kazakistan gibi ülkelerde büyük ilgi görmüştür.⁴¹ Türkiye'nin bu bölgelerdeki kültürel ve politik etkisini artırmıştır.

2005 yılında yayınlanan Gümüş dizisi, Türk dizilerinin küresel çapta büyük bir ilgi görmeye başladığı dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Dizide modern bir aşk hikâyesi anlatılmakta ve bu hikâye, geleneksel Türk aile yapısıyla modernleşme arasında bir köprü kurmaktadır. Ortadoğu'da "Noor" adıyla bilinen dizi, özellikle MBC kanalı aracılığıyla geniş bir Arap izleyici kitlesine ulaşmış ve bölgedeki izleyiciler arasında büyük yankı uyandırmıştır. Dizide verilen özgür kadın imgesi ve özgür kadının erkekten değer görmesi ciddi dikkat çekmiştir. Aynı zamanda dizinin karakterleri geleneksel değerleri ve seküler dünya görüşünü de içselleştirmişlerdir. Bu durum aslında hem geleneksel hem modern olabilmeyi başarmış Türk toplum yapısını göz önüne çıkarmaktadır.⁴² Gümüş; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Lübnan ve Ürdün gibi ülkelerde gösterilmiş ve 85 milyon Arap izleyiciye ulaşmıştır.⁴³

Binbir Gece (2006) ve Aşk-ı Memnu (2008) dizileri, Türk dizilerinin uluslararası alandaki başarısını pekiştiren önemli yapımlar arasında yer almaktadır. Binbir Gece, zengin ve dramatik anlatımıyla dikkat çekerken, bilhassa Güney Amerika'da büyük bir izleyici kitlesine ulaşmış; Şili, Arjantin, Uruguay, Peru ve Bulgaristan gibi ülkelerde yaygın olarak izlenmiştir.⁴⁴ Aşk-ı Memnu ise, Halit Ziya Uşaklıgil'in klasik romanından uyarlanmış olup, ataerkil toplum yapısını ve bu yapıdan sapıldığında istenmeyen sonuçların olduğunu nihayetinde ise yeniden ataerkil yapıya dönlüğünü işlemektedir. Bu yapı içerisinde kadınların ve erkeklerin rolü de belirlidir. Kadınlar evin yöneticileri iken parayı erkek verdiği için evle ilgili konularda dahi karışmıyor gibi görünseler dahi son söz

⁴⁰ Emine Kılıçaslan, *Bölgesel Güç Olma Bağlamında Siyasal Pazarlama Açısından Kamu Diplomasisi: Kurtlar Vadisi Dizisi Söylem Analizi*, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (İstanbul: Meriç Yayıncılık, 2021), 167-85.

⁴¹ Ceyhan Kuburlu, *Kurtlar Vadisi'ni 30 Ülkeye Sattı, 'Filistin'in Maliyeti 10 Milyon Doları da Aşacak*, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kurtlar-vadisi-ni-30-ulkeye-satti-filistin-in-maliyeti-10-milyon-dolari-da-asacak-15007615>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁴² A. Çağlar Deniz, *Gümüş Dizisinin Arap Kamuoyuna Etkileri: Bir Sosyal Medya İncelemesi*, (Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010), 50-67.

⁴³ KASAM, *ABD'den Sonra En Fazla Dizi İhrac Eden Ülke Türkiye*, <https://kasam.org/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁴⁴ Haber3, *Türk Dizileri Pembe Dizi Ülkesi Latin Amerika'yı İşgal Etti*, <https://www.haber3.com/kultur-sanat/turk-dizileri-pembe-dizi-ulkesi-latin-amerikayi-iskal-etti-haberi-3044748>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

erkeklerindir. Aşk-ı Memnu, birçok ülkede geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Arjantin, Şili, Meksika, Sırbistan ve Hırvatistan gibi ülkelerde büyük ilgi görmesinin yanı sıra, İtalya, ABD ve Romanya gibi ülkelerde uyarlanmıştır.⁴⁵ Bu dizinin başarısı neticesinde Türk dizilerinin uluslararası arenada nasıl bir kültürel cazibe merkezi hâline gelebileceğini ortaya çıkmaktadır. Nitekim Aşk-ı Memnu'nun çekildiği yalıtı görmek isteyen yabancı turistler ciddi bir turizm potansiyeli de yaratmıştır.⁴⁶

2009 yılında yayınlanmaya başlayan Ezel dizisinde de ataerkil yapı güçlü, acımasız, şiddete meyilli, karar alan ve uygulayan erkek figürler ile daha pasif, bakıma muhtaç, cinsel arzu nesnesi ya da fethat kadın roller üzerine kurgulanmıştır. İntikam duygusu ve filminin işlendiği dizide kabadayı olan Ramiz karakterinin aynı zamanda çok kitap okuyan ve bu kitaplara da referans veren birisi olması ve bunu hikâyeleştirmesi de ciddi dikkat çekmiştir.⁴⁷ Bu dizi, özellikle Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da büyük bir popülarite kazanmış; Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerde gösterilmiştir.⁴⁸ Ezel, evrensel temalar üzerinden geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır.

Öyle Bir Geçer Zaman Ki (2010) ve Fatmagül'ün Suçu Ne? (2010), Türk televizyon dizilerinin uluslararası başarı hikayesini devam ettiren önemli yapımlar arasında yer almaktadır. Öyle Bir Geçer Zaman Ki, Türkiye'nin yakın tarihini işleyerek, Türkiye'nin toplumsal değişimlerini kronolojik bir sırayla uluslararası izleyiciye sunmaktadır. Öyle Bir Geçer Zaman Ki ve Fatmagül'ün Suçu Ne?, dizileri cinsel saldırı ve toplumsal adalet gibi hassas temaları işleyerek, hem Türkiye'de hem de yurt dışında geniş bir yankı uyandırmıştır.⁴⁹ Öyle Bir Geçer Zaman Ki; Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ ve Kuzey Makedonya başta olmak üzere birçok ülkede yoğun şekilde izlenmiştir. Fatmagül'ün Suçu Ne?; Ortadoğu, Kuzey Afrika, Güney Asya, Avrupa ve Latin Amerika'da bulunan birçok ülkede, örneğin İspanya, Pakistan, Mısır, Tunus, Hindistan ve Peru'da gösterilmiştir.⁵⁰

⁴⁵ T24, *Aşk-ı Memnu İtalya'da*, <https://t24.com.tr/haber/ask-i-memnu-italyada,117915>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁴⁶ Hürriyet, *Aşk-ı Memnu Sevgisi*, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/televizyon/ask-i-memnu-sevgisi-42497011>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁴⁷ Mevlüt Can Koçak ve Arzu Kalafat Çat, *TV Dizilerinde İntikam Söylemi: Ezel Dizisi Üzerine Bir İnceleme*, (İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2022), 181-201.

⁴⁸ Sabah, *Ezel Rüzgarı Latin Amerika'da*, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/08/20/ezel-ruzgari-latin-amerikada>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁴⁹ Pınar Özgökbel Bilis ve Ali Emre Bilis, *Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Medyada Temsili: Fatmagül'ün Suçu Ne? Ve Öyle Bir Geçer Zaman Ki Adlı Televizyon Dizileri Örnekleri*, (Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, 2013), 95-112.

⁵⁰ Fanatik, *Fatmagül Latin Dünyasını Kasıp Kavuruyor*, <https://www.fanatik.com.tr/plus/fatmagul-latin-dunyasi-kasip-kavuruyor-1346702> Erişim Tarihi: 30.08.2024.

2011 yılında yayınlanmaya başlayan Muhteşem Yüzyıl, Türk televizyon dizilerinin uluslararası başarılarının zirvesini temsil etmektedir.⁵¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni Sultan Süleyman dönemini konu alan bu dizi, sadece Türkiye'de değil, dünya genelinde geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış ve Osmanlı tarihine yönelik büyük bir merak uyandırmıştır. Dizinin yapısı itibarıyla resmî tarih anlatımından farklı bir şekilde karakterlerin aşkları zaafı, pişmanlıkları, ihtirasları ve zaafı da işlenmesinden ötürü izleyici karakterler ile kendilerini özdeşleştirebilmişlerdir.⁵² Muhteşem Yüzyıl; Ortadoğu, Balkanlar, Güney Asya ve Latin Amerika başta olmak üzere 70'ten fazla ülkede gösterilmiştir. Bu ülkeler arasında Suudi Arabistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Malezya, Şili, Brezilya ve Azerbaycan gibi farklı coğrafyalardan ülkeler bulunmaktadır.⁵³

Diriliş: Ertuğrul, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemini konu alarak, Türkiye'nin tarihsel anlatısını güçlendiren bir başka önemli yapımlar olarak değerlendirilmektedir. 2014 yılında yayınlanmaya başlayan bu dizi, hem Türkiye'de hem de dünya genelinde büyük bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Türk ve İslam figürlerinin sıkça kullanıldığı ve hiyerarşik yapının vurgulandığı dizide karakterlerin ideallerinden ve değerlerinden vazgeçmeden mücadele etmeleri görülmektedir. Türkiye'nin kültürel diplomasisine ve yumuşak güç stratejilerine katkı sağlamaktadır. Diriliş: Ertuğrul; Ortadoğu, Balkanlar, Güney Asya ve Latin Amerika'da geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış, Endonezya, Pakistan, Mısır, Arnavutluk, Ürdün ve Brezilya gibi ülkelerde gösterilmiştir.⁵⁴

Vatanım Sensin (2016) ve Mucize Doktor (2019) gibi diziler, Türk televizyon dizilerinin uluslararası alandaki etkisini sürdüren diğer örnekler olarak değerlendirilmektedir. Vatanım Sensin, Balkan Savaşlarından başlayarak Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı sonuna kadar olan dönemini anlatarak, Türkiye'nin ulusal mücadelesini ve bağımsızlık ruhunu uluslararası izleyiciye sunmaktadır. Ana karakter Cevdet'in kızlarına verdiği isimler olan Hilal ve Yıldız da Cevdet'in milliyetçilik anlayışına ve vatan sevgisine vurgudur.⁵⁵ Vatanım Sensin, Ortadoğu ve Balkanlar'da yaygın olarak izlenmiş, Sırbistan, Arnavutluk ve Ürdün gibi ülkelerde gösterilmiştir.⁵⁶ Mucize Doktor, tıp temalı modern bir anlatı sunarak, Türkiye'nin sağlık sistemi ve toplumsal yapısını evrensel temalarla

⁵¹ Ahmet İşcan, Ali Faik Demir ve Melis Özdemir, *Soap Opera Diplomacy as An Element Of Soft Power: Comparison Of Soap Operas The Magnificent Century And Jewel In The Palace*, (GSU Managerial and Social Sciences Letters, 2023), 143-62.

⁵² Fatma Murat ve Gökhan Gökgez, *Türk Dizilerinin Tarih Kurgusu: Muhteşem Yüzyıl, Payitaht Abdülhamid, Kuruluş Osman*, (Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi, 2022), 130-50.

⁵³ İndytürk, *Türk Dizileri Latin Amerika'da Büyük İlgi Görüyor*, <https://www.indyturk.com/node/530656>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁵⁴ NTV, *Diriliş: Ertuğrul O Ülkelerde 200 Milyon İzlendi*, <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/dirilis-ertugrul-o-ulkelerde-200-milyon-izlendi,W3Y1tibrDUORtVp2cTMK0g>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁵⁵ Gülcan Işık, *Vatanım Sensin Dizisi Ve Hafızalarda Canlanan Bayrak Olayı*, (Erciyes İletişim Dergisi, 2017), 182-94.

⁵⁶ Gazete Duvar, *Vatanım Sensin 50 Ülkeye Gidiyor*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/02/21/vatanim-sensin-50-ulkeye-gidiyor>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

birleştirmektedir. Mucize Doktor, başta Güney Kore, İspanya ve Arjantin olmak üzere 20'den fazla ülkede gösterilmiş ve büyük ilgi görmüştür.⁵⁷ Bu yapımlar, Türkiye'nin kültürel ve sosyal değerlerini uluslararası izleyici kitlesine tanıtarak, Türkiye'nin kamu diplomasisi stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Masumlar Apartmanı (2020), psikolojik drama türünde bir yapımlar olarak, Türk dizilerinin çeşitliliğini ve derinliğini uluslararası izleyicilere sunmuştur. Masumlar Apartmanı, Ortadoğu ve Avrupa'da yaygın olarak izlenmiş, Suudi Arabistan, Katar, İspanya ve Hırvatistan gibi ülkelerde büyük ilgi görmüştür.⁵⁸ Bu dizi, psikolojik ve toplumsal sorunları ele alarak, Türkiye'nin modern toplumsal yapısını ve bireylerin iç dünyalarını ortaya koymakta, bu yönüyle geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır.

Türk dizilerinin uluslararası arenada yükselişi, Türkiye'nin kültürel diplomasisi ve yumuşak güç stratejilerinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu diziler, Türkiye'nin tarihsel mirasını, toplumsal yapısını ve modernleşme sürecini ele alarak, hem yerel hem de uluslararası izleyici kitlesine güçlü bir etki yaratmaktadır. Çalığışu ve Deli Yürek gibi erken dönem yapımlar, Türk televizyon dizilerinin uluslararası arenaya açılmasının öncüsü olmuş, Kurtlar Vadisi ve Gümüş gibi diziler ise Türkiye'nin yabancı toplumlar üzerinde kültürel etkisini artırmada kritik roller oynamıştır. Muhteşem Yüzyıl, Diriliş: Ertuğrul ve diğer başarılı diziler, Türk tarihini ve motiflerini ön plana çıkararak Türkiye'nin uluslararası imajını daha tanınır hâle getirmişlerdir. Bu dizilerin ulaştığı geniş izleyici kitlesi, Türkiye'nin kültürel etkisini artırmış ve Türk kültürünün yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır.

3. Türk Dizilerinin Kamu Diplomasisine Katkısı

Türk dizileri, son yıllarda Türkiye'nin kültürel diplomasisi stratejilerinin en etkili araçlarından biri hâline gelmiştir. Devlet nezdinde planlı bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmamış olsa da kendiliğinden gelişen ve yabancı toplumlar nezdinde popülerite kazanan Türk dizileri, kültürel diplomasi çerçevesinde Türkiye'ye önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, Türk dizileri, Türk kültürel değerlerini, Türk tarihini ve modern yaşam tarzını yabancı izleyicilere sunarak, Türkiye'nin uluslararası arenadaki imajını güçlendirmekte ve yabancı toplumlar nezdinde Türk imajını olumlu bir şekilde inşa etmektedir. Türk dizilerinin uluslararası alandaki etkisi, yalnızca birer eğlence aracı

⁵⁷ Mynet, *Mucize Doktor Rekorlarına Bir Yenisini Daha Ekledi*, <https://www.mynet.com/mucize-doktor-rekorlarına-bir-yenisini-daha-ekledi-282570-mymagazin>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁵⁸ Televizyon Gazetesi, *Masumlar Apartmanı Dizisine Olan İlgi Yurt Dışında Adeta Patlama Yaptı*, <https://televizyongazetesi.com/masumlar-apartmanı-dizisine-olan-ilgi-yurt-disinda-adeta-patlama-yapti/1285526>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

olmalarının ötesine geçerek, Türkiye'nin kamu diplomasisi stratejilerine önemli katkılar sağlamaktadır.

Türk dizi sektörü, son yıllarda uluslararası alanda büyük bir yükseliş göstererek önemli bir kültürel ihracat kalemi haline gelmiştir. Türkiye'de üretilen diziler, hem içerik zenginliği hem de kaliteli yapım değerleri ile dikkat çekmekte, bu özellikleri sayesinde geniş bir coğrafyada büyük bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır. 1990'ların sonlarından itibaren Türk dizilerinin artan popülaritesi, sadece yerel izleyicilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Orta Doğu, Balkanlar, Latin Amerika ve Uzak Doğu gibi farklı kültür ve coğrafyalarda da büyük ilgi görmüştür.⁵⁹ Bu bağlamda, Türk dizileri, kültürel diplomasi ve yumuşak güç unsurları olarak Türkiye'nin uluslararası alandaki imajını ve etkisini güçlendiren önemli araçlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin televizyon endüstrisi, sadece ekonomik bir başarı öyküsü olmakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası arenada kültürel etkileşimin ve karşılıklı anlayışın pekiştirilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Bu katkıyı daha iyi anlamak için, Türk dizilerinin kamu diplomasisine nasıl katkı sağladığını belirli parametreler üzerinden incelemek gerekmektedir. Bu parametreler aşağıdaki biçimde sıralandırılabilir:

- Kültürel etki
- Uluslararası kabul
- Duygusal bağ kurma yeteneği
- Dizi turizmi

Kültürel etki, bir ülkenin sunduğu kültürel ürünlerin, o ülkenin tarihi, gelenekleri, dili, sanatı ve yaşam tarzını yansıtmaya kapasitesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu tür ürünler, izleyicilere sadece bir eğlence aracı sunmanın ötesine geçerek, o ülke hakkında derinlemesine bilgi ve anlayış kazandırma potansiyeli taşımaktadır. Türk dizileri, bu bağlamda, Türkiye'nin zengin tarihini, çeşitli geleneklerini ve günlük yaşam pratiklerini küresel bir izleyici kitlesine ulaştırmakta ve böylece kültürel bağları güçlendirme olasılığına sahiptir.⁶⁰ İzleyiciler, bu diziler aracılığıyla Türk kültürüne dair daha önce aşına olmadıkları unsurlarla tanışmakta ve bu durum kültürler arası etkileşimi artırmaktadır. Bu bağlamda incelenmesi gereken dizilerden birisi *Aşk-ı Memnu*'dur. *Aşk-ı Memnu* dizisi, Türkiye'nin modernleşme sürecinin izlerini taşıyan ve üst sınıf yaşam tarzını yansıtan bir yapım olarak yabancı toplumların dikkatini çekmiştir. Özellikle kadınların birey olarak hareket edebilmeleri ve biat

⁵⁹ Mete Doğanay ve Mansur Kanuralp Aktaş, *Türkiye'de Televizyon Dizisi Sektörü*, (Öneri Dergisi, 2021), 852-78. DOI: 10.14783/maroneri.944236

⁶⁰ Deniz Göktürk, *Turkish Delight—German Fright: Migrant Identities in Transnational Cinema*, (Television & New Media, 2010), 433-48.

kültürüne karşı çıkmaları Ortadoğu toplumlarını ciddi derecede etkilemiş ve dizini popülaritesini arttırmıştır. Türk Medeni Kanunu ile elde ettiği haklara hala sahip olamayan Ortadoğu coğrafyasında yaşayan kadınlar için dizi önemli bir kültürel değişimi de simgelemektedir.

Bir diğer önemli dizi olan *Diriliş: Ertuğrul*, Türkiye'nin tarihsel mirasını ve kültürel kimliğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemini ve Türklerin tarihsel kökenlerini izleyicilere tanıtmaktadır. Dizi, ulusal kimlik, Türk töresi, gelenek, anane ve örf gibi unsurları ön plana çıkararak, izleyicilerin Türk tarihine olan ilgisini artırmaktadır. Dizide geçen ritüeller, takı ve kıyafetler ile törenin vurgulandığı sahneler izleyici tarafından gerçek hayatlarına uygulanmakta ve takılar ile kıyafetler başta olmak üzere kullanılmaktadır.⁶¹ Bu alanda kültürel etki yaratan bir diğer dizi de toplumsal sorunlara değinen *Fatmagül'ün Suçu Ne?* dizisidir. Dizi, cinsel saldırı ve kadın hakları gibi önemli meseleleri ele alarak, izleyicilere sosyal adalet ve insan hakları konularında farkındalık kazandırmıştır. Toplumsal adalet ve cinsiyet eşitliği gibi evrensel temaları işleyen bu dizi, izleyicilerin bu konulardaki duyarlılıklarını artırmış ve toplumsal bilinç oluşturmuştur. Özellikle toplu tecavüz vakalarının gündelik bir olay hâline geldiği Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerde⁶² *Fatmagül* karakterinin yaşadığı olay ve sonrasında gelişmeler bu ülkelerdeki kadınların ciddi dikkatini çekmiş, diziyi izleyici olarak yansıtmıştır.

Kültürel etki alanında ciddi başarı gösteren bir diğer dizi ise siyasi ve güvenlik meselelerine odaklanan *Kurtlar Vadisi*'dir. Kurgu olan dizide bir istihbarat ajanının ülkenin en güçlü suç örgütünün içerisine sızması ve ülkesi için mücadele etmek için önceki hayatından vazgeçmesi konusu Türk istihbaratının ne denli güçlü olduğu çerçevesinde işlenmiştir. Dizinin ana karakterinin iyi yetiştirilmiş bir istihbarat ajanı olarak suç örgütüne adım adım zarar vermesi ve neticesinde de en üst makama erişerek sistemi çökertmesi, Türk istihbarat elemanlarının ne denli iyi yetişmiş olduğu ve ülkeleri için her şeyi göze alabilecekleri vurgusu yapılmıştır. Buna ek olarak suç örgütü üyelerinin dahi belirli kuralları ve sınırları olduğu, kişiler suç örgütüne üye olsalar da merhamet, kardeşlik, gelenekler gibi kavramların da önemi vurgulanmıştır. Dizi, bu kavramlar çerçevesinde verdiği mesajlarla birçok yabancı toplum üzerinde kültürel etki yaratmıştır.

Son olarak, Muhteşem Yüzyıl dizisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak döneminde imparatorluğun gücünü ve ihtişamını yansıtan bir yapım olarak, 70'ten fazla ülkede yayınlanmış⁶³ ve

⁶¹ TRT Market, *Diriliş Dizisi Aksesuarları*, https://www.trtmarket.com/dirilis-dizisi-aksesuarlari?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwodC2BhAHEiwAE67hJPUgeYAwist4ZTpICe6a-O-SaeCWCybtUAKXLxjBs4s1hfSwOhW5ThoChRYQAvD_BwE, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁶² Sözcü, *Ülkeyi Karıştıran Olay: Genç Kadına Trende Toplu Tecavüz*, <https://www.sozcu.com.tr/ulkeyi-karistir-an-olay-genc-kadina-trende-toplu-tecavuz-wp7168557>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁶³ Habertürk, *Süleyman'ın İtalya Seferi*, <https://www.haberturk.com/medya/haber/830894-suleymanin-italya-seferi>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

özellikle Orta Doğu, Balkanlar, Güney Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Bu geniş kabul, dizinin uluslararası alandaki popülaritesinin ve Türk kültürünün birçok ülkede kabul gördüğünün bir göstergesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemini ele alan dizi, izleyicilere Türk tarihini zaferlerle birlikte sunarken, karakterlerin özel hayatlarını da gözler önüne sermiş ve yabancı toplumlarca en çok merak edilen harem kavramını işlemiştir. Bu sayede dizi, yabancı toplumlar arasında merak uyandırarak kültürel etki yaratmayı başarmıştır.

Kültürel diplomasının etkinliği, büyük ölçüde sunulan kültürel ürünlerin uluslararası alanda kabul görmesine bağlıdır. Türk dizilerinin uluslararası başarısı, bu ürünlerin farklı coğrafyalardaki izleyiciler tarafından benimsenmesiyle kendini göstermektedir. Bu etkileşim, dizilerin hikâye anlatımındaki evrensel temalar, karakterlerin derinliği ve yüksek üretim kalitesi sayesinde mümkün olmaktadır. Kültürel ürünlerin uluslararası kabul görmesi, bir ülkenin yumuşak güç kapasitesini artırırken, izleyicilerle kurulan etkileşim de kültürel diplomasının sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda, *Aşk-ı Memnu* dizisi, özellikle Orta Doğu ülkelerinde geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak, Türk dizilerinin bu bölgede ne denli kabul görebileceğini ortaya koymuştur. Dizinin Arap dünyasındaki popülaritesi, sadece bir eğlence ürünü olmanın ötesine geçerek, izleyicilerle güçlü bir kültürel bağ kurmuştur. *Aşk-ı Memnu*, dünya çapında kabul gören drama türünü aşk ve aile çerçevesinde işlemesi sayesinde, farklı kültürlerdeki izleyicilerin de ilgisini çekmiştir. Arap coğrafyasında ciddi talep görmesinin sebebi, zengin ve modern görünümlü bir ailede bile kadın ve erkek rollerinin bu toplumdaki gibi belirgin olması olarak kabul edilebilir. Dizide, Arap toplumlarının belirgin aile yapısı özelliği olan kadının evin hâkimi olarak görünmesine rağmen, erkeğin parayı sağlayan kişi olmasından ötürü evin işlerine karışmıyor gibi görünse de istemediği durumlara doğrudan müdahale edebilmesi durumu vardır. Bu durum, Arap coğrafyasında yaşayan kişilerin dizide kendilerinden esintiler bulmalarına vesile olmuştur.

Benzer şekilde, *Diriliş: Ertuğrul*, Türkiye'nin tarihsel mirasını ve kültürel kimliğini ön plana çıkararak, uluslararası alanda büyük bir ilgi uyandırmıştır. Dünyanın en büyük imparatorluklarından birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl kurulduğu ve döneme yönelik ritüeller, töre ve geleneklerin gösterilmesi ile dizi özellikle Orta Doğu, Güney Asya ve Balkanlar'da geniş bir izleyici kitlesi kazanmıştır.⁶⁴ Dizi aynı zamanda, Pakistan, Endonezya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde oldukça yüksek izlenme oranlarına ulaşmış ve farklı dillere çevrilerek yayınlanmıştır.⁶⁵ Bu durum, Türk kültürünün ve tarihinin diğer kültürlerde nasıl büyük bir ilgi gördüğünü ve dizinin uluslararası

⁶⁴ TRT Haber, *Pakistan'da Diriliş Ertuğrul'un İlk Bölümü 100 Milyondan Fazla İzlendi*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/pakistan-da-dirilis-ertugrulun-ilk-bolumu-100-milyondan-fazla-izlendi-575269.html>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

⁶⁵ NTV, *Diriliş: Ertuğrul O Ülkelerde 200 Milyon İzlendi*, <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/dirilis-ertugrul-o-ulkelerde-200-milyon-izlendi,W3Y1tibrDUORtVp2cTMK0g>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

arenada güçlü bir etkileşim kurduğunu göstermektedir. Fatmagül'ün Suçu Ne? dizisi ise tecavüze uğrayan ve rutin hayatı alt üst olan bir kadının mücadelesini gözler önüne sererek Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Orta Doğu gibi bölgelerde geniş izleyici kitlesine ulaşmış ve kadınların ikinci planda kaldığı ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede yabancı toplumlar tarafından kabul görmüştür. Kadın hakları ve toplumsal adalet temalarını ele alan dizi, bu konulara dair farkındalık yaratmıştır. Bir diğer uluslararası kabul gören dizi olan Kurtlar Vadisi, başta Orta Doğu ve Balkanlar olmak üzere, birçok ülkede geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Dizideki katmanlı senaryo ve Türk istihbaratının bir elemanının büyük bir suç örgütünü tek başına yok etmesi bunu yaparken de mafyanın sempati yaratan raconlarını⁶⁶ ortaya koyması ile yabancı toplumların merakını cezbetmiş ve uluslararası kabul almıştır. Son olarak, Muhteşem Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan bir dizi olarak, İmparatorluğun en merak edilen ve en ihtişamlı dönemini gözler önüne sererek yabancı toplumların merakını ciddi derecede cezbetmeyi başarmıştır. Harem başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim ve ordu düzeninin de anlatıldığı dizi 70'ten fazla ülkede yayınlanarak ciddi kabul görmüştür.

Şekil 2: Türk Dizilerinin Yayınlandığı Ülkeler

Dizi Adı	Yayınlandığı Ülkeler
Deli Yürek	Kazakistan
Kurtlar Vadisi	Filistin, Birleşik Arap Emirlikleri, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan ve Kazakistan, Arjantin, Şili, Sırbistan, Kosova, Hırvatistan, Çin, Hindistan, Arnavutluk
Gümüş	Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Lübnan, Ürdün
Binbir Gece	Şili, Arjantin, Uruguay, Peru, Bulgaristan
Aşk-ı Memnu	Arjantin, Şili, Meksika, Sırbistan, Hırvatistan, İtalya, ABD, Romanya
Ezel	Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Bulgaristan, Romanya

⁶⁶ Birikim Dergisi, *Omerta Beka Racon*, <https://birikimdergisi.com/guncel/10614/omerta-beka-racon#:~:Omerta-Racon&text=Omerta%20yayas%C4%B1%20%C4%B0talyan%20su%C3%A7%20%C3%B6rgütlerinin,%20konu%C5%9Fmama%20gizleme%20kural%C4%B1%20de%C4%9Fildir>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

Öyle Bir Geçer Zaman Ki	Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kuzey Makedonya
Fatmagül'ün Suçu Ne?	İspanya, Pakistan, Mısır, Tunus, Hindistan, Peru
Muhteşem Yüzyıl	Suudi Arabistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Malezya, Şili, Brezilya, Azerbaycan
Diriliş: Ertuğrul	Endonezya, Pakistan, Mısır, Arnavutluk, Ürdün, Brezilya
Vatanım Sensin	Sırbistan, Arnavutluk, Ürdün
Mucize Doktor	Güney Kore, İspanya, Arjantin
Masumlar Apartmanı	Suudi Arabistan, Katar, İspanya, Hırvatistan

Kültürel diplomasiinin üçüncü parametresi olan izleyicinin kültürel ürünle duygusal bir bağ kurabilmesi, bu ürünün etkisini kat kat artıran kritik bir parametredir. Duygusal bağ, izleyicinin karakterlerle özdeşleşmesini sağlamakta ve bu özdeşleşme, izleyicinin sunulan kültürel değerlere daha açık olmasına yol açmaktadır. Türk dizilerindeki karakterler ve hikâyeler, izleyicilerin kendi yaşamlarından parçalar bulabileceği evrensel temalar üzerine kurulmuştur. Bu sayede, izleyiciler yalnızca dizilerin dramatik akışına kapılmakla kalmamakta, aynı zamanda dizilerde sunulan kültürel değerleri de daha içtenlikle benimseyebilmektedir. Duygusal bağın kurulması, izleyicilerin o ülkeye dair olumlu bir algı geliştirmesine ve kültürel ürünlerin sunduğu mesajların daha derin bir etki yaratmasına olanak tanımaktadır. Bu minvalde, öncelikle Aşk-ı Memnu dizisi, karakterlerinin karmaşık duygusal dünyaları ve yasak aşk temasıyla izleyicilerle derin bir duygusal bağ kurmayı başarmıştır. Behlül ve Bihter arasındaki aşk, evrensel bir tema olan yasak aşkı işlerken, izleyicilerin empati kurmasını sağlamış ve dizinin popülaritesini artırmıştır. Bu güçlü duygusal etki, izleyicilerin diziyeye olan ilgisini sürekli kılmıştır. İkinci olarak, Diriliş: Ertuğrul dizisinde Ertuğrul Bey'in adalet, özgürlük ve inanç için verdiği mücadele, izleyicilerde güçlü bir duygusal etki yaratmıştır. Ertuğrul'un inancı ve kararlılığı, izleyicilerin onunla özdeşleşmesini sağlamış ve bu durum, Türk tarihine ve kültürel değerlerine olan ilgiyi pekiştirmiştir. Ertuğrul'un mücadelesi, izleyicilere sadece bir kahramanlık öyküsü sunmakla kalmamış, aynı zamanda izleyicilerde Türk tarihi, kültürü, örfü ve geleneğine dairde bir merak uyandırmıştır.

İzleyici ile duygusal bağ kuran bir diğer dizi olan Fatmagül'ün Suçu Ne? dizisinde Fatmagül karakterinin yaşadığı zorluklar ve adalet arayışı, izleyicilerin empati kurmasına yol açmış ve toplumsal adalet konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamıştır. Fatmagül'ün hikayesi, cinsel saldırı ve adalet arayışı gibi evrensel temaları işlerken, izleyicilerde güçlü duygusal tepkiler uyandırmış ve bu tepkiler, izleyicilerin Türkiye'nin sosyal dinamiklerine dair daha derin bir anlayış geliştirmelerine katkıda bulunmuştur.

İzleyicinin karakterler ile güçlü bağlar kurduğu bir diğer dizi olan Kurtlar Vadisi dizisinde, bir istihbarat ajanı olarak devleti için tüm zorluklara rağmen hizmet eden Polat karakteri, kadın avukat olarak suç dünyasında korkmadan mücadele eden Elif karakteri ve suç örgütü lideri olmalarına rağmen Süleyman karakteri ve konsey üyelerinin yaşamları yabancı toplum üyelerinin kendilerinden birer kesit bulduğu hayatlar olarak duygusal bağ kurulmasına vesile olmuştur. Son olarak, Muhteşem Yüzyıl dizisindeki karakterlerin devlet kademesindeki tavırları ve duygusallıkları ile özel hayatlarındaki tavır ve duygusallıkları arasındaki farklılık ve dönüşümler izleyicinin dikkatini çekmiştir. Özellikle Hürrem karakterinin güçlü bir kadın olarak en aşağıdan en yukarıya gerçekleştirdiği mücadele ve mutlak güç sahibi olan Kanuni Sultan Süleyman ile ilişkisi izleyicilerde güçlü bir duygusal bağ oluşturmuş, bu duygusal bağ, izleyicilerin Osmanlı tarihine dair daha büyük bir ilgi geliştirmesine ve Türk kültürel mirasına olan saygılarını artırmasına yol açmıştır.

Kültürel diplomasinin son parametresi olan dizi turizmi olgusu, kültürel diplomasinin etkilerini somut bir şekilde ortaya koymakta ve bir dizinin çekildiği mekânların izleyiciler için cazip turistik destinasyonlara dönüşebileceğini göstermektedir. Bu durum, o ülkeye olan ilgiyi artırırken, kültürel diplomasinin dolaylı bir sonucu olarak ekonomik faydalar da sağlamaktadır. Türk dizilerinin uluslararası alanda yarattığı turizm hareketliliği, kültürel ürünlerin yalnızca televizyon ekranlarında kalmadığını, aynı zamanda gerçek dünyada da izleyiciler üzerinde kalıcı izler bırakabildiğini kanıtlamaktadır. *Aşk-ı Memnu* dizisinin çekildiği İstanbul'daki tarihî ev, dizinin popüleritesinin ardından turistik bir cazibe merkezi haline gelmiştir.⁶⁷ Yabancı turistler, dizide gördükleri bu mekânı ziyaret ederek, sadece dizinin atmosferini solumakla kalmamış, aynı zamanda İstanbul'un tarihi ve kültürel zenginliklerini de keşfetme fırsatı bulmuşlardır. Bu durum, Türkiye'nin kültürel diplomasi çabalarına somut bir katkı sağlamış ve İstanbul'un uluslararası turizmdeki cazibesini artırmıştır. *Diriliş: Ertuğrul* dizisinin çekim mekanları, özellikle Orta Doğu ve Güney Asya'dan gelen turistler için cazip bir destinasyon hâline gelmiştir. Dizi sayesinde, Türkiye'nin doğal güzellikleri ve tarihsel dokusu, geniş bir izleyici kitlesine tanıtılmış ve bu izleyiciler, dizide gördükleri yerleri gerçek hayatta

⁶⁷ Patronlar Dünyası, *Aşk-ı Memnu Yalısına Turist Akını Sürüyor*, <https://www.patronlardunyasi.com/ask-i-memnu-yalisina-turist-akini-suruyor>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

ziyaret etmek istemişlerdir.⁶⁸ Diriliş: Ertuğrul'un çekildiği mekânların yarattığı bu turistik ilgi, Türkiye'nin kültürel mirasını tanıtarak, kültürel diplomasi çabalarına katkıda bulunmuş ve aynı zamanda yerel ekonomiye fayda sağlamıştır. Fatmagül'ün Suçu Ne? dizisinin popülaritesi, İzmir ve çevresindeki bölgelere olan turistik ilgiyi artırmıştır. Dizinin sahnelerinin geçtiği yerler, dizi turizminin bir parçası olarak Türkiye'nin turistik cazibesine katkıda bulunmuş, yerli ve yabancı turistler bu mekanları ziyaret ederek dizinin atmosferini deneyimlemiştir. Bu durum, dizinin kültürel etkisinin sadece ekranda kalmadığını, aynı zamanda Türkiye'nin farklı bölgelerine turizm getirisi sağladığını göstermektedir. Kurtlar Vadisi dizisinin çekim yerleri, Türk ve yabancı hayranlar tarafından sıkça ziyaret edilen turistik noktalara dönüşmüştür.⁶⁹ Dizinin popüler mekânlarından biri olan Korcan Aile Çay Bahçesi (Duran Emmi'nin Kahvesi) gibi yerler, dizi turizminin bir parçası olarak Türkiye'nin kültürel diplomasisine katkı sağlamıştır. Hatta dizide karakterlerin oturduğu köşe günümüzde dizideki orijinal haline uygun olarak korunmuş ve turistler çay bahçesine geldiklerinde bu köşede fotoğraf çektirmektedirler. Son olarak, Muhteşem Yüzyıl dizisinin geçtiği Topkapı Sarayı ve diğer saray mekânları, dizinin uluslararası popülaritesinin ardından büyük bir turistik ilgi görmüştür.⁷⁰ Turistler, dizide gördükleri saray ve tarihi mekânları ziyaret ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamını ve tarihi atmosferini deneyimlemek istemiştir. Bu durum, Türkiye'nin kültürel mirasını uluslararası turistlere tanıtmakta ve Türkiye'nin turistik cazibesini önemli ölçüde artırmaktadır.

Bu parametreler ışığında Türk dizileri, kültürel diplomasi ve uluslararası ilişkiler açısından stratejik bir değere sahiptir. Bu diziler, yarattığı kültürel etki, yabancı toplumlar tarafından kabul görmesi, dizi karakterleri ile izleyicini bağ kurması ve dizilerin çekildiği mekânların turistik yerler haline gelmesiyle Türkiye'nin kültürel diplomasisine ciddi katkıda bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye için uluslararası topluluk içindeki işbirliği fırsatlarını artırmakta ve kültürel çeşitlilik sayesinde daha zengin bir dünya diyaloguna olanak sağlamaktadır.

Sonuç

Türk dizileri, kültürel diplomasi aracı olarak, Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu diziler, Türkiye'nin tarihsel olaylarını, toplumsal normlarını, geleneksel ve modern yaşam tarzlarını dramatik ve çekici hikâyelerle sunarak,

⁶⁸ İsmi naz Çınar Şahin ve Yasin Acar, *Televizyon Dizilerinin Ekonomi Ve Turizm Üzerindeki Etkileri: Diriliş Ertuğrul Örneği*, (Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2021), 328-46.

⁶⁹ Ahmet Qadir Ali, *Türk Dizileri Çok Boyutlu Bir Reklam Aracı*, (6. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı - İletişim ve Medya Bilimleri, 2021), 33-49.

⁷⁰ Turizm Aktüel, *Topkapı Sarayı'nda Muhteşem Yüzyıl Bereketi*, <https://www.turizmaktuel.com/haber/topkapi-sarayi-nda-muhtesem-yuzyil-bereketi>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

izleyicilerle derin bir duygusal bağ kurmayı başarmıştır. Bu duygusal bağ, izleyicilerin Türkiye'ye ve onun Türk kültürel mirasına olan ilgisini artırmış, Türkiye'nin uluslararası alanda daha tanınır hâle gelmesine olanak sağlamıştır. Türk dizilerinin bu başarısı, Türkiye'nin kültürel etkisini küresel ölçekte yaygınlaştırmış ve izleyicilerle kurulan etkileşimler sayesinde uluslararası kabul görmesini sağlamıştır. Örneğin, "Muhteşem Yüzyıl" ve "Diriliş: Ertuğrul" gibi diziler, Osmanlı tarihini ve Türkiye'nin kültürel kimliğini etkili bir şekilde tanıtarak, izleyicilerle güçlü bir etkileşim kurmuş; bu dizilerin çekildiği mekânlar ise uluslararası turizm açısından cazip destinasyonlar haline gelmiştir. Bu bağlamda, Türk dizilerinin kültürel etki yaratma, uluslararası kabul görme ve dizi turizmi gibi parametreler üzerinden, Türkiye'nin kültürel ve ekonomik diplomasi çabalarına önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir.

Türkiye'nin kültürel diplomasi faaliyetleri, özellikle son yıllarda Türk dizilerinin uluslararası alanda kazandığı büyük başarılarla önemli bir ivme kazanmıştır. Ancak, bu alandaki çalışmaların yeterince bütüncül bir yaklaşımla yürütüldüğü söylenemez. Kültürel diplomasi faaliyetlerinin devlet, özel sektör ve sivil toplum ile birlikte bir arada devletin çizdiği politikalar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği düşünüldüğünde özel sektörün ticari amaçlı gerçekleştirilen (kültürel diplomasi amaçlı gerçekleştirilmeyen) dizileri ile belirli seviyede tesadüfi bir başarı yakaladığı görülmektedir. Özellikle diziler gibi yabancı toplumlara rahatlıkla ulaşabilecek olan kültürel ürünlerin kamu diplomasisi bağlamında kullanılmasında, devletin ciddi derecede yönlendirici ve koordine edici rolünün eksikliği göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın bu alandaki rolü kritik bir öneme sahiptir. Ancak, mevcut durumda, İletişim Başkanlığı'nın kültürel diplomasi alanında yönlendirici ve koordine edici bir rol üstlenemediği görülmektedir. Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerini tasarlayan ve koordine eden Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün lağvedilmesi de bu alandaki bütünlük eksikliğini daha da derinleştirmiştir. Bu tür yapısal değişiklikler, Türkiye'nin kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi alanlarındaki stratejik hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda, kamu diplomasisi alanında bütüncül politikaların geliştirilmesi ve uygulanması, Türkiye'nin uluslararası arenada daha güçlü ve etkili bir yumuşak güç kapasitesine sahip olmasına katkı sağlayacaktır.

Kültürel diplomasi, yalnızca devletin değil, aynı zamanda özel sektörün de katkısıyla, ancak bir devlet politikası çerçevesinde ve bir kamu diplomasisi stratejisinin parçası olarak yürütülmelidir. Devlet, bu süreçte hem özel sektörü destekleyici hem de yönlendirici bir rol oynamalıdır. Türk dizilerinin popülaritesinin tescillenmiş olduğu günümüzde yeni çekilecek ve kaynak aktarılacak dizilerin kültürel diplomasi faaliyetlerinde bulunma yetkinliği olacak diziler olması ve buna uygun

stratejilerin belirlenmesi ve uygulanmasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın da daha etkin bir liderlik rolü üstlenmesi aynı zamanda da bu alandaki koordinasyon eksikliklerini gidermesi zorunluluk arz etmektedir. Ancak bu sayede, Türkiye'nin kültürel diplomasisi daha bütüncül ve etkili bir şekilde yürütülebilir.

Kaynaklar

- A. Çağlar Deniz, *Gümüş Dizisinin Arap Kamuoyuna Etkileri: Bir Sosyal Medya İncelemesi*, (Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010), 50-67.
- Ahmed Qadir Ali, *Türk Dizileri Çok Boyutlu Bir Reklam Aracı*, (6. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı - İletişim ve Medya Bilimleri, 2021), 33-49.
- Ahmet İşcan, Ali Faik Demir ve Melis Özdemir, *Soap Opera Diplomacy as An Element of Soft Power: Comparison Of Soap Operas The Magnificent Century And Jewel In The Palace*, (GSU Managerial and Social Sciences Letters, 2023), 143-62.
- Andrew J. Falk, *Upstaging the Cold War: American Dissent and Cultural Diplomacy*, (Amherst: University of Massachusetts Press, 2010), 7-8.
- Anthony Lake, *From Containment to Enlargement*, (Brooklyn College, 1993), <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/lake.html>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Birikim Dergisi, *Omerta Beka Racon*, <https://birikimdergisi.com/guncel/10614/omerta-beka-racon#:~:text=Omerta%20yayas%C4%B1%20%C4%B0talyan%20su%C3%A7%20%C3%B6rg%C3%BCtlerinin,%20konu%C5%9Fmama%20gizleme%20kural%C4%B1%20de%C4%9Fildir>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Ceyhun Kuburlu, *Kurtlar Vadisi'ni 30 Ülkeye Sattı, Filistin'in Maliyeti 10 Milyon Doları da Açacak*, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kurtlar-vadisi-ni-30-ulkeye-satti-filistin-in-maliyeti-10-milyon-dolari-da-asacak-15007615>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Crocker Snow Jr., *The Privatization of U.S. Public Diplomacy*, (The Fletcher Forum of World Affairs, 2008), 189-200.
- Cynthia P. Schneider, *Cultural Diplomacy: Hard to Define, But You'd Know It If You Saw It*, (The Brown Journal of World Affairs, 2006), 196.
- Deniz Göktürk, *Turkish Delight—German Fright: Migrant Identities in Transnational Cinema*, (Television & New Media, 2010), 433-48.
- Douglas Brinkley, *Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine*, (Foreign Policy, 1997), 110-127.

- Emine Kılıçaslan, *Bölgesel Güç Olma Bağlamında Siyasal Pazarlama Açısından Kamu Diplomasisi: Kurtlar Vadisi Dizisi Söylem Analizi*, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (İstanbul: Meriç Yayıncılık, 2021), 167-85.
- Emrah Aydemir, *Kamu Diplomasisi*, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2018), 58.
- Evan Potter, *Canada and the New Public Diplomacy*, (International Journal, 2003), 43-64.
- Fanatık, *Fatmagül Latin Dünyasını Kasıp Kavuruyor*, <https://www.fanatık.com.tr/plus/fatmagul-latin-dunyasinı-kasip-kavuruyor-1346702>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Fatma Murat ve Gökhan Gökgöz, *Türk Dizilerinin Tarib Kurgusu: Muhteşem Yüzyıl, Payitaht Abdülhamid, Kuruluş Osman*, (Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi, 2022), 130-50.
- Fuat Keyman, *Globalization and Turkey: Economy, Society and Culture*, (EUI Working Paper, 2001), 8.
- Gazete Duvar, *Vatanım Sensin 50 Ülkeye Gidiyor*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/02/21/vatanım-sensin-50-ulkeye-gidiyor>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Gifford D. Malone, *Political Advocacy and Cultural Communications: Organising the Nation's Public Diplomacy*, (Lanham: University of America, 1988).
- Gülcan Işık, *Vatanım Sensin Dizisi ve Haftızalarda Canlanan Bayrak Olayı*, (Erciyes İletişim Dergisi, 2017), 182-94.
- Haber3, *Türk Dizileri Pembe Dizi Ülkesi Latin Amerika'yı İsgal Etti*, <https://www.haber3.com/kultur-sanat/turk-dizileri-pembe-dizi-ulkesi-latin-amerikayı-ısgal-etti-haberi-3044748>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Habertürk, *Süleyman'ın İtalya Seferi*, <https://www.haberturk.com/medya/haber/830894-suleymanin-italya-seferi>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Hans N. Tuch, *Communicating With The World: U.S. Public Diplomacy Overseas*, (New York: St. Martin's Press, 1990).
- Hürriyet, *Aşk Memnu Sevgisi*, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/televizyon/ask-i-memnu-sevgisi-42497011>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Hürriyet, *Türkiye Dizi İhracatında Dünyada İkinci Sırada*, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/turkiye-dizi-ıhracatında-dunyada-ikinci-sırada-42423810>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- İndytürk, *Türk Dizileri Latin Amerika'da Büyük İlgi Görüyor*, <https://www.indyturk.com/node/530656>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- İsminaz Çınar Şahin ve Yasin Acar, *Televizyon Dizilerinin Ekonomi Ve Turizm Üzerindeki Etkileri: Diriliş Ertuğrul Örneği*, (Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2021), 328-46.

- Jessica C. E. Gienow-Hecht ve Mark C. Donfried, *Searching for a Cultural Diplomacy*, (Oxford: Berghahn Books, 2010), 11.
- Jim Riggins, *A Strategic Assessment of Public Diplomacy*, (1998), <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA444104.pdf>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Joseph S. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008), 94-109.
- Juyan Zhang, *Beyond Anti-Terrorism: Metaphors as Message Strategy of Post-September-11 U.S. Public Diplomacy*, (Public Relations Review, 2007), 31-9.
- KASAM, *ABD'den Sonra En Fazla Dizi İhrac Eden Ülke Türkiye*, <https://kasam.org/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Mark Leonard, Catherine Stead ve Conrad Smewing, *Public Diplomacy*, (London: The Foreign Policy Centre, 2002).
- Mete Doğanay ve Mansur Kanuralp Aktaş, *Türkiye'de Televizyon Dizisi Sektörü*, (Öneri Dergisi, 2021), 852-78. DOI: 10.14783/maruoneri.944236
- Mevlüt Can Koçak ve Arzu Kalafat Çat, *TV Dizilerinde Intikam Söylemi: Ezel Dizisi Üzerine Bir İnceleme*, (İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2022), 181-201.
- Milton C. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey* (Washington: Center for Arts and Culture, 2003).
- Mynet, *Mucize Doktor Rekorlarına Bir Yenisini Daha Ekledi*, <https://www.mynet.com/mucize-doktor-rekorlarına-bir-yenisini-daha-ekledi-282570-mymagazin>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Nancy Snow, *United States Information Agency*, (Institute for Policy Studies, 1997), https://ipsdc.org/united_states_information_agency/, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Nazife Güngör, *Televizyonda Gerçekliğin Yeniden Üretilmesi Açısından Deli Yürek*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2012), 916.
- Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Taxonomies and Histories*, (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008), 31-54.
- Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy Before Gullion: The Evolution Of A Phrase*, (Center on Public Diplomacy, 2006), <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- NTV, *Diriliş: Ertuğrul O Ülkelerde 200 Milyon İzlendi*, <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/dirilis-ertugrul-o-ulkelerde-200-milyon-izlendi,W3Y1tibrDUORtVp2cTMK0g>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

- Patrick Lee Plaisance, *The Propaganda War on Terrorism: An Analysis of the United States' "Shared Values" Public Diplomacy Campaign After September 11, 2001*, (Journal of Mass Media Ethics, 2005), 250-68.
- Patronlar Dünyası, *Aşk-ı Memnu Yalisına Turist Akını Sürüyor*, <https://www.patronlardunyasi.com/ask-i-memnu-yalisina-turist-akini-suruyor>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Philip Seib, *Public Diplomacy and Journalism: Parallels, Ethical Issues, and Practical Concerns*, (American Behavioral Scientist, 2009), 772-86.
- Philip Taylor, *Global Communications, International Affairs and the Media Since 1945*, (New York: Routledge, 1997).
- Pınar Özgökbel Bilis ve Ali Emre Bilis. *Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Medyada Temsili: Fatmagül'ün Suçu Ne? Ve Öyle Bir Geçer Zaman Ki Adli Televizyon Dizileri Örnekleri*, (Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, 2013), 95-112.
- Richard T. Arndt, *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*, (Washington D.C.: Potomac Books, 2005), 18.
- Sabah, *Ezel Rüzgarı Latin Amerika'da*, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/08/20/ezel-ruzgari-latin-amerikada>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Sözcü, *Ülkeyi Karıştıran Olay: Genç Kadına Trende Toplu Tecavüz*, <https://www.sozcu.com.tr/ulkeyi-karistiran-olay-genc-kadina-trende-toplu-tecavuz-wp7168557>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- T24, *Aşk Memnu İtalya'da*, <https://t24.com.tr/haber/ask-i-memnu-italyada,117915>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Televizyon Gazetesi, *Masumlar Apartmanı Dizisine Olan İlgi Yurt Dışında Adeta Patlama Yaptı*, <https://televizyongazetesi.com/masumlar-apartmani-dizisine-olan-ilgi-yurt-disinda-adeta-patlama-yapti/1285526>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- TRT Haber, *Pakistan'da Diriliş Ertuğrul'un İlk Bölümü 100 Milyondan Fazla İzlendi*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/pakistanda-dirilis-ertugrulun-ilk-bolumu-100-milyondan-fazla-izlendi-575269.html>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- TRT Market, *Diriliş Dizisi Aksesuarları*, https://www.trtmarket.com/dirilis-dizisi-aksesuarlari?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwodC2BhAHEiwAE67hJPUgeYAwist4ZTpICe6a-O-SaeCWCybtUAKXLxjBs4s1hfSwOhW5ThoChRYQAvD_BwE, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- Turizm Aktüel, *Topkapı Sarayı'nda Muhteşem Yüzyıl Bereketi*, <https://www.turizmaktuel.com/haber/topkapi-sarayi-nda-muhtesem-yuzyil-bereketi>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.
- United States Congress House Committee on Foreign Affairs, *Hearings, Reports and Prints of the House Committee on Foreign Affairs Part I*, (Washington D.C.: Committee on Foreign Affairs, 1963), 1789-1975.

United States Information Agency, *Telling America's Story to the World Problems and Issues*, (Washington D.C.: The Comptroller General of The United States, 1974).

USCCPD. *University of Southern California Center on Public Diplomacy*, (2021), <https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd>, Erişim Tarihi: 30.08.2024.

BİLİŞSEL BARIYERLERDEN KURUMSAL YÖNETİME: İSTİHBARAT TOPLULUKLARINDA ÖNYARGI YÖNETİMİ

Nedim Havle¹ Sudiye Aksoy²

Öz

Bu makale, istihbarat analizi sürecinde bilişsel önyargıların nasıl ortaya çıktığını ve bu önyargıları azaltmak için kullanılan yapılandırılmış analitik tekniklerin etkinliğini incelemektedir. Çalışmada ayna imgeleme, doğrulama, hedef saplantısı, yanlış analogi, seçicilik, güvenilirlik ve sabitleme önyargıları ile planlama yanılığı ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Bu hatalar, analizlerin nesnellliğini zayıflatıp stratejik kararlarda önemli riskler doğurabilir. Araştırma, Rakip Hipotezlerin Analizi (ACH), Delphi Yöntemi, SWOT Analizi, Kırmızı Takım Analizi ve Önceden Belirlenmiş Kritik Olayların Analizi gibi tekniklerin önyargıları hafifletme potansiyelini değerlendirmektedir. Elde edilen bulgular, söz konusu yöntemlerin analistler tarafından doğru ve sistematik biçimde uygulandığında hatalı çıkarımların azalabileceğini göstermektedir. Ancak bu tekniklerin zaman, kaynak ve eğitim gerektirmesi gibi sınırlılıklarının yanı sıra, yapay zekâ ve algoritmik sistemlerde görülebilecek ek önyargı riskleri de ele alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, bilişsel önyargıların yönetiminde kültürel, örgütsel ve teknolojik faktörlerin birbirleriyle etkileşimini anlamak kritik önem taşımaktadır. Ayrıca analistlerin kültürel zekâ, metabilişsel beceri ve etik farkındalık gibi nitelikleri geliştirmeleri önyargıların azaltılmasını kolaylaştırabilir. Gelecekteki araştırmaların, özellikle yapay zekâ uygulamalarının ve insan-makine iş birliğinin bilişsel önyargılar üzerindeki etkisini derinlemesine incelemesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: İstihbarat Analizi, Bilişsel Önyargılar, Yapılandırılmış Analitik Teknikler, Karar Verme, Nesnellik,

FROM COGNITIVE BARRIERS TO CORPORATE GOVERNANCE: BIAS MANAGEMENT IN THE INTELLIGENCE COMMUNITY

¹ Dr. , ORCID: 0000-0003-2841-8460, nedimhavle@yahoo.com

² Adalet Bakanlığı, ORCID: 0009-0002-1638-6887, sdyhsn@hotmail.com

Abstract

This paper explores the emergence of cognitive biases within the context of intelligence analysis and the efficacy of structured analytic techniques employed to mitigate these biases. The discussion encompasses a comprehensive examination of various cognitive biases, including mirror imagery, confirmation, target bias, false analogy, selectivity, reliability, fixation biases, and planning fallacy. These errors have the potential to compromise the objectivity of analyses and pose substantial risks to strategic decision-making processes. The study evaluates the potential of techniques such as Analysis of Competing Hypotheses (ACH), Delphi Method, SWOT Analysis, Red Team Analysis, and Analysis of Predetermined Critical Events to mitigate biases. The findings suggest that these methods can reduce erroneous inferences when applied correctly and systematically by analysts. However, the study also discusses the limitations of these techniques, including the time, resources, and training required for implementation, as well as the additional risks of bias that can be seen in artificial intelligence and algorithmic systems. The study's findings emphasize the critical importance of understanding the interaction of cultural, organizational, and technological factors in managing cognitive biases. Additionally, it suggests that developing qualities such as cultural intelligence, metacognitive skills, and ethical awareness in analysts can facilitate the reduction of biases. It is recommended that subsequent research investigate the impact of artificial intelligence applications and human-machine collaboration on cognitive biases in greater depth.

Keywords: Intelligence Analysis, Cognitive Biases, Structured Analytic Techniques, Decision Making, Objectivity,

Giriş

İstihbarat analizi, ulusal güvenlik ve uluslararası ilişkilerin karmaşık dünyasında kritik bir rol üstlenmektedir. Tarih boyunca, istihbarat analistleri devletlerin stratejik hedeflerine ulaşmalarında ve potansiyel tehditlere karşı önlem almalarında temel bir bileşen olmuştur. Sherman Kent gibi öncü figürler, istihbarat analizinin bilimsel temellerini atarak, bilgi toplama ve değerlendirme süreçlerinin sistematik bir çerçevede yürütülmesini sağlamışlardır. Soğuk Savaş döneminden günümüze kadar, istihbarat analizi dinamik bir alan olarak gelişimini sürdürmüş, değişen jeopolitik dengeler ve teknolojik ilerlemelerle birlikte yeni zorluklarla karşılaşmıştır.

Günümüzün küreselleşen dünyasında, istihbarat toplulukları benzeri görülmemiş bir bilgi akışı ve karmaşıklık düzeyiyle başa çıkmak zorundadır. Siber tehditler, terörizm, iklim değişikliği ve

pandemi gibi çok boyutlu riskler, analistlerin daha kapsamlı ve entegre yaklaşımlar benimsemelerini gerektirmektedir. Bununla birlikte, büyük veri ve yapay zekâ gibi teknolojik yenilikler, istihbarat analizinin potansiyelini artırırken, aynı zamanda yeni meydan okumaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle, bu teknolojilerin kullanımı sırasında ortaya çıkan veri bolluğu, analistlerin bilişsel yükünü artırarak hata yapma olasılığını yükseltebilmektedir.

Bilişsel önyargılar, insan zihninin sınırlılıkları ve bilgiyi işleme biçiminden kaynaklanan sistematik hatalardır. İstihbarat analistleri, karmaşık ve belirsiz ortamlarda çalışırken, bu önyargılara karşı savunmasız hâle gelmektedir. Örneğin, mevcut inançları destekleyen bilgilere aşırı önem verme eğilimi olan doğrulama önyargısı, analistlerin alternatif hipotezleri göz ardı etmelerine yol açabilir (Nickerson, 1998). Benzer şekilde, ayna imgeleme önyargısı, analistlerin karşı tarafın kendi değer ve düşünce sistemlerine göre hareket edeceğini varsayarak yanlış çıkarımlarda bulunmalarına neden olabilir (Heuer, 1999). Bu tür bilişsel tuzaklar, istihbarat ürünlerinin kalitesini düşürerek stratejik karar alma süreçlerini olumsuz etkileyebilir.

Bu derleme çalışmasının amacı, istihbarat analizi sürecinde yaygın olarak karşılaşılan bilişsel önyargıları kapsamlı bir şekilde incelemek ve bu önyargıların yönetimine yönelik kullanılan yapılandırılmış analitik tekniklerin etkinliğini değerlendirmektir. Literatürdeki mevcut boşlukları doldurmayı hedefleyen bu çalışmanın, analistlerin karşılaştıkları bilişsel sınırlamaları daha iyi anlamalarına ve daha objektif analizler yapmalarına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Özellikle, Herbert Simon'un sınırlı rasyonalite teorisi (Simon, 1955) ve Richards J. Heuer'in bilişsel önyargıların istihbarat analizine etkileri üzerine yaptığı çalışmalar (Heuer, 1999) temel alınarak, analistlerin karar verme süreçlerindeki bilişsel engeller teorik ve pratik boyutlarıyla ele alınacaktır.

Makale, üç ana hedefe odaklanmaktadır: Birincisi, bilişsel önyargıların istihbarat analiz süreçlerini nasıl etkilediğini derinlemesine incelemek; ikincisi, analistlerin bu önyargıları tanıması ve yönetmesinin neden zor olduğunu ortaya koymak; üçüncüsü ise, mevcut yapılandırılmış analitik tekniklerin bu önyargıların üstesinden gelmekteki etkinliğini değerlendirmek ve bu tekniklerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktır. Ayrıca, gelecekteki araştırma yönlerini belirleyerek, istihbarat analizi alanında bilişsel önyargıların daha etkili bir şekilde yönetilebilmesi için stratejik bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bazı temel sorular öne çıkmaktadır:

1. Bilişsel önyargılar istihbarat analiz süreçlerini nasıl etkiler ve bu etkiler stratejik karar alma üzerinde nasıl yansır?

2. Analistlerin önyargıları tanıması ve yönetmesi hangi faktörler nedeniyle zordur ve bu zorluklar nasıl aşılabılır?

3. Mevcut yapılandırılmış analitik teknikler, bilişsel önyargıların üstesinden gelmek için ne ölçüde yeterlidir ve bu tekniklerin sınırlılıkları nelerdir?

4. Literatürde bu tekniklerin etkinliği nasıl değerlendirilmiştir ve hangi metodolojik eksiklikler ve araştırma boşlukları mevcuttur?

Bu sorular doğrultusunda, istihbarat topluluğu ve akademik araştırmacılar için kapsamlı bir bilişsel önyargı yönetim rehberi sunmayı hedefleyen bu çalışma, modern analitik yaklaşımların nesnelliği artırma ve karar verme süreçlerini daha güvenilir hâle getirme potansiyelini ortaya koymaktadır. Bilişsel önyargıların tanınması ve yönetilmesi, istihbarat analizinin etkinliği ve güvenilirliği için vazgeçilmez bir unsur olup, bu alandaki farkındalığın artırılması stratejik öneme sahiptir.

I. Yöntem

Bu derleme çalışmasının yöntemi, bilişsel önyargıların analitik süreçlerdeki etkisini ve bu önyargıları önlemeye yönelik yapılandırılmış analitik tekniklerin etkinliğini değerlendirmeye odaklanmaktadır. Araştırma süreci, yapılandırılmış literatür ve kitap taraması, önyargı türlerinin seçimi, yapılandırılmış analitik tekniklerin değerlendirilmesi ve elde edilen bulguların sınıflandırılması aşamalarından oluşmaktadır.

Bu çalışma, geniş bir literatür tarama stratejisi kullanılarak yürütülmüştür. Veri toplama sürecinde, Google Scholar, JSTOR, Springer ve Wiley Online Library gibi güvenilir dijital kütüphaneler taranmış ve "bilişsel önyargılar", "istihbarat analizi", "doğrulama önyargısı", "rakip hipotez analizi" ve "yapılandırılmış analitik teknikler" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Literatür taraması, 1954'ten günümüze kadar uzanan teorik ve ampirik çalışmalarla sınırlandırılmış ve konuyla doğrudan ilgili olan kaynaklar incelenmiştir. Kaynak seçiminde, metodolojik derinliği olan, deneysel veya gözlemsel bulgular içeren çalışmalar önceliklendirilmiştir. Ayrıca, ele alınan önyargı türlerinin analizini ve yapılandırılmış tekniklerin etkinlik değerlendirmesini içeren araştırmalara özel önem verilmiştir.

Çalışmada ele alınan bilişsel önyargı türleri, istihbarat analiz süreçlerinde en sık karşılaşılan ve kritik hatalara yol açan önyargılar arasından seçilmiştir. Bu kapsamda değerlendirilen önyargılar

şunlardır: Ayna İmgeleme, Doğrulama Önyargısı, Hedef Saplantısı, Yanlış Analoji, Seçicilik Önyargısı, Güvenilirlik Önyargısı, Sabitleme Önyargısı, Planlama Yanılgısı. Her bir önyargı türü, teorik temelleri, neden olduğu hatalar ve analitik süreçlerdeki etkisi açısından detaylı olarak incelenmiştir.

Yapılandırılmış analitik tekniklerin seçimi, literatürdeki etkinlik dereceleri ve kullanım pratiklerine dayalı olarak yapılmıştır. Çalışmada yer verilen başlıca analitik teknikler şunlardır: Rakip Hipotezlerin Analizi (ACH), Delphi Yöntemi, SWOT Analizi, Kırmızı Takım Analizi, Önceden Belirlenmiş Kritik Olayların Analizi. Tekniklerin her biri, hangi önyargıları önlemede etkili oldukları, hangi durumlarda tercih edilmeleri gerektiği ve analitik süreçlerde nasıl uygulanmaları gerektiği açısından metodolojik olarak incelenmiştir.

Çalışmanın tekrar edilebilirliği ve geçerliliğini sağlamak için yöntem kısmı açık, ayrıntılı ve sistematik olarak sunulmuştur. Seçilen önyargı türleri ve yapılandırılmış tekniklerin sınıflandırılması, literatürdeki genel eğilimler ve analitik süreçlerdeki uygulamalar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Ayrıca, çalışma tasarımında kullanılan değerlendirme kriterleri ve analitik yöntemler detaylı bir şekilde açıklanmış, diğer araştırmacıların benzer çalışmaları tekrar edebilmesi ve sonuçları doğrulayabilmesi için gerekli bilgiler sunulmuştur.

Bu çalışma, özellikle istihbarat analizinde kullanılan yapılandırılmış analitik tekniklerin etkinliğini ve bilişsel önyargıları önlemedeki başarılarını değerlendirmeye odaklanmaktadır. Ancak kullanılan literatür tarama stratejisi ve veri tabanı kısıtlamaları nedeniyle, belirli konulardaki kapsam sınırlı olabilir. Ayrıca, yalnızca İngilizce literatürler dikkate alınmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, farklı dillerdeki kaynakları ve disiplinler arası karşılaştırmaları içerebilir.

II. Bulgular-Tartışma

Bilişsel önyargılar, insan zihninin bilgi işleme sürecindeki sistematik sapmaları olarak tanımlanır ve özellikle karmaşık karar verme süreçlerinde önemli hatalara yol açabilir (Kahneman & Tversky, 1979). İstihbarat analizi, yüksek düzeyde bilişsel yetkinlik ve objektif değerlendirmeler gerektiren bir alan olup, bilişsel önyargıların etkisine oldukça açıktır. Analistlerin kişisel inançları, deneyimleri ve beklentileri, verilerin yorumlanması ve değerlendirilmesi süreçlerinde nesnellikten sapmalara neden olabilir:

Ayna imgeleme, analistlerin karşılarındaki aktörlerin kendi düşünce ve davranış kalıplarına benzer şekilde hareket edeceklerini varsaymalarıyla ortaya çıkan bir bilişsel önyargıdır (National

Research Council, 2011). Bu önyargı, analistlerin kendi kültürel, politik ve ideolojik referanslarını evrensel kabul etmeleri ve diğer aktörlerin de benzer motivasyonlara sahip olduğunu varsaymaları sonucu gelişir. Ayna imgeleme, özellikle farklı kültürel ve sosyopolitik bağlamlarda faaliyet gösteren aktörlerin davranışlarının yanlış yorumlanmasına yol açabilir. Örneğin, Batılı bir analist, bir Orta Doğu ülkesinin dış politikasını değerlendirirken, kendi ülkesinin değerlerini ve karar verme süreçlerini referans alarak yanlış çıkarımlarda bulunabilir. Bu durum, karşı tarafın kültürel normlarını, tarihi deneyimlerini ve stratejik hedeflerini göz ardı etmesine neden olabilir. Ayna imgelemenin önlenmesi için analistlerin kültürel farkındalıklarını artırmaları ve karşı tarafın perspektifini nesnel bir şekilde değerlendirmeleri gereklidir. Bu doğrultuda, hedef ülkenin dili, kültürü, etik değerleri, tarihi, gelenek ve göreneklere üzerine derinlemesine bilgi sahibi olunması ve bu bilgiler ışığında analiz yapılması önem taşır. Hedef ülkede belli bir süre bulunarak bu unsurları doğrudan deneyimlemek de ayna imgelemesini azaltabilecek bir yöntemdir. Bu konuda tarihsel bir örnek olarak, ünlü İngiliz ajan T.E. Lawrence'ın durumu dikkat çekicidir. Lawrence, Arap dili ve kültürüne o kadar aşina hâle gelmiştir ki, İngiltere'ye döndüğünde bile Arap adetlerine göre yaşamaya devam etmiştir (Mack, 1976). Dolayısıyla, bir analistin kültürel farklılıkları anlamakla kalmayıp, bu farklılıkları içselleştirebilmesi, ayna imgelemesinden kaçınma konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Doğrulama önyargısı, bireylerin mevcut inançlarını veya hipotezlerini destekleyen bilgileri seçici olarak arama, bu bilgileri daha fazla hatırlama ve değerlendirme sürecinde bu tür kanıtlara öncelik verme eğilimlerini içerir. Nickerson (1998) bu önyargıyı "motivasyonlu" ve "motivasyonsuz" olmak üzere iki farklı biçimde sınıflandırmıştır. Motivasyonlu doğrulama önyargısı, bir kişinin mevcut görüşlerini destekleyecek şekilde bilgileri işlemeye yönelik bilinçli bir çabayı içerirken; motivasyonsuz doğrulama önyargısı, kişinin farkında olmadan yalnızca önceden oluşturduğu inançları destekleyen verileri seçmesiyle ortaya çıkar (Hahn ve Harris, 2014). Bu bilişsel önyargı, istihbarat analistleri gibi kritik karar alıcılar için özel bir zorluk oluşturabilir çünkü analistlerin eldeki verilere dayanarak hipotezlerini dengeli bir şekilde değerlendirmeleri gerekirken, doğrulama önyargısı bu süreci çarpıtabilir ve yanlış sonuçlara varmalarına neden olabilir. Doğrulama önyargısının kökenleri üzerine yapılan araştırmalar, bu önyargının evrimsel bir adaptasyon olabileceğini öne sürmektedir. Mercier ve Sperber (2017) bu önyargının, insanları başkalarını ikna etmede daha yetkin hâle getirmek ve tartışmalar sırasında daha etkili savlar geliştirebilmek için evrimleştiğini savunur. Alternatif bir açıklama ise "grup bilişsel uyumu" ile ilgilidir; bu görüşe göre doğrulama önyargısı bireysel seviyede yanlış sonuçlar doğursa da grup düzeyinde bilişsel çeşitliliği artırarak grubun problem çözme kapasitesini destekleyebilir (Hung, 2013). Diğer bir deyişle, bu önyargı grup dinamiklerinde daha güçlü argümanların ortaya çıkmasını sağlayarak grubun genel

performansını artırabilir. Doğrulama önyargısını hafifletmek amacıyla yapılandırılmış analitik yöntemlerin kullanımı önerilmektedir. Örneğin, Rakip Hipotezlerin Analizi (ACH) gibi teknikler, analistlerin hipotezlerini yalnızca destekleyen verileri değil, aynı zamanda bu hipotezlere karşı çıkan kanıtları da sistematik bir şekilde değerlendirmelerini sağlar (Heuer, 1999). Ancak bu teknikler her zaman etkili olmayabilir. Örneğin, Lehner ve arkadaşları (2008) ACH'nin karmaşık görevlerde deneyimsiz analistlerde doğrulama önyargısını azalttığını ancak deneyimli analistlerde aynı etkiyi göstermediğini bulmuşlardır. Bunun yanı sıra, görsel analitik yöntemler ve geri bildirim mekanizmaları, analistlerin önyargılarını belirleyip dengeleyici bir değerlendirme yapmalarına yardımcı olabilir (Dillmann vd., 2021). Bu nedenle, analistlerin, mevcut yöntemleri duruma uygun şekilde uyarlayarak ve kendi bilgi güvenlerini kontrol altında tutarak önyargıyı hafifletmeleri önemlidir.

Hedef saplantısı, analistlerin belirli bir hipoteze veya hedefe aşırı odaklanmaları sonucu, diğer önemli bilgileri ve olasılıkları göz ardı etmeleri ile karakterize edilen bir bilişsel önyargıdır (Whitesmith, 2020). Bu durum, analitik sürecin dar bir bakış açısına sıkışmasına ve analistin kararlarını yalnızca sınırlı bir bilgi setine dayandırmasına yol açabilmektedir. Örneğin, bir analistin belirli bir ülkenin nükleer silah geliştirme faaliyetlerine yoğunlaşması, aynı ülkenin biyolojik veya kimyasal silah programlarını gözden kaçırmaya sebep olabilir. Bu tür bir dar odaklanma, tehdit değerlendirmelerinin eksik ve yanıltıcı olmasına ve dolayısıyla stratejik karar alma süreçlerinde hatalara neden olabilir. Hedef saplantısının önlenmesi için analistlerin geniş bir perspektif ile durumu değerlendirmeleri, farklı bilgi kaynaklarına başvurmaları ve analiz süreçlerini dinamik bir şekilde güncellemeleri gerekmektedir. Ekip çalışması ve disiplinler arası iş birliği bu önyargıyı minimize etmede kritik rol oynamaktadır. Özellikle farklı uzmanlık alanlarından analistlerin ve danışmanların dâhil olduğu bir ekip yapısı, analitik süreçte önyargıların etkisini azaltarak daha dengeli ve kapsamlı bir bakış açısı sağlayabilir. Bu tür bir multidisipliner yaklaşım, analistlerin belirli bir hipoteze sapanıp kalmalarını önleyebilir ve çapraz kontrol mekanizmaları aracılığıyla mevcut bilginin doğruluğunu artırabilir. Dolayısıyla, istihbarat analizinde daha objektif ve sağlam sonuçlar elde etmek amacıyla analistlerin, farklı uzmanlıkları bir araya getiren ekip yapıları kurması ve çeşitli perspektiflerden faydalanması önerilmektedir (Heuer & Pherson, 2020).

Yanlış analogi önyargısı, analistlerin mevcut durumları geçmişteki deneyimlerle kıyaslayarak hatalı ve yanıltıcı benzetmeler yapmaları sonucunda ortaya çıkan bir bilişsel önyargıdır. Holyoak ve Thagard (1995) tarafından tanımlanan bu kavram, özellikle stratejik düşünme ve karar alma süreçlerinde ciddi hatalara yol açma potansiyeline sahiptir. Yanlış analogi önyargısının etkisi, çoğunlukla güncel durum ile geçmiş tecrübeler arasında yüzeysel benzerlikler bulunsa da derin

yapısal farkların göz ardı edildiği durumlarda daha belirgin hâle gelir. Bu önyargı, stratejik değerlendirmeler ve politika analizlerinde yanıltıcı kararlar alınmasına neden olabilir. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı analistler Rusya'nın dış politikasını Sovyetler Birliği'nin stratejik davranışlarına dayandırarak değerlendirmiştir. Ancak Rusya'nın günümüzdeki ekonomik, politik ve sosyal dinamikleri, Sovyetler Birliği'nin yapısından köklü bir biçimde ayrılmaktadır. Bu tür hatalı analogiler, yüzeysel benzerliklere dayanarak yapılan çıkarımların geçerliliğini zayıflatmakta ve analistleri yanlış yönlendirebilmektedir (Kubicek, 1999). Yanlış analogi önyargısının önüne geçebilmek için analistlerin mevcut durumu derinlemesine analiz etmeleri ve analogileri kullanırken bağlamsal farklılıkları titizlikle göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Bu süreçte, analogiler arasındaki yüzeysel benzerliklerin ötesine geçerek yapısal farklılıkları değerlendirmek ve ilgili durumun kendine özgü dinamiklerini dikkate almak büyük önem taşır. Ayrıca analogi kullanımında eleştirel bir bakış açısı benimsemek, analogilerin geçerliliğini sorgulamak ve yapılan benzetmeleri alternatif perspektiflerle karşılaştırmak, önyargılı çıkarımların en aza indirgenmesine katkıda bulunabilir (Shelley, 2004). Analistlerin yanlış analogi önyargısından kaçınabilmek için mevcut durumların kendine özgü niteliklerini dikkatlice incelemeleri, uygun analogilerin kullanımında daha seçici olmaları ve yapılan benzetmeleri eleştirel bir süzgeçten geçirmeleri gerekmektedir. Bu yaklaşım, stratejik değerlendirmelerde daha isabetli ve dengeli kararlar alınmasına olanak tanıyabilir.

Seçicilik önyargısı, analistlerin belirli türdeki verilere (örneğin, canlı, dramatik ya da kişisel deneyimlere dayalı bilgilere) daha fazla önem vermeleri ve diğer önemli bilgileri göz ardı etmeleri sonucunda ortaya çıkan bir bilişsel yanlılıktır (Tecuci vd., 2016). Bu önyargı, analitik sürecin dengesiz bir bilgi tabanına dayandırılmasına ve sonuçların yanıltıcı olmasına yol açabilir. Örneğin bir analistin, medya tarafından geniş çapta ele alınan bir terör saldırısına aşırı derecede odaklanması, daha az dikkat çeken ancak uzun vadede daha büyük bir tehdit oluşturabilecek diğer unsurların gözden kaçırılmasına neden olabilir. Bu tür odaklanma hataları, güvenlik politikalarının etkinliğini zayıflatabilir ve kaynakların yanlış yönlendirilmesine sebep olabilir. Seçicilik önyargısının etkilerini en aza indirmek için analistlerin sistematik veri toplama ve değerlendirme yöntemlerini benimsemeleri ve farklı türdeki bilgileri dengeli bir şekilde analiz etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, analitik süreçlerde farklı istihbarat kaynaklarından (Örn. İnsan Kaynaklı İstihbarat [HUMINT], Sinyal İstihbaratı [SIGINT], Açık Kaynak İstihbaratı [OSINT]) eşzamanlı ve entegre biçimde yararlanılması önem taşımaktadır. Tek bir bilgi kaynağına aşırı bağımlılık, yanıltıcı bilgilerle sonuçlanabileceği gibi, analitik doğruluğu da riske atabilir. Bu nedenle, elde edilen verilerin çapraz kontrol ve teyit mekanizmalarıyla desteklenmesi gereklidir. Analistlerin, çeşitli kaynaklardan gelen bilgileri tarafsız bir şekilde değerlendirerek her bir unsurun görelî önemini dikkate almaları, seçicilik önyargısının etkisini azaltarak daha dengeli ve güvenilir bir analiz sürecini mümkün kılabilir.

Güvenilirlik önyargısı, analistlerin geçmişte güvenilir olarak değerlendirilen kaynaklardan gelen bilgileri sorgulamadan kabul etmeleri ve bu kaynakların sunduğu yeni verilerin doğruluğunu otomatik olarak varsaymalarıyla tanımlanmaktadır (Tecuci vd., 2016). Bu önyargı, hatalı veya yanıltıcı bilgilerin analitik sürece dâhil olmasına neden olabileceği için analitik doğruluğu tehlikeye atabilir. Örneğin, bir istihbarat analistinin geçmişte tutarlı bilgiler sağlayan bir muhbirin yeni raporlarını ek bir doğrulama yapmaksızın kabul etmesi, yanlış kararların alınmasına yol açabilir. Bu tür durumlar, muhbirin motivasyonlarındaki değişim veya bilgi kaynaklarındaki farklılıkların gözden kaçmasına sebep olabilir. Dolayısıyla, analistlerin her yeni bilgi parçasını bağımsız bir şekilde değerlendirmesi, kaynakların güvenilirliğini sürekli olarak gözden geçirmesi ve çapraz doğrulama yöntemlerini kullanması gereklidir. Güvenilirlik önyargısının etkilerini en aza indirmek için, analistlerin kaynakları dinamik bir perspektiften değerlendirmesi ve değişen motivasyonları dikkate alarak bilgi doğrulama süreçlerini sürekli hâle getirmeleri önem taşımaktadır. Tarihsel olarak, birçok ajan veya muhbirin zamanla taraf değiştirdiği veya başka çıkar grupları adına çalıştığı gözlemlenmiştir (History.com, n.d.). Bu tür örnekler, geçmişte güvenilir olarak kabul edilen bir kaynağın güncel durumunu her zaman aynı güven düzeyinde değerlendirmemenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, analitik süreçlerde bu tür önyargıların etkisini azaltmak için her bir bilgi parçasının bağımsız bir doğrulama sürecine tabi tutulması, güvenilirlik değerlendirmelerinin düzenli olarak güncellenmesi ve kaynak motivasyonlarının sürekli bir güvenlik kontrolüne tabi tutulması önerilmektedir. Bu yaklaşım, analitik önyargıları minimize ederek daha sağlam ve güvenilir değerlendirmeler yapılmasını mümkün kılabilir.

Sabitleme önyargısı, karar verme süreçlerinde sıkça karşılaşılan ve etkili bir bilişsel önyargı türüdür. Karar vericiler, başlangıç aşamasında elde edilen bilgiye aşırı derecede bağlı kalabilir ve bu durum, daha sonra ortaya çıkan bilgilerin objektif bir şekilde değerlendirilmesini engelleyebilir. Bu önyargının etkilerini ve önlenme yollarını araştıran bazı güncel çalışmalar şu şekildedir: Rezaei (2020), çoklu niteliklere dayalı karar verme yöntemlerinde sabitleme önyargısının etkilerini SMART ve Swing yöntemleri üzerinden incelemiş ve bu önyargının metodolojik yaklaşımlara bağlı olarak farklılık gösterebileceğini ortaya koymuştur. Echterhoff, vd. (2022), ardışık karar süreçlerinde karar vericilerin önceki kararlardan nasıl etkilendiğini araştırmış ve önyargıların azalması amacıyla geliştirilen algoritmaların hata oranlarını %7 oranında düşürdüğünü tespit etmişlerdir. George ve çalışma arkadaşları (2000), karar destek sistemlerinin sabitleme önyargısını azaltma konusundaki etkilerini incelemiş ancak bu tür sistemlerin önyargıyı tamamen ortadan kaldırmakta yetersiz kaldığını göstermiştir. Wilde vd. (2018), grup kararlarında sabitleme önyargısının nasıl ortaya çıktığını ve iş birliğine dayalı grupların bu önyargıya karşı daha duyarlı olduklarını ortaya

koymuşlardır. Yazarlar, süreç hesap verebilirliği ve rekabetçi motivasyonların bu önyargının etkilerini hafifletebileceğine dikkat çekmişlerdir.

Planlama yanılığsı, analistlerin belirli bir görevin tamamlanması için gereken süre, maliyet ve kaynakları sistematik olarak düşük tahmin etmeleriyle tanımlanan bir bilişsel önyargıdır (Kahneman & Tversky, 1979). Bu önyargı, genellikle görevlerin öngörülenden daha uzun sürmesine veya bütçenin aşılmasına yol açabilmektedir. Analistler açısından planlama süreci kritik bir öneme sahiptir; çünkü bu aşamada kaynakların, hedeflerin ve süreçlerin hatalı bir şekilde değerlendirilmesi, elde edilecek sonuçların başarısız olmasına neden olabilir. Dolayısıyla, planlama sırasında yalnızca görev sürelerinin değil, aynı zamanda olası aksaklıkların ve beklenmeyen değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Planlama yanılığsının etkilerini en aza indirebilmek adına analistlerin, geçmiş projelerden elde edilen verileri dikkate almaları ve çapraz kontrol mekanizmalarını etkin bir şekilde kullanmaları önerilmektedir. Örneğin, bir istihbarat projesinin tamamlanması için öngörülen üç aylık sürenin, çeşitli aksaklıklar nedeniyle altı aya uzayabilme olasılığı bulunmaktadır. Bu tür sapmalar, kaynak tahsisi ve stratejik hedeflere ulaşma süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, planlama yanılığsının önlenmesi için geçmiş projelerin verilerinin dikkatlice analiz edilmesi, risk ve belirsizliklerin hesaba katılması ve daha gerçekçi zaman çizelgelerinin oluşturulması gerekmektedir (Buehler vd.1994).

Yöntem bölümünde tanımlanan yapılandırılmış analitik teknikler, bilişsel önyargıların etkisini azaltmak ve analitik süreçlerin nesnellliğini artırmak için geliştirilmiştir. Bu tekniklerin etkinliği ve sınırlılıkları aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir:

Rakip Hipotezlerin Analizi (ACH) yöntemi, mevcut kanıtlara dayalı olarak birden fazla olasılığı sistematik bir şekilde değerlendirmeyi amaçlayan yapılandırılmış yaklaşımıyla istihbarat analizinde önemli bir yere sahiptir. ACH'nin dikkate değer bir uygulaması, Rajneeshee biyoterör vakasıyla örneklendirilmiştir. Bu vaka, 1984 yılında Oregon'un Dalles kentinde meydana gelen, başlangıçta araştırmacıları yanıltan ve salgının nedenini yanlış bir şekilde gıda işleme sorunlarına bağlamalarına yol açan kasıtlı bir Salmonella salgınına kapsamaktadır. ACH kullanılarak, bu olayın bir biyoterör saldırısı olduğu hipotezi de dahil olmak üzere alternatif açıklamalar sistematik bir biçimde incelenmiş ve nihayetinde doğru hipotez doğrulanmıştır. Bu vaka, ACH'nin her bir hipotezi kanıtlara karşı titizlikle test ederek daha az belirgin açıklamaların belirlenmesine nasıl yardımcı olabileceğini göstermektedir (Karvetski vd., 2013). ACH, belirsizliği daha kapsamlı bir şekilde ele almak amacıyla genellikle Bayesyen ağlar ve diğer olasılıksal modellerle birleştirilmektedir. Çalışmalar, ACH'nin olasılıksal araçlarla entegrasyonunun, birden fazla hipotez arasında kanıtların

tutarlılığını ölçerek yönteminin etkinliğini artırdığını ortaya koymaktadır. Örneğin, karar konferansı gibi kolaylaştırılmış modelleme teknikleri, birden fazla analistin gerçek zamanlı olarak iş birliği yapmasına ve yargılarını yinelemeli olarak rafine edilebilen ortak bir modele entegre etmesine olanak tanıyabilir (Phillips, 2007; Aven, 2010). ACH uygulama süreci, özellikle çok sayıda hipotez ve kanıt unsuru söz konusu olduğunda zaman alıcı olabilmektedir. Bu zorluğun üstesinden gelmek amacıyla, ACH matris değerlendirmesini kolaylaştırmak üzere çeşitli yazılım araçları geliştirilmiştir. APOLLO gibi araçlar, kanıt değerlendirmesi ve hipotez puanlaması için otomatik destek sunarak karmaşık vakaların ele alınmasını kolaylaştırabilir ve analistlerin bilişsel yükünü hafifletebilir (Sticha, 2005).

ACH, yalnızca bir analiz yöntemi olmanın ötesinde, acemi analistlere eleştirel düşünme becerileri kazandırmak için de bir eğitim aracı olarak hizmet edebilir. Pherson ve Pherson (2016), ACH'nin analistlere doğrulayıcı olmayan kanıtları dikkate almayı ve doğrulama yanlılığı gibi yaygın hatalardan kaçınmayı öğretmedeki rolünü vurgulamıştır. ACH'nin adım adım ilerleyen yapısı, analistleri her bir kanıtı tarafsız bir şekilde değerlendirmeye teşvik ederek, istihbarat çalışmaları için kritik öneme sahip olan disiplinli bir zihniyet geliştirmelerini sağlayabilir. ACH'nin faydalarına rağmen, analistler yetersiz veriyle karşılaştıklarında yöntem bazı kısıtlamalarla karşılaşabilir. Kanıtların yetersiz veya belirsiz olduğu durumlarda, rekabet halindeki hipotezler arasında ayırım yapmak zorlaşabilir ve bu da potansiyel olarak yanlış sonuçlara yol açabilir. Ayrıca ACH'nin ikili tutarlılık matrisine dayanması, istihbarat yargılarının olasılıksal doğasını tam olarak yansıtamayabilir. Bu nedenle, yöntemin sağlamlığını artırmak için olasılıksal muhakemenin entegrasyonu önerilmektedir (Tavana vd. 2023).

ACH yöntemi, önyargıları azaltma ve farklı açıklamaları sistematik bir şekilde değerlendirme sürecinde etkili bir araç olarak görülmektedir. Bu yöntem, analistlerin varsayımlarını gözden geçirmelerini ve kanıtları daha nesnel bir bakış açısıyla ele almalarını teşvik etmektedir. Ancak ACH'nin etkinliğinin, analistin eleştirel düşünme becerilerini sürekli geliştirme ve alternatif perspektifleri dikkate alma kapasitesine bağlı olduğu vurgulanmalıdır. Analitik süreci sorgulayan ve farklı bakış açıları sunabilen bir mentor veya eleştirel gözlemcinin varlığı, bu yöntemin önyargıları azaltma işlevini destekleyebilir. Dolayısıyla, analiz sürecinde alternatif görüşleri değerlendiren ve sistematik bir kontrol mekanizması sağlayan yapılar, hatalı yargıları en aza indirme ve analitik doğruluğu artırma açısından önem taşımaktadır. ACH'nin olasılıksal modellerle birleştirilmesi ve yazılım araçları ile desteklenmesi, yöntemsel etkinliğini daha da artırabilir. Rajneeshee biyoterör olayı gibi gerçek dünya vakalarındaki uygulamaları, ACH'nin pratik faydasını ortaya koymakla birlikte, analistlerin veri yetersizliği durumunda yöntemsel sınırlılıklarının farkında olmaları

gerekmektedir. Bu bağlamda, ACH'nin uygulanabilirliği ve sağladığı faydalar, hem analistin bireysel yetkinliklerine hem de kullanılan destekleyici araçların niteliğine bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

Delphi Yöntemi, çoklu sorgulama, geri bildirim ve kontrollü etkileşim turları aracılığıyla bir grup uzmandan bilgi toplamak ve bu bilgiyi sentezlemek amacıyla kullanılan sistematik bir tekniktir. Yöntem tahmin, karar verme ve politika analizinde yaygın olarak kullanılmakta olup, uzmanlar arasında fikir birliği oluşturmanın önemli olduğu istihbarat analizi bağlamında özellikle dikkate değerdir. Son dönemde yapılan çalışmalar, Delphi Yöntemi'nin metodolojik titizliğini artırmaya ve yöntemi istihbarat analizi ile politika çalışmaları gibi belirli araştırma bağlamlarına uyarlamaya odaklanmaktadır (Ismail & Taliep, 2023). Delphi Yöntemi, uzman görüşlerinin yapılandırılmış ve tekrarlanabilir bir biçimde sentezlenmesini gerektiren karmaşık sorunları ele almak için tercih edilmektedir. Bu durum, yöntemi gelecekteki eğilimleri tahmin etmek veya istihbarat ortamlarında ortaya çıkan tehditleri değerlendirmek için uygun hâle getirebilmektedir. Hanafin'e (2004) göre, tekniğin baskın kişiliklerin etkisini azaltırken uzmanların ayrıntılı içgörülerini yakalama yeteneği, onu grup düşüncesi gibi önyarguların sonuçları önemli ölçüde çarpıtabileceği istihbarat çalışmalarında etkili kılmaktadır. Delphi Yöntemi'nin uygulanmasında birçok çalışma, dikkatli katılımcı seçimi, açıkça tanımlanmış araştırma soruları ve yanıtları iyileştirmek için yinelemeli geri bildirim döngüleri gibi titiz tasarım ilkelerinin önemini vurgulamaktadır. Hasson ve Keeney (2011), belirsiz veya aşırı geniş sorulardan kaçınılmasının, sonuçların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırdığını; bu durumun özellikle netlik ve kesinliğin çok önemli olduğu istihbarat bağlamları için geçerli olduğunu savunmaktadır. Delphi Yöntemi'nin yapısı, sosyal baskıyı azaltma ve bağımsız düşüncüyü teşvik etme gibi avantajlar sunsa da bazı zorluklar da içermektedir. Rowe ve Wright (1999) ile Linstone ve Turoff (2002) tarafından yapılan çalışmalar, birden fazla tur boyunca katılımcı motivasyonunu korumanın ve hesap verebilirlikten ödün vermeden anonimliği sağlamanın zor olabileceğini göstermektedir. İstihbarat bağlamında bu durum, konunun hassasiyeti ve gizliliği ile açık uzman diyalogu ihtiyacını dengeleme gerekliliği nedeniyle daha da karmaşık hâle gelebilmektedir. Delphi Yöntemi'nin istihbarat analizinde kullanımı, yalnızca tahmin yürütmek için değil, aynı zamanda öncelikleri sıralamak ve karar yollarını keşfetmek amacıyla tasarlanan "Karar Delphi" tekniği gibi metodolojik yeniliklerle de dikkat çekmektedir. Ayrıca son zamanlarda yapılan araştırmalar, Delphi Yöntemi'ni ufuk taraması ve senaryo planlama gibi diğer tekniklerle birleştirerek karmaşık güvenlik sorunlarını tahmin etmek ve yönetmek için daha sağlam çerçeveler oluşturmayı amaçlamıştır (Ismail & Taliep, 2023).

Bu geliştirmeler ve özel uygulamalar, Delphi Yöntemi'nin sürekli olarak geliştiğini ve onu istihbarat analizinde yapılandırılmış uzman değerlendirmesi için güçlü bir araç haline gelebileceğini göstermektedir.

SWOT analizi, genellikle iş stratejileri ve proje planlaması için kullanılan basit ve esnek bir çerçeve olarak tanımlanmaktadır. SWOT'un bu esnek yapısı, analistlerin belirli bir durumu veya kuruluğu iç ve dış faktörlerle değerlendirmesine olanak tanıyabilir. Bu özellik, özellikle ulusal güvenlik tehditleri veya jeopolitik stratejiler gibi karmaşık konulara geniş bir perspektiften bakmayı gerektiren istihbarat analizlerinde SWOT'un kullanımını değerli hâle getirmektedir. Ancak SWOT analizinin temel eksikliklerinden biri, analiz içerik ve faktörlerin seçimi konusunda net yönergeler sunmamasıdır. Bu durum, kritik unsurların gözden kaçmasına ve nedensel ilişkilerin tam olarak belirlenememesine yol açabilir. Dolayısıyla, SWOT analizi, genellikle daha yapılandırılmış yaklaşımlarla (örneğin, TOWS matrisi veya PEST analizi) desteklendiğinde daha etkili hâle gelmektedir (Teece, 2018). İstihbarat analizinde SWOT, ulusal güvenlik tehditleri ve jeopolitik stratejiler gibi karmaşık konularda geniş bir bakış açısı elde etmek için faydalı bir araç olarak hizmet edebilir. Analiz, iç kabiliyetler ve sınırlamaların (Güçlü ve Zayıf Yönler) yanı sıra ortaya çıkan tehditler veya kullanılmayan kaynaklar gibi dış değişkenlerin (Fırsatlar ve Tehditler) ana hatlarıyla belirlenmesine olanak tanır. Ancak istihbarat analizlerinde SWOT kullanılırken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, yöntemin öznel yargılara ve kişisel önyargılara açık olmasıdır. Bu durum, ulusal güvenlik gibi hassas konularda analiz doğru luğunu ve güvenilirliğini olumsuz yönde etkileyebilir. SWOT'un temel yapısı, güçlü ve zayıf yönleri içsel, fırsat ve tehditleri ise dışsal faktörler olarak değerlendirdiğinden, analiz doğru luğu büyük ölçüde verilerin güvenilirliğine ve analistin tarafsızlığına bağlıdır (Dalton, 2019).

SWOT analizi, ilk genel bakışı oluşturmak için faydalı olsa da istihbarat analizlerinde etkinliğinin artırılması için daha yapılandırılmış çerçevelerle entegre edilmesi gerekmektedir. Ayrıca öznelliği azaltmak ve bulguların güvenilirliğini artırmak amacıyla daha katı analitik yönergelerin uygulanması önem arz etmektedir. Bu tür metodolojik iyileştirmeler, SWOT'un istihbarat analizlerinde daha sağlam bir araç olarak kullanılmasını sağlayabilir.

Kırmızı Takım Analizi, analistlerin karşıt veya rakip aktörün bakış açısını benimseyerek stratejik düşünmelerini sağlayan bir tekniktir. Bu yöntem, geleneksel düşünce kalıplarına meydan okumak, bilişsel önyargıları azaltmak ve aksi takdirde fark edilmeyebilecek zayıflıkları ve varsayımları ortaya çıkararak karar verme sürecini iyileştirmek amacıyla tasarlanmıştır (Zenko, 2016). Kırmızı Takım Analizi, düşman stratejilerini ve motivasyonlarını simüle ederek, analistlerin

potansiyel tehditler ve senaryolar hakkında daha derinlemesine bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olabilir (National Research Council, 2011). Kırmızı Takım Analizi'nin temel avantajlarından biri, analistlerin kendi değerlerini ve bakış açılarını karşı tarafa yansıtarak hatalı sonuçlara varmalarına neden olan ayna görüntüsü önyargısını azaltma kapasitesidir. Düşmanın bakış açısını benimseyen analistler, varsayımlarını sorgulamaya ve alternatif eylem yolları üzerinde daha yaratıcı bir şekilde düşünmeye teşvik edilirler. Ancak bu tekniğin etkinliği, analistlerin karşı tarafın kültürel, tarihi ve stratejik bağlamını derinlemesine anlamasına bağlıdır (U.S. Army, 2015). Yetersiz bilgi veya deneyim, yanlış çıkarımlara yol açabileceği gibi önyargıları pekiştirebilir ve hatta yeni yanlış anlamalar yaratabilir (UK Ministry of Defence, 2021). Ayrıca Kırmızı Takım Analizi, ek kaynak ve zaman gerektirdiğinden, sınırlı personel gibi durumlarda uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Zenko, 2016). Bu tekniğin başarısı tarafsızlığın korunmasına ve grup düşüncesinden kaçınmaya bağlı olduğundan, ekip üyelerinin yüksek düzeyde analitik titizlik ve açıklık sergilemesi gerekmektedir. Bazı durumlarda, analiz biriminin dışındaki kişilerden oluşan harici kırmızı ekiplerin katılımı, yeni bakış açıları sunma ve kurumsal önyargı risklerini azaltma konusunda değerli katkılar sağlayabilmektedir (UK Ministry of Defence, 2021). Askeri ve güvenlik stratejisi bağlamında, Kırmızı Takım Analizi, operasyonel planların test edilmesi ve karşı stratejilerin geliştirilmesi amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Zenko (2016), Kırmızı Takım Analizi'nin bu alanlardaki çeşitli uygulamalarını detaylandırmakta ve yöntemin stratejik öngörü ve dayanıklılığın geliştirilmesindeki rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, ABD Ordu Üniversitesi Yabancı Askeri ve Kültürel Çalışmalar Birimi (UFMCS, 2012) tarafından yayınlanan "Kırmızı Takım El Kitabı", Şeytanın Avukatlığı ve Alternatif Gelecek Analizi gibi yapılandırılmış teknikleri de içeren pratik uygulamalara yönelik kapsamlı bir rehber sunmaktadır. Son çalışmalar, Kırmızı Takım Analizi'nin geleneksel askeri ve istihbarat ortamlarının ötesinde kullanım alanlarını genişletme potansiyelini araştırmaktadır. Örneğin, siber güvenlik alanında, siber saldırıları simüle etmek ve kurumsal ağlardaki güvenlik açıklarını belirlemek amacıyla kullanılan Kırmızı Takımlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Mani, 2022). Benzer şekilde, iş stratejisi bağlamında Kırmızı Takım Analizi, şirketlerin rekabetçi hamleleri öngörmesine ve değişen piyasa koşullarına uyum sağlamasına yardımcı olabilmektedir (Hoffman, n.d.).

Kırmızı Takım Analizi, uygun şekilde uygulandığında, analitik derinliği ve sağlamlığı artırabilecek çok yönlü bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu yöntemden beklenen faydanın sağlanabilmesi için titiz bir planlama, yeterli eğitim ve farklı bakış açılarını dikkate alma eğiliminin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Kırmızı Takım Analizi, analistlerin yalnızca önyargıları belirlemelerine ve alternatif bakış açıları geliştirmelerine olanak tanımakla kalmayıp, aynı zamanda stratejik değerlendirmelere de katkı sunabilir. Bununla birlikte, yöntemin etkili olabilmesi

için analistlerin, rakip veya hedef hakkında derinlemesine bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle rakibin ideolojik yapısı, yöntemleri ve stratejik öncelikleri gibi unsurların anlaşılması, analistlerin "rakip gibi düşünme" becerisini geliştirebilir. Aksi takdirde, analistin bu düşünsel çerçeveyi kavrayamaması durumunda analiz süreci beklenen etkiyi yaratamayabilir ve yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu bağlamda, Kırmızı Takım Analizi'nin başarısı, analistin yalnızca alternatif bakış açıları geliştirme kapasitesi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda rakibin zihinsel yapı ve karar alma süreçlerine dair kavrayışını ne ölçüde derinleştirebildiğine de bağlıdır.

Önceden Belirlenmiş Kritik Olayların Analizi tekniği, insan kaynakları, yönetim ve örgütsel psikoloji gibi çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılan daha geniş bir kavram olan Kritik Olay Tekniği (CIT) ile yakından ilişkilidir. CIT, sonuçları olumlu ya da olumsuz yönde önemli ölçüde etkileyen belirli davranış ve durumları belirlemeye ve analiz etmeye odaklanır. Bu olaylar, "kritik" olarak nitelendirildiğinden, performans değerlendirme ve stratejik analiz gibi farklı bağlamlarda kilit öneme sahiptir. İlk olarak psikolog John Flanagan (1954) tarafından İkinci Dünya Savaşı sırasında hava mürettebatı için gerekli yetkinlikleri değerlendirmenin bir yöntemi olarak geliştirilmiş olup, o zamandan bu yana performans değerlendirme, müşteri hizmetleri ve karmaşık problem çözme gibi alanlarda geniş bir uygulama alanı bulmuştur (Serrat, 2017). CIT'nin temel süreci, bireylerden olayların ayrıntılı açıklamalarının toplanmasını ve bu açıklamaların temel başarı faktörlerini, potansiyel riskleri veya altta yatan davranış kalıplarını belirlemek amacıyla analiz edilmesini içerir. CIT'nin esnek yapısı, nadir fakat etkili olayların öngörülmesinin kritik olduğu istihbarat analizi gibi nüanslı insan davranışlarını yakalamanın önemli olduğu alanlarda da etkili bir yöntem olarak kullanılmasını sağlayabilir (Serrat, 2017). Ayrıca Kritik Olay Tekniği, senaryo planlaması süreçlerinde de etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Klein'in (2007) geliştirdiği "proje öncesi ölüm ilanı" yöntemi, ekiplerin proje başlamadan önce projenin neden başarısız olabileceğini hayal etmelerini gerektiren bir uyarıdır. Bu teknik, ekiplerin zayıf noktaları belirlemelerine ve bunları proaktif bir şekilde ele almalarına olanak tanıyabilir. Bu yaklaşım, ekipleri beklenmedik kritik olayları yönetmeye hazırlayarak CIT'in amacına uygun bir uygulama alanı sunmaktadır (Lantz-Deaton & Golubeva, 2020). Taleb'in (2007) ortaya attığı "Siyah Kuğu" kavramı da nadir ve yüksek etkili olaylarla karşılaşıldığında geleneksel tahmin modellerinin sınırlamalarını vurgulamaktadır. Bu teori, hem beklenen hem de beklenmeyen kritik olayları dikkate alan stratejilerin geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekerek, Önceden Belirlenmiş Kritik Olaylar Analizi ile tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla, CIT veya benzer tekniklerin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için analistlerin yöntemin güçlü yönlerinin ve sınırlamalarının farkında olması gerekmektedir. Kritik Olay Tekniği (CIT), nadir olaylar ve kritik davranışlar üzerine odaklanarak diğer yöntemlerin gözden kaçırabileceği durumları tespit edebilir ve gelecekte karşılaşılabilecek senaryolar hakkında derinlemesine içgörüler

sağlayabilir. Yöntemin açık uçlu ve esnek yapısı, farklı bağlam ve sektörlerle kolayca uyarlanmasını mümkün kılabilir; bu sayede sağlık hizmetlerinden istihbarat analizine kadar geniş bir kullanım alanı bulabilir. Ayrıca doğru bir şekilde uygulandığında, yalnızca olayların ne olduğunu değil, aynı zamanda neden meydana geldiklerini de ortaya koyarak bireysel ve grup davranışlarına dair kapsamlı niteliksel veriler sunabilir. Bununla birlikte, CIT'in geriye dönük hesaplamalara dayalı olması, hafıza hataları ve öznellik kaynaklı önyargılar yaratma riskini beraberinde getirebilir. Ayrıca kritik olayları belirleme, sınıflandırma ve analiz etme süreci oldukça zaman alıcıdır ve genellikle birden fazla doğrulama adımını gerektirir. Bu nedenle, Kritik Olay Tekniği risklerin öngörülmesi ve azaltılmasında etkili bir yöntem olmasına rağmen, Taleb'in (2007) belirsizlik ve nadir olayları öngörebilme kapasitesine dair vurguladığı sınırlamaları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Önceden Belirlenmiş Kritik Olayların Analizi ve Kritik Olay Tekniği, karmaşık ve belirsiz durumlarda kapsamlı içgörüler sağlamak için önemli bir metodolojik araçtır. Bu yöntemlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için dikkatli bir planlama ve sistematik bir analiz süreci gerekmektedir. Analiz sürecinde, hafıza önyargıları ve subjektif değerlendirmelerin neden olabileceği hataların minimize edilmesi, yöntemden elde edilen bulguların güvenilirliğini artırmak açısından kritik öneme sahiptir. Kritik olayların analizinde, geçmiş dönemde gerçekleştirilen istihbarat operasyonlarında yapılan hataların ve eksikliklerin yönetsel ve taktiksel açıdan ele alınması, gelecekteki operasyonların başarısı için faydalı bir kaynak sunabilir. Geçmiş deneyimler, analistlerin mevcut durumu daha geniş bir perspektiften değerlendirmelerine olanak tanıyarak, belirsizlik içeren durumlarda daha sağlam çıkarımlarda bulunmalarını sağlayabilir. Bu bağlamda, geçmişte yapılan hataların ve uygulamaların detaylı bir şekilde analiz edilmesi, Kritik Olay Analizi'nin etkinliğini ve doğruluğunu artırmada önemli bir rol oynayabilir.

III. Literatürdeki Boşluklar ve Gelecek Araştırma Yönleri

Çalışmamız, bilişsel önyargıların istihbarat analizine etkilerini ve yapılandırılmış analitik tekniklerin bu önyargılarla mücadele potansiyelini değerlendirmiştir. Ancak literatürde belirli boşluklar tespit edilmiştir.

Birincisi, teknolojik araçların, özellikle yapay zekâ (YZ) ve makine öğrenimi (MÖ) uygulamalarının bilişsel önyargılar üzerindeki etkisi konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Jussupow vd., 2021). YZ tabanlı analiz araçları, insan önyargılarını azaltma potansiyeline sahip olsa da bu teknolojilerin kendi içinde önyargıları barındırabileceği ve bunları pekiştirebileceği endişeleri mevcuttur (O'Neil, 2016). Örneğin, algoritmik önyargılar ve eğitim verilerindeki dengesizlikler, sonuçların taraflı olmasına neden olabilir (Mehrabi vd., 2021). Bu durum, özellikle istihbarat

analizinde kritik kararların hatalı verilmesine yol açabilir. Gelecek araştırmalarda, YZ ve istihbarat analizi etkileşimi ayrıntılı olarak incelenmeli ve bu teknolojilerin önyargıları nasıl etkilediği araştırılmalıdır. Özellikle, YZ sistemlerinin Őeffaflığı ve açıklanabilirliği üzerine odaklanılmalıdır (Doshi-Velez & Kim, 2017). Açıklanabilir Yapay Zekâ (XAI) teknikleri, analistlerin algoritmik kararların arkasındaki mantığı anlamalarına yardımcı olabilir ve böylece olası önyargıların tespit edilmesini kolaylaştırabilir (Mersha vd., 2024) Ayrıca, insan ve makine iş birliğinin bilişsel önyargıları azaltmada nasıl kullanılabilceği konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Örneğin, Kamar (2016), insan ve YZ sistemlerinin birlikte çalışmasının daha dengeli ve tarafsız kararlar alınmasına katkı sağlayabileceğini belirtmektedir.

İkincisi, kültürel ve dilsel farklılıkların bilişsel önyargılar üzerindeki etkisi yeterince incelenmemiştir. Kültürel bağlam, analistlerin bilgi işleme ve değerlendirme süreçlerinde önemli bir rol oynayabilir (Choi vd. 1999). Farklı kültürler, farklı düşünme stilleri ve önyargı kalıplarıyla ilişkilendirilebilir (Nisbett vd., 2001). Örneğin, Doğu kültürlerinde daha bütünsel bir düşünme tarzı benimsenirken, Batı kültürlerinde daha analitik bir düşünme tarzı yaygındır. Disiplinler arası yaklaşımlar kullanılarak, farklı kültürel arka planlara sahip analistlerin önyargılarının nasıl Őekillendiđi ve bu önyargılarla nasıl mücadele edilebileceği araştırılmalıdır. Ayrıca dilsel farklılıkların ve çeviri süreçlerinin bilgi kaybına veya yanlış anlamalara neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (House, 2015). Örneğin, bir istihbarat raporunun çevirisi sırasında anlam kaymaları veya kültürel nüansların gözden kaçması, yanlış değerlendirmelere yol açabilir (Modestus, 2024). Gelecek araştırmalar, kültürel zekâ ve kültürler arası iletişim becerilerinin geliştirilmesine odaklanabilir (Ang vd., 2007). Bu bağlamda, kültürler arası eğitim programlarının ve dil öğreniminin analistlerin önyargılarını azaltmada etkili olup olmadığı incelenmelidir (Thomas & Inkson, 2017).

Üçüncüsü, bilişsel önyargıların eğitim ve profesyonel gelişim programları yoluyla nasıl azaltılabileceği konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Mevcut eğitim programlarının etkinliği değerlendirilmeli ve gerektiğinde yeni eğitim stratejileri geliştirilmelidir (Fischhoff, 1996). Örneğin, eleştirel düşünme ve metabilişsel becerilerin geliştirilmesi, önyargı farkındalığını artırabilir (Kahneman, 2011). Mandell (2022) metabilişsel farkındalığın önyargıları tanımda ve yönetmede önemli olduğunu belirtmiştir. Simülasyonlar ve oyun tabanlı öğrenme yaklaşımları, analistlerin gerçeğçi senaryolarda önyargılarını tanımasına ve yönetmesine yardımcı olabilir (Shapiro & Lawrence, 2014). Örneğin, ciddi oyunlar ve sanal gerçeğlik uygulamaları, analistlerin karmaşık ve dinamik ortamlarda karar verme becerilerini geliştirebilir (Graafland vd., 2012). Teknolojik araçların entegrasyonu ile özelleştirilmiş eğitim programları oluşturulabilir ve analistlerin sürekli öğrenme

süreçleri desteklenebilir (Salas vd., 2012). Ayrıca, geri bildirim mekanizmalarının ve mentorluk programlarının önyargı farkındalığı üzerindeki etkisi incelenmelidir (Toh vd., 2022)

Dördüncü olarak, sosyal ve organizasyonel faktörlerin bilişsel önyargılar üzerindeki etkisi derinlemesine incelenmemiştir. Grup dinamikleri, hiyerarşik yapılar ve kurumsal kültür, analistlerin karar verme süreçlerini etkileyebilir (Janis, 1982). Grup düşüncesi ve konformite baskısı, bireysel önyargılarını pekiştirebilir. Örneğin, bir ekip içinde farklı görüşlerin ifade edilmemesi, kolektif önyargıların oluşmasına neden olabilir (Sunstein & Hastie, 2015). Gelecek araştırmalar, ekip çalışması ve liderlik stillerinin önyargıları nasıl etkilediğini incelemeli ve daha açık, eleştirel ve işbirlikçi bir çalışma ortamı oluşturmak için stratejiler geliştirmelidir (Edmondson, 1999). Psikolojik güvenlik kavramı, ekiplerin hata yapma korkusu olmadan fikirlerini paylaşmalarını teşvik edebilir (Edmondson & Lei, 2014). Ayrıca çeşitliliğin ve kapsayıcılığın ekip performansı ve önyargıların azaltılması üzerindeki etkisi de araştırılmalıdır (Wallrich vd. 2024).

Son olarak, bilişsel önyargıların ölçülmesi ve değerlendirilmesi için standartlaştırılmış araçların eksikliği mevcuttur. Gelecek araştırmalar, önyargıları nicel ve nitel olarak değerlendirebilecek güvenilir ve geçerli ölçüm araçları geliştirmelidir (Toplak vd. 2011). Bu, önyargı farkındalığı eğitimlerinin ve müdahalelerinin etkinliğini değerlendirmek için kritik öneme sahiptir. Örneğin, Bilişsel Yansıma Testi (CRT) gibi araçlar, analistlerin analitik ve sezgisel düşünme eğilimlerini ölçebilir (Frederick, 2005). Ayrıca, davranışsal deneyler ve göz izleme teknolojileri kullanılarak önyargıların gerçek zamanlı olarak tespit edilmesi mümkün olabilir (Yang & Krajbich, 2021)

Ek olarak, bilişsel önyargıların ve YZ uygulamalarının etik ve hukuki boyutları üzerinde daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Özellikle, karar verme süreçlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve adalet ilkelerinin nasıl sağlanacağı araştırılmalıdır (Floridi vd. 2018). YZ sistemlerinin etik kullanımını teşvik etmek için etik rehberlik ve düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesi gerekebilir (Jobin vd. 2019). Gelecek çalışmalar, algoritmik kararların insan hakları ve toplumsal değerler üzerindeki etkisini inceleyebilir. Ayrıca, YZ ve otomatik karar sistemlerinin kullanıldığı istihbarat analizlerinde, insan denetiminin ve müdahalesinin nasıl sağlanacağı konusunda araştırmalar yapılabilir (Rahwan, 2019).

Sonuç

Bu çalışma, istihbarat analistlerinin sıkça maruz kaldığı bilişsel önyargıları derinlemesine tanımlamayı ve bu önyargılara karşı kullanılan yapılandırılmış analitik tekniklerin etkinliğini

kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi hedeflemiştir. Araştırma bulguları, bilişsel önyargıların analitik süreçlerde ciddi hatalara yol açabileceğini ve analistlerin mevcut verileri değerlendirme ve geleceğe yönelik tahmin yapma yöntemlerini doğrudan etkilediğini net bir şekilde göstermiştir. Özellikle ayna imgeleme, doğrulama önyargısı, hedef saplantısı ve yanlış analogi önyargısı gibi bilişsel önyargıların, analitik nesneliği nasıl zedelediği güncel örneklerle ve literatürdeki çalışmalarla desteklenerek ortaya konmuştur. Yapılandırılmış analitik tekniklerin bu önyargılarla başa çıkmada önemli bir potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir. Rakip Hipotezlerin Analizi, Delphi Yöntemi, SWOT Analizi ve Kırmızı Takım Analizi gibi tekniklerin, analistlerin önyargılarını fark etmelerine ve daha nesnel değerlendirmeler yapmalarına yardımcı olabileceği saptanmıştır. Ancak bu tekniklerin uygulanmasında zaman alıcı olmaları, kaynak gereksinimleri ve analistlerin eğitim düzeyi gibi sınırlılıkların olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca, teknolojik gelişmelerin ve yapay zekâ uygulamalarının analitik süreçlere entegrasyonunun hem fırsatlar hem de yeni önyargı riskleri doğurabileceği belirlenmiştir. Bulguların yorumlanması, yapılandırılmış analitik tekniklerin tek başına bilişsel önyargıları tamamen ortadan kaldıramayacağını, ancak analistlerin farkındalığını artırarak daha bilinçli ve tarafsız kararlar almalarını sağlayabileceğini göstermektedir. Benzer çalışmalarla kıyaslandığında, bu araştırma bilişsel önyargıların teknolojik gelişmeler, kültürel ve dilsel farklılıklar ile sosyal ve organizasyonel faktörlerle olan ilişkisine daha fazla vurgu yapmaktadır. Özellikle, yapay zekâ ve makine öğrenimi uygulamalarının analitik süreçlerdeki rolü ve bu teknolojilerin önyargıları nasıl etkileyebileceği üzerine odaklanması gerektiği belirlenmiştir. İstihbarat topluluklarının bilişsel önyargıları tanınması ve bu önyargılarla mücadele edecek kapsamlı ve çok boyutlu stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Teknolojik araçların ve yapay zekâ uygulamalarının önyargılar üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalara ağırlık verilmesi, bu teknolojilerin sorumlu ve etik bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Kültürel ve dilsel farklılıkların analitik süreçlere olan etkisinin derinlemesine ele alınması, analistlerin daha geniş bir perspektifle değerlendirmeler yapmasını mümkün kılacaktır. Ayrıca, analistlerin sürekli eğitim ve profesyonel gelişim programlarıyla desteklenmesi, eleştirel düşünme ve metabilşsel becerilerinin geliştirilmesi, bilişsel önyargıların etkisini azaltmada kritik bir adım olacaktır. Okuyuculara önerimiz, gelecekteki araştırmaların yapay zekâ ve insan etkileşiminin bilişsel önyargıları nasıl etkilediğini, kültürel ve organizasyonel faktörlerin analitik süreçlerdeki rolünü ve önyargıların ölçülmesi için standartlaştırılmış araçların geliştirilmesini hedeflemesidir. Sosyal ve organizasyonel düzeyde, ekip çalışması ve liderlik yaklaşımlarının önyargıların azaltılmasına katkısı araştırılmalıdır. Böylece, istihbarat analizinin kalitesi ve güvenilirliği artırılarak daha etkili ve doğru kararların alınması sağlanabilecektir. Ayrıca, etik ve hukuki boyutların göz ardı edilmemesi önemlidir. Yapay zekâ uygulamalarının etik kullanımı, karar verme süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin

korunması için kritik öneme sahiptir. Analistlerin eğitimi ve profesyonel gelişimi sadece teknik becerilerin değil, aynı zamanda etik ve kültürel farkındalığın da geliştirilmesini içermelidir. Gelecekteki araştırmaların ve uygulamaların, teknolojik, kültürel ve organizasyonel boyutları dikkate alarak daha kapsamlı stratejiler geliştirmesi, istihbarat topluluklarının karşılaştığı zorlukları aşmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Ang, S., Van Dyne, L., & Koh, C. (2007). Cultural intelligence: Its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. *Management and Organization Review*, 3(3), 335-371.

Aven T (2010) On the need for restricting the probabilistic analysis in risk assessment to variability. *Risk Anal* 30(3):354–360

Buehler, R., Griffin, D., & Ross, M. (1994). Exploring the "Planning Fallacy": Why people underestimate their task completion times. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 366-381.

Choi, I., Nisbett, R. E., & Norenzayan, A. (1999). Causal attribution across cultures: Variation and universality. *Psychological Bulletin*, 125(1), 47-63.

Dalton, J. (2019). SWOT Analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). In: *Great Big Agile*. Apress.

Dillmann, R., Nakamura, Y., Schaal, S., & Vernon, D. (Eds.). (2021). *Cognitive Systems Monographs*. Springer. Retrieved from [<https://www.springer.com/series/8354>]

DoshiVelez, F. ve Kim, B. (2017). Towards a rigorous science of interpretable machine learning. arXiv preprint.

Echterhoff, J., Yarmand, M., & McAuley, J. (2022). AI-Moderated Decision-Making: Capturing and Balancing Anchoring Bias in Sequential Decision Tasks. *Proceedings of the 2022 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*.

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383.

Edmondson, Amy ve Lei, Zhike. (2014). Psychological Safety: The History, Renaissance, and Future of an Interpersonal Construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 1. 23-43.

Fischhoff, B. (1996). The real world: What good is it? *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65(3), 232-248.

Flanagan J (1954) The critical incident technique. *Psychological Bulletin* 51(4):327–358

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., ... & Vayena, E. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society: Opportunities, risks, principles, and recommendations. *Minds and Machines*, 28(4), 689-707.

Frederick, S. (2005). Cognitive reflection and decision making. *Journal of Economic Perspectives*, 19, 25–42.

George, J., Duffy, K., & Ahuja, M. (2000). Countering the anchoring and adjustment bias with decision support systems. *Decis. Support Syst.*, 29, 195-206.

Graafland, M., Schraagen, J. M., & Schijven, M. P. (2012). Systematic review of serious games for medical education and surgical skills training. *British Journal of Surgery*, 99 (10), 1322-1330.

Hahn, U. ve Harris, A. J. L. (2014). What does it mean to be biased. *Motivated reasoning and rationality*. In *Psychology of learning and motivation—Advances in research and theory* (Vol. 61, pp. 41–102). Academic Press Inc.

Hanafin S (2004) Review of literature on the Delphi technique.

Hasson F, Keeney S (2011) Enhancing rigour in the Delphi technique research. *Technol Forecast Soc Chang* 78(9):1695–1704

Heuer, R. J. (1999). *Psychology of intelligence analysis*. Central Intelligence Agency.

Heuer, R. J. ve Pherson, R. H. (2020). *Structured analytic techniques for intelligence analysis* (3rd ed.). CQ Press.

History.com (n.d.). *6 Daring Double Agents*. Retrieved October 7, 2024, from <https://www.history.com/news/6-daring-double-agents>.

Hoffman, B. G. (n.d.). What is Red Teaming? Retrieved from [<https://www.redteamthinking.com/what-is-red-teaming>]

Holyoak, K. J. ve Thagard, P. (1995). *Mental leaps: Analogy in creative thought*. MIT Press.

House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. Routledge.

Hung, W. (2013). Team-based complex problem solving: a collective cognition perspective. *Educational Technology Research and Development*, 61, 365-384.

Ismail, G. ve Taliep, N. (2023). The Delphi Method. In: Liamputtong, P. (eds) *Handbook of Social Sciences and Global Public Health*. Springer, Cham.

Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes*. Houghton Mifflin.

Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389–399.

Jussupow, E., Spohrer, K., Heinzl, A., & Gawlitza, J. (2021). Augmenting medical diagnosis decisions? An investigation into physicians' decisionmaking process with artificial intelligence. *Information Systems Research*, 31(3), 1160-1178.

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.

Kamar, E. (2016). Directions in hybrid intelligence: Complementing AI systems with human intelligence. *Proceedings of the Twenty-Fifth International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI-16)*. Retrieved from <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/directions-hybrid-intelligence-complementing-ai-systems-human-intelligence/>.

Karvetski, C.W., Olson, K.C., Gantz, D.T. et al (2013) Structuring and analyzing competing hypotheses with Bayesian networks for intelligence analysis. *Euro J Decis Process* 1, 205–231.

- Klein, G. (2007). Performing a project premortem. *Harvard Business Review*, 85(9), 18-19.
- Lantz-Deaton, C. ve Golubeva, I. (2020). What Are Critical Incidents and How Can We Get the Most Out of Them?. In: *Intercultural Competence for College and University Students*. Springer, Cham
- Lehner, P., Adelman, L., Cheikes, B., & Brown, M. (2008). Confirmation Bias in Complex Analyses. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics - Part A: Systems and Humans*, 38, 584-592.
- Linstone, H. A. ve Turoff, M. (Eds.). (2002). *The Delphi method: Techniques and applications*. AddisonWesley.
- Kubicek, P. (1999). Russian Foreign Policy and the West. *Political Science Quarterly*, 114, 547-568.
- Mack, John E. (1976). *A Prince of Our Disorder: The Life of T. E. Lawrence*. Harvard University Press,
- Mandel DR, Collins RN, Walker AC, Fugelsang JA, Risko EF. (2022) Hypothesized drivers of the bias blind spot—cognitive sophistication, introspection bias, and conversational processes. *Judgment and Decision Making*.17(6):1392-1421.
- Mani, V. (2022). Strengthening Cybersecurity With Red Team Engagements. *ISACA Journal*. Retrieved from [<https://www.isaca.org>].
- Mehrabi, N., Morstatter, F., Saxena, N., Lerman, K., & Galstyan, A. (2021). A survey on bias and fairness in machine learning. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 54(6), 135.
- Mercier, H. ve Sperber, D. (2017). *The enigma of reason*. Harvard University Press
- Mersha, M., Lam, K., Wood, J., AlShami, A., & Kalita, J. (2024). Explainable Artificial Intelligence: A Survey of Needs, Techniques, Applications, and Future Direction. *Neurocomputing*, 599, 128111.
- Modestus, Q. (2024). Diplomatic Discourse Analysis: Translating and Reconstructing “Zhengqueyiliguan” in China-Africa Relations. *Fudan J. Hum. Soc. Sci.* 17, 361–381.

National Research Council. (2011). *Intelligence analysis: Behavioral and social scientific foundations*. The National Academies Press.

Nickerson, R. S. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175-220.

Nisbett, R. E., Peng, K., Choi, I., & Norenzayan, A. (2001). Culture and systems of thought: Holistic versus analytic cognition. *Psychological Review*, 108(2), 291-310.

O'Neil, C. (2016). *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*. Crown Publishing Group.

Pherson, K. H. ve Pherson, R. H. (2016). *Critical thinking for strategic intelligence*. CQ Press.

Phillips LD (2007) Decision conference. In Edwards W, Miles RF, von Winterfeldt D (eds) *Advances in decision analysis*. Cambridge University Press.

Rahwan, I., Cebrian, M., Obradovich, N. et al. (2019). Machine behaviour. *Nature* 568, 477–486.

Rezaei, J. (2020). Anchoring bias in eliciting attribute weights and values in multi-attribute decision-making. *Journal of Decision Systems*, 30, 72 - 96.

Rowe, G. ve Wright, G. (1999). The Delphi technique as a forecasting tool: Issues and analysis. *International Journal of Forecasting*, 15(4), 353-375.

Salas, E., Tannenbaum, S. I., Kraiger, K., & Smith-Jentsch, K. A. (2012). The science of training and development in organizations: What matters in practice. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(2), 74-101.

Serrat, O. (2017). *The Critical Incident Technique*. In: *Knowledge Solutions*. Springer.

Shapiro, S. ve Lawrence, J. A. (2014). The design and use of simulation computer games in education. *Simulation & Gaming*, 45(2), 131-133.

Shelley, C. (2004). Analogy Counterarguments: A Taxonomy for Critical Thinking. *Argumentation*, 18, 223-238.

Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118.

Sticha P, Buede D, Rees RL (2005) APOLLO: an analytical tool for predicting a subject's decision making. Presented at the international conference on intelligence analysis methods and tools, McLean

Sunstein, C. R. ve Hastie, R. (2015). *Wiser: Getting Beyond Groupthink to Make Groups Smarter*. Harvard Business Review Press.

Taleb, N. N. (2007). *The black swan: The impact of the highly improbable*. Random House.

Tavana, M., Soltanifar, M. & Santos-Arteaga, F.J. (2023). Analytical hierarchy process: revolution and evolution. *Ann Oper Res* 326, 879–907.

Tecuci, G., Schum, D. A., Marcu, D., & Boicu, M. (2016). *Intelligence analysis as discovery of evidence, hypotheses, and arguments*. Cambridge University Press.

Teece, D.J. (2018). *SWOT Analysis*. In: Augier, M., Teece, D.J. (eds) *The Palgrave Encyclopedia of Strategic Management*. Palgrave Macmillan.

Thomas, D. C. ve Inkson, K. (2017). *Cultural intelligence : surviving and thriving in the global village (Third edition)*. Berrett-Koehler Publishers, Inc. <http://www.books24x7.com/marc.asp?bookid=117513>

Toh, R.Q.E., Koh, K.K., Lua, J.K. et al. (2022). The role of mentoring, supervision, coaching, teaching and instruction on professional identity formation: a systematic scoping review. *BMC Med Educ* 22, 531.

Toplak, M. E., West, R. F., & Stanovich, K. E. (2011). The Cognitive Reflection Test as a predictor of performance on heuristicsandbiases tasks. *Memory & Cognition*, 39(7), 1275-1289.

University of Foreign Military and Cultural Studies. (2012). *Red Team Handbook*. UFMCS.

UK Ministry of Defence. (2021). *Red Teaming Handbook* (3rd ed.). Head of Futures and Strategic Analysis, Ministry of Defence.

U.S. Army. (2015). *The applied critical thinking handbook*. TRADOC G2.

Wallrich, L., Opara, V., Wesolowska, M. et al. (2024). The Relationship Between Team Diversity and Team Performance: Reconciling Promise and Reality Through a Comprehensive Meta-Analysis Registered Report. *J Bus Psychol*

Whitesmith, M. (2020). *Cognitive bias in intelligence analysis: Testing the analysis of competing hypotheses method*. Edinburgh University Press.

Wilde, T., Velden, F., & Dreu, C. (2018). The anchoring-bias in groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 116-126.

Yang X ve Krajbich I. (2021) Webcam-based online eye-tracking for behavioralresearch. *Judgment and Decision Making*. 16(6):1485-1505.

Zenko, M. (2016). *Red team: How to succeed by thinking like the enemy*. Basic Books.

Muhammet İkbal Bakır, *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık*, İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2024, 231 s.

Tolgahan Ceylan¹

Değerlendirmemize konu olan kitap aslında Bakır'ın 2017 yılında Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladığı doktora tezinin kendisi tarafından gözden geçirilerek Fransızcadan Türkçemize aktarılmış hâlidir. Bakır bu durumu ifade ederken geçen süre içinde tezinde ele aldığı meseleleri biraz daha düşünme ve derinleştirme imkânı bulduğunu ancak tezine büyük ölçüde bağlı kaldığını belirtmektedir.² Kitap, giriş ve sonuç kısımları dışında üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk iki ana başlıkta sırasıyla Hegel'in ve Levinas'ın düşünceleri ele alınmaktadır. Kitabın üçüncü ana başlığı ise yazarın kendi argümanını Hegel'in ve Levinas'ın düşüncelerini karşılaştırarak aşikâr hâle getirdiği kısımdır. Esere bütün olarak bakıldığında yazarın 'ikilik'ler çerçevesinde düşündüğü görülmektedir. Yazar, kitabın bölümlerini ikilik fikrini de temellendiren tez, anti-tez ve sentez olmak üzere üçlü bir diyalektik üzerinden kurgulamaktadır.³ Yazarın bu sayede Hegel'in ve Levinas'ın fikirleriyle yüzleşme ve aynı zamanda onları diyaloga sokma imkânına eriştiği bir kurgu üzerinden argümanını inşa ettiğini söyleyebiliriz. Zaten yazarın özgünlüğü ve eserin kıymeti de bu noktada ortaya çıkmaktadır; kitapta alternatif yorumlara açık düşünürler belirli bir yöntem aracılığıyla eleştirel bir şekilde ele alınmakta ve böylece yeni bir argüman inşa edilmektedir.

Yazarın temel kaygısının 'Gerçek bir ikilik nasıl mümkün olabilir?' gibi bir soruyla irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, gerçek bir ikiliğin ancak heterojen, asimetrik ve çelişkili unsurlardan oluşan bir ikilik olması gerektiği fikrinden yola çıkmaktadır. Hegel'in ve Levinas'ın düşüncelerini değerlendirirken gerçek bir ikilik olarak düşündüğü 'Sonsuz' ve 'Sonlu' ikiliğinden ve bunun görünümünden birisi olarak gündeme getirdiği 'Mutlak' ve 'Varlık' ikiliğinden hareket etmektedir. 'Sonsuz' ve 'Sonlu' ya da 'Mutlak' ve 'Varlık' ikiliğini diğer ikilikleri koşullayan temel bir ikilik olarak takdim etmektedir. Ona göre bu ikilik öyle kıymetli bir işleve sahiptir ki her tikellik oluşumunu bu ikilik sayesinde gerçekleştirmektedir. Başka bir deyişle bu ikilik her bir tikelliğin oluşumunda hayati rol oynayan asli bir ikiliktir.⁴

Yazarın argümanını kurarken Hegel'in ve Levinas'ın düşünceleriyle yüzleşme ihtiyacı hissetmesi ise bazı gerekçelere dayanmaktadır. Onların farklı teolojik temellere dayandığını düşünmesi

¹ Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-7555-1208, tolgahan.ceylan@amasya.edu.tr

² Muhammet İkbal Bakır, *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2024), 11.

³ *A.g.e.*, s. 15.

⁴ *A.g.e.*, s. 13-15.

gerekçelerden birisini oluşturmaktadır. Yazar bu durumun Hegel’de daha açık Levinas’ta ise örtük bir biçimde bulunduğu dikkat çekmektedir. Ona göre Hegel’in görüşleri Hristiyan teolojisiyle açıktan irtibatlıdır.⁵ Levinas’ın görüşleri ise kendisinin teolojiden uzak durma çabalarına rağmen Yahudi teolojisinden bütünüyle kopmamaktadır.⁶ Yazar’a göre Levinas’ın ‘ayrılık’ kavramına yaptığı vurgu ve bu bağlamda Hegel’in ‘tamamlanmış ikilik’ önerisini eleştirmesi bu yorumu mümkün kılmaktadır. Çünkü ona göre Yahudi teolojisi insan ve Tanrı arasındaki mutlak ayrılık fikrinde temellenmektedir.⁷ Başka ve önemli bir gerekçe ise Hegel’in bir sistem ve bütünlük filozofu olmasına karşı Levinas’ın özellikle ‘*Bütünlük ve Sonsuz*’ metninde bu tarz düşünme biçimine ciddi eleştiriler yönelmiş olmasıdır.⁸ Nihayetinde bu düşünürlerin fikirleri yazarın teklif ettiği ikilik üzerinden düşünülebilmektedir ve yazar bu düşünürleri ikiliğin farklı uçlarını temsil eden bir biçimde konumlandırmaktadır. Özetle söyleyecek olursak yazarın Hegel’i ve Levinas’ı seçmesi tesadüfi bir durum değildir. Birtakım özgül gerekçelere dayanmaktadır. Yazar Levinas’ı bir Hegel eleştirmeni olarak konumlandırmaktadır. Hem Hegel’in hem de Levinas’ın düşüncelerinin temel bir ikilik üzerinden anlaşılabilceğini ileri sürdükten sonra onları ikiliğin farklı uçlarını temsil edecek konumlara yerleştirmektedir. Bu sayede onların düşüncelerinde ve birbirlerine karşıt şekillerde ikiliğin nasıl bozulduğunu gösteremeye çalışmaktadır.

Yazar, Hegel’de Mutlak ve Varlık arasındaki ilişkiyi anlamak için ‘olumsuzlama’, ‘belirlenim’ ve ‘refleksiyon’ kavramlarının imalarını aynı anda ifade ettiğini düşündüğü ‘dolayım’ kavramını önermektedir.⁹ Levinas’ta bu ilişkiyi anlamak için öncelikle ondaki bir dönüm noktasına dikkat çeken yazara göre Levinas, ‘*Olmaktan Başka Türü*’ metniyle birlikte etiğe yönelerek “...aşkınlığı içkinlik ve bütünsellik çerçevesinde düşünmeye...” başlamıştır.¹⁰ Bu nedenle yazar Levinas düşüncesinde bahsi geçen ilişkiyi anlamak için ‘Sonsuz’, ‘Başka’ ve ‘Öteki’ kavramları üzerinde durmaktadır. Bakır nihayetinde bu iki düşünürü karşılaştırabilmek adına ‘cisimleşme/bedenlenme’ kavramını önermektedir.¹¹

Yazarın kitap boyunca Hegel’e ve Levinas’a yönelttiği eleştiri onların ikiliğin doğasını yeterince idrak edemedikleri fikrinde temellenmektedir. Onun iddiasına göre hem Hegel hem de Levinas farklı yollardan ikiliği ortadan kaldırmaktadır. Bir içkinlik filozofu olarak Hegel aşkın olanı, Mutlak olanı, Sonsuz olanı ya da Tanrı’yı belirli bir sistem ve bütünlük içinde kendi içine kapatıp boğmaktadır. Bir aşkınlık filozofu olarak Levinas ise aşkın, Mutlak ve Sonsuz olanı öyle uzak bir yerde

⁵ *A.g.e.*, s. 132-133.

⁶ *A.g.e.*, s. 79-81.

⁷ *A.g.e.*, s. 138.

⁸ *A.g.e.*, s. 67-68.

⁹ *A.g.e.*, s. 16.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 17.

¹¹ *A.g.e.*, s. 16-17.

konumlandırmaktadır ki adeta Tanrının bu dünyayla irtibatını kopartmaktadır. Levinas belki de bu yüzden 'Öteki' fikri gibi bu dünyada bulunabilecek olan diğer aşkınlık biçimlerini gündeme getirmek durumunda kalmaktadır. Yazara göre sonuç olarak hem Hegel'de hem de Levinas'ta ikilikteki denge bozulmakta, metafizik bir yıkım gerçekleşmekte ve aslında ikilik, gerçek bir ikilik olmaktan çıkmaktadır. Yazarın kendisi ise Sonsuz ile Sonlunun, Mutlak ile Varlık'ın, Allah (c.c.) ile insanın irtibatının ve ilişkisinin ifratı ve tefriti dengeleyebilen bir konumda gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Başka bir deyişle Bakır'a göre Sonlu açısından Sonsuz, Varlık açısından Mutlak ya da insan açısından Allahutaala ne tamamıyla bütünleşebilir ne de büsbütün dışarda ve uzakta konumlandırılabilir. Ona göre Hegel'in düşüncesinde görülebileceği üzere Tanrı'yla tam anlamıyla bütünleşme fikri nasıl tanrısallığı bir tür içkinlikte boğup öldürme potansiyeliyle sorunluysa Levinas'ın düşüncesinde görülebileceği üzere de Tanrının bir tür aşkınlık üzerinden büsbütün uzakta ve dışarda konumlandırılması durumu da tanrısallığın bu dünyadaki ve insanlar üzerindeki iradesini ve müdahillliğini ortadan kaldırılma potansiyeliyle sorunludur. Bu nedenle yazar ikilik yıkımına düşmemek adına Mutlak ile Varlık'ın ilişkisinin en temelde bir tür 'ölçü' ya da 'mesafe' ilişkisi olarak görülebileceğine dikkat çekmektedir.¹²

Toparlayacak olursak yazarın Hegel'i ve Levinas'ı seçmesi tesadüfi bir durum değildir. Yazarın katkısı alternatif yorumlara açık filozofların fikirlerini gerçek bir ikilik çerçevesinde ele almayı teklif etmesidir. Yazar bu sayede onların düşüncelerini anlama ve anlatma konularında önemli bir mesafe alabildiği gibi onları aşabilecek bir konumdan kendi fikirlerini inşa edebilme imkânını da elde etmektedir. Bu imkânı değerlendirebilmek için her iki düşünürün ilgili konudaki temel metinlerine odaklanarak çalışmasını büyük oranda birincil kaynaklara dayandırmaktadır. Yazarın metnini açık, akıcı ve yer yer edebî tonajı yüksek cümlelerle kuruyor oluşu da ayrıca dikkat çekicidir. Öteki taraftan metnin güçlü yönlerinin aynı zamanda zayıf yönlerini oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda öncelikle yazarın daha çok birincil metinlere odaklanmasının ilgili konudaki ikincil literatürün katkısını görmezden geldiği üzerinde durulabilir. Daha özsel bir eleştiri noktası ise yazarın argümanını inşa etme yöntemiyle ilgilidir. Başka bir deyişle metnin bütün kurgusunun bizi ikilikler etrafında düşünmeye davet ediyor oluşu bu metnin nasıl eleştirilebileceğinin imkânlarına da işaret etmektedir. Bilindiği gibi post-yapısalcı gelenek ikilikler etrafında düşünmenin belirli bir iktidar ilişkisi ürettiğine dikkat çeker. Bu nedenle post-yapısalcılıkta ikilikler nötr görülmez. Bir ikiliğin her daim birincisinin egemenliğini ikincisinin ise bunun karşısındaki edilgenliğini ve bağıllığını ürettiği vurgulanır. Bu nedenle post-yapısalcı gelenek 'çifte okuma' ve 'yapı-söküm' gibi

¹² *A.g.e.*, s. 113-217.

araçlarla ikilikler üzerine kurulu metinlerdeki iktidar oyununu ifşa etmeyi ve sorunlaştırmayı amaçlar.¹³

Bakır'ın argümanı bu bağlamda sorgulanmaya açıktır. Zira Bakır, Sonsuz ve Sonlunun, Mutlak ve Varlığın diğer bütün ikilikleri koşullayan temel bir ikilik olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü ona göre bu ikilik bütün tikelliklerin varoluş koşulunu oluşturmaktadır. Yani yazar açıkça bir ikilik önermektedir ve de önerdiği ikiliğin bir tür egemenlik ilişkisi ürettiğinin farkındadır. Dahası yazar bu konuda biraz da yönlendiricidir. Sonsuzun Sonluya, Mutlağın da Varlığa karşı egemen bir pozisyonda olduğunu düşündüğünü şu sözlerle ifade etmektedir; "...mutlak yokluk olarak Sonsuz, Sonluyu kendinden çıkarır ve onu koşullar."¹⁴ Ancak metnin genelinde hissedilen durum bundan biraz farklılaşabilmektedir. Okuyucu zaman zaman Sonsuzun Sonluya, Mutlağın da Varlığa muhtaç olduğunu düşünebilmektedir. Bu durum yazarın argümanını kurarken Hegel'e ve Levinas'a yönelttiği ikilik yıkımı sorununa kendi argümanının da muhatap kalabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Yazar nihayetinde Sonsuz ile Sonlunun ilişkisini bir tür ölçü ve mesafe ilişkisi olarak takdim ederek bu zorluğu aşmaya çabalamaktadır.¹⁵ Bu bağlamda Bakır'a yöneltebilecek önemli sorulardan birisi ikilikler ve dolayısıyla bunun ürettiği egemenlik ilişkisi dışında bir düşünüş tarzının mümkün olup olmadığıdır. Yazarın ileriki çalışmalarında bu konuya odaklanması hem bu kitapta tartışılan sorunun doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak hem de düşünsel açıdan ufuk açıcı olacaktır.

Sonuç olarak Bakır'ın kitabı temel bir sorun etrafında düşünmenin kıymetini ortaya koyan önemli bir eser olarak görülebilir. Bu durum özellikle felsefi/teorik düşünüş ve üretim açısından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Zira istisnalar bulunmakla birlikte ülkemizdeki felsefe/teori metinlerinin çoğu belirli bir argüman inşa edebilme niteliğinden uzaktır. Bu çalışmalar odaklanılan düşünürün ya da konunun ya betimleyici bir şekilde aktarıldığı ya da ilgili konudaki yaygın görüşlerin kabullenilerek sorgulayıcı potansiyelin bastırıldığı edilgen metinler olarak okuyucuya sunulmaktadır. Batılı ve belki de bu yüzden ünlü filozofların metinleri ya da sorunları üzerine olan çalışmalarda bu duruma daha çok rastlanabilmektedir. Bakır'ın metni bütün bu alışlagelmiş düşünüş ve yazım tarzının dışına çıkabilme çabasıyla dikkat çekicidir. Kitap bu nedenle genel olarak felsefi/teorik ilgisi bulunan özelden de Hegel ve Levinas üzerine düşünen araştırmacıların öncelikle başvurabilecekleri bir eser niteliğindedir.

İbn Haldun Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapan Muhammet İkbâl Bakır, 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden (İngilizce)

¹³ Richard Devetak, "Post-yapısalcılık", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Ali Aslan ve Muhammed A. Ağcan, 2. bs (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), s. 251-255.

¹⁴ Bakır, *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık*, s. 14.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 216-217.

mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarına Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde (Fransızca) devam etmiştir. Bakır, bu süreçte Heidegger, Hegel ve Levinas gibi düşünürlerle odaklanmıştır. Metafizik, Ontoloji ve Çağdaş Felsefe Bakır'ın başlıca ilgi alanlarıdır.¹⁶

Kaynakça

Bakır, Muhammet İkbâl. *Hegel ve Levinas'ta Mutlak ve Varlık*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2024.

Devetak, Richard. "Post-yapısalcılık". İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çeviren Ali Aslan ve Muhammed A. Ağcan, 2. bs, 243-278. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

"Doktor Öğretim Üyesi Muhammet İkbâl Bakır, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü", [28.10.2024], <https://akademik.ihu.edu.tr/tr/muhammet-bakir>.

¹⁶ "Doktor Öğretim Üyesi Muhammet İkbâl Bakır, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü", 28 Ekim 2024, <https://akademik.ihu.edu.tr/tr/muhammet-bakir>.